

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE SAYILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmed HALLÂK

GAZİANTEP
HAZİRAN 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE SAYILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmed HALLÂK

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU

GAZİANTEP
HAZİRAN 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

Kur'ân-ı Kerîm'de Sayılar

Ahmed HALLÂK

Tez Savunma Tarihi:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

Doç. Dr. Erol ERKAN

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

(Prof. Dr. Şehmus DEMİR)

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU (Tez Danışmanı)

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Dr. Öğr. Üyesi Yakup GÖÇEMEN (Jüri Başkanı) _____

Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU _____

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KESKİN _____

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ahmed HALLÂK

ÖZ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE SAYILAR

HALLÂK, Ahmed

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri ABD

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU

Haziran 2020, 153+VI sayfa.

Çalışmamız, Kur'ân'daki sayıların, tefsir, belâgat, fesâhat ve lûgat gibi ilimlerle olan münasebetleri çerçevesinde, değişik asırlarda yazılmış farklı kaynaklardan istifadeyle mukayeseli olarak ele alındığı analitik bir çalışmadır. Araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır:

Giriş kısmında araştırmanın, problemi, amaçları, önemi ve yöntemi ele alınacaktır.

Birinci bölümde, asıl olan ana bölüme hazırlık olması için sayılarla ilgili gerekli tanımlar ve ön bilgiler sunulacaktır. Ayrıca burada Kur'an'da zikredilen bütün sayılara dair kapsamlı bir tablo yer alacaktır.

İkinci bölümde ise, Kur'ân'da sayılar konusu Kur'ân'ın tamamı taranarak incelenecektir. Burada, Kur'ân'daki sayılar, belirlenen 'yedi' konu başlığı ve bunların tâli başlıkları altında sunularak analiz edilecektir. İnançla ilgili ayetlerde geçen sayılar, fikhî konularda zikredilen sayılar, âdâb ve ahlakla ilgili ayetlerde geçen sayılar ve kıssalarda geçen sayılar gibi.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, tefsir, sayılar, hakikat, mecaz.

ABSTRACT

THE NUMBERS IN THE KURAN

HALLÂK, Ahmed

M. A. Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Dr. Öğretim Üyesi Halil HACİMÜFTÜOĞLU

June 2020, 153+VI pages

Our study is an analytical study that the numbers in the Qur'an, the relations with the sciences such as tafsir, rhetoric, concession and glossary, should be handled comparatively with different sources. Our research consists of two parts:

In the introduction part, problem, aims, importance and method of the research will be discussed.

In the first part, necessary and preliminary information about the numbers will be presented.

Subsequently, the numbers in the Qur'an are analyzed by presenting them under the 'seven' subject headings and their subheadings. Example: The numbers mentioned in the verses related to belief, the numbers mentioned in the fiqh below and the numbers mentioned in the verses related to the devotion and morality.

Keywords: Quran, commentary, numbers, truth, metaphor.

ÖNSÖZ

Bütün övgüler âlemlerin Rabbi Allah’a, salât ve selam ise yaratılmışların en hayırlısı olan Efendimiz Hazreti Muhammed’e, tertemiz âline ve değerli ashabına olsun.

Şüphesiz Kur’ân-ı Kerim, beyanı, üslubu ve anlamlarının ulviyeti bakımından eşsiz bir kelimedir. Bununla birlikte Kur’ân, satır aralarında, insanın iki cihan saadetini temin edecek olan hukuk nizamıyla alakalı olarak, dikkatimizi celbeden pek çok incelikler barındırır. Örneğin Kur’ân’da, bu muazzam kitabın kaynağına delalet etmek üzere kendisinden asırlar öncesine dair ve modern bilimin çok sonraları ancak keşfedebildiği ilmî işaretler vardır. Bu ilmî işaretlerden bir kısmını ise henüz bilim dünyası keşfetmiş değildir. İşte Kur’ân-ı Kerim’de yer alan harf ve kelimelerde görülen incelik ve tenasüple alakalı olan ve bu çalışmada konu edeceğimiz ilmî işaret, aynı zamanda Kur’ân’ın beyan ve üslup bakımından eşsizliğini ifade eden “Kur’ân’da zikredilen sayılardaki incelik ve uyum” konusudur. Nitekim Kur’ân, (وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ)¹ “Doğrusu O’nun katında her şey bir ölçü ile” ve (إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ)² “Muhakkak ki Biz her şeyi bir kaderle, bir ölçü ile yarattık” ayetleriyle her şeyin belirli bir miktarda kullanıldığını ifade etmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın problemi, hedefleri, önemi ve yöntemi üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde Kur’ân’da sayılarla ilgili tanımlamalar ve Kur’ân’da zikredilen sayılarla ilgili tablolar sunulacaktır. Üçüncü bölümde ise Kur’an’da yer alan sayılar içinde geçtikleri ayetlerin konularına göre ele alınarak takdim edilecektir.

Bu çalışma vesilesiyle Kur’ân araştırmalarına az da olsa katkıda bulunmayı, Yüce Rabbimizin rızasına ulaşmayı ve eşsiz kitabına hizmet etme şerefine vesile kılmasını diliyorum.

Ahmed HALLÂK

¹ Ra’d, 13/8.

² Kamer, 54/49.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI.....	1
III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
IV. ARAŞTIRMANIN METODU	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
SAYILARA DAİR GEREKLİ BİLGİLER VE TANIMLAR.....	4
I. “عدد”KELİMESİNİN TANIMI DELÂLET ETTİĞİ ANLAMLAR VE TÜRLERİ.....	4
A. عدد Kelimesinin Tanımı	4
B. عدد Kelimesinin Delâlet Ettiği Anlamlar ve Sayı Türleri.....	6
II. KUR'ÂN'I KERİM'DE SAYI ZİKREDİLMESİNİN HİKMETLERİ VE ZİKRİ GEÇEN SAYILAR CETVELİ	
A. Kur'ân-ı Kerim'de Sayı Zikredilmesinin Hikmetleri	7
B. Kur'ân'da Zikri Geçen Sayılar Cetveli	9
İKİNCİ BÖLÜM	12
KUR'ÂN-I KERİM'DE ZİKRİ GEÇEN SAYILARIN GEÇTİĞİ KONULAR.	12
I. KUR'ÂN-I KERİM'İN İNDİRİLMESİNE DAİR AYETLERDE ZİKREDİLEN SAYILAR.....	12
II. KURÂN-I KERİM SÛRELERİNİN FAZİLETLERİNE DAİR AYETLERDE ZİKREDİLEN SAYILAR.....	13
III. AKÎDEYLE İLGİLİ AYETLERDE ZİKREDİLEN SAYILAR	14
A. İnkârdan Sakındırma Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	14
B. Peygamberlerle Alakalı Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	28
C. Sadece Allah'a Kulluk Yapmakla Alakalı Ayetlerdeki Sayılar.....	29
D. Allah'ın Mesajına Davet Eden Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	34
E. Kıyamet Gününün Dehşetli Olayları Konulu Ayetlerde Geçen Sayılar	35
F. Dua Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar	44

IV. KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ FIKHÎ HÜKÜMLERE DAİR ZİKREDİLEN SAYILAR	45
A . İbâdet Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar	45
B. Miras Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar	51
C. Kefâretler ve Hadlerle İlgili Ayetlerde Zikredilen Sayılar	54
D. Evlenme ve Boşanmaya Dair Ayetlerde Geçen Sayılar	58
E. Helal ve Haramla İlgili Ayetlerde Geçen Sayılar	61
V. ALLAH'IN KUDRETİ, YARATTIĞI VARLIKLARIN ÖZELLİKLERİ VE KULLARINA İHSANLARIYLA İLGİLİ AYETLERDE GEÇEN SAYILAR.	63
A. Meleklerin Sıfatları Konusundaki Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	63
B. Yerin ve Göğün Özellikleri Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	65
C. İnsanın Özelliklerini Ele Alan Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	73
D. Allah'ın Kudretine Dair Ayetlerde Zikredilen Sayılar	77
E. Allah'ın Kulları Üzerindeki İhsanları Hakkında Zikredilen Sayılar.....	85
F. Cennetin Ehlinin Vasıfları Hakkındaki Ayetlerde Zikredilen Sayılar	88
G. Cehennemin Vasıfları Hakkındaki Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	88
VI. ÂDÂB VE AHLÂK KONULU AYETLERDE GEÇEN SAYILAR.....	89
A. Eşitlik Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar	89
B. Adâlet Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar	90
C. Nefislerin Tezkiyesi Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar	92
D. Bazı Âdâb ve Tavsiyelere Dair Ayetlerde Zikredilen Sayılar.....	96
E. Nimetlerin İnkâr Edilmesine Dair Ayetlerde Geçen Sayılar	102
VII. KUR'ÂN KISSALARINDA VE MESELLERİNDE ZİKREDİLEN SAYILAR	105
A. Kur'ân Kıssalarında Zikredilen Sayılar	105
B. Verilen Misallerde Zikredilen Sayılar	135
SONUÇ	142
KAYNAKLAR.....	143
ÖZGEÇMİŞ	149
VITAE	151

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.s.	Aleyhi's-Selâm
b.	İbnu
bint.	Binti
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
c.c	Celle celaluhu
ev.	Çeviren
H.	Hicri
H.z.	Hazreti
M.	Miladi
Md.	Madde
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	Neřreden
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
s.a.s.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Thk.	Tahkik
Tsz.	Tarihsiz
vd.	Ve devamı

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Kur'ân-ı Kerim'de gerek açık temyizleriyle ve gerek başka yollarla beyan edilen doğal sayılar ve sıra sayıları gibi sayılar mevcuttur. Bu sayılarda i'câz, belâgat ve üslupla alakalı manalar mündemiçtir. Pek çok sayı çeşidi ihtiva etmesine rağmen, bunların görevleri, üslupları ve hakikî, mecazî ve lügavî anlamları bakımından Kur'ân-ı Kerimdeki sayılar, bildiğimiz kadarıyla müstakil bir tez konusu olarak günümüze kadar detaylı bir şekilde araştırılmamıştır.³ Biz ise bu çalışmamızda bu konuya olabildiği kadar geniş ve detaylı şekilde âlimlerin bu mevzu etrafındaki görüşlerini ve ulaştıkları sonuçları da aktarmak suretiyle araştırmaya çalışacağız.

II. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI

Bu araştırma, Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen sayıların türlerini, görevlerini, sebeplerini, üsluplarını ve özellikle mecazî, hakiki ve lügavî anlamlarını detaylı ve ilgi çekici bir şekilde tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmada ilmî araştırma üslubuna riayet edilecektir. Kur'ân'daki sayıların temyizlerinin anlam delâletleri zikredilecektir. Eğer var ise âlimlerin bu konuda beyan ettiği farklı görüşleri de ilmî ve akademik araştırma kurallarına uyularak serdedilecektir. Özellikle mecaz olup olmadığı tartışılan veya tartışılma ihtimali olan sayıların bulunduğu ayetlerin ele alınması ve ilgili delillerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu tez çerçevesinde ele alınan konu tamamlandığında ve ilmî olarak ortaya konulduğunda, onun Kur'ân tefsirine ve anlaşılmasına katkıda bulunacağı kanaatindeyiz. Ayrıca bu araştırmanın, Kur'ân'daki sayılar ve temyizleri konusunda çalışma yapan araştırmacılara ve Kur'ân'ın sayı ve temyiz mevzuunda kullandığı eşsiz üslupları konusunda da dilbilimcilere ciddi katkı sunacağına inanıyoruz.

³ Ancak araştırmamızın bitiş aşamasında, Altuntaş'ın hazırladığı *Mekkî Sûrelerde Sayılar* isimli Türkçe çalışmaya rastlanmıştır. Bkz. ALTUNTAŞ, Mehmet, *Mekkî Sûrelerde Sayılar*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2019.

IV. ARAŞTIRMANIN METODU

Sayı, cansız ve canlı varlıkları saymaya yarayan art arda gelen rakamları sembolize eder. Bir sözde, zikri geçen şeyin miktarını gösteren bir temyiz (sayılan şey) de bulunmalıdır. Sayılar iki kısma ayrılır:

Birincisi: Temel sayılardır. Bir, iki, üç, dört şeklindeki sayılar temel sayılardır.

İkincisi: Sıra sayılarıdır. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü şeklindeki sayılara sıra sayıları denilir.

Malumdur ki, sayılarda kullanılan lafızların muayyen bir anlam ve delâleti söz konusudur. Binaenaleyh sayıların lafzıyla başka bir anlam kastedilmesi mümkün değildir. Fakat bu iddiayı reddeden başka bir görüş daha vardır, şöyle ki: Kullanılan bazı sayıların lafızlarına aslî anlamları dışında manalar hamledilebilir. Örneğin, ‘bir’ sayısı, “Bugün bir kere değil, Kendilerine⁴ “لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا”⁴ defalarca dövünüp durun, ölümü isteyin!” denilecek” ayetinde görüldüğü gibi azlığa delalet edebilir. Keza “واحد” sayısı, tek ümmet “بُتُونِ الْإِنْسَانِ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ⁵” ayetinde olduğu üzere, topluluk ve ayrılmama haline de delil olabilir.

Bazı sayı lafızlarının delalet ettiği anlamlardan biri, temyizin çokluğu konusunda mübalağa yapmaktır. Bu durum Arapların kelimasında da bilinen bir olgudur ki, daha ziyade yedi, on, yetmiş, yüz, yedi yüz ve bin sayılarında görülür. Buna göre mezkûr sayıların delâlet ettiği miktar, bilinenin dışına çıkarak çokluk ve mübalağa anlamını ifade etmiş olmaktadır. Zaten Kur’ân-ı Kerim’de çokluk ve mübalağa konusu eski ve yeni âlimler ve araştırmacılar nezdinde malumdur.

Çalışmada, Kur’ân-ı Kerim’de geçip de mecazî anlamda kullanılan sayıları analitik bir şekilde incelenecektir. Önce sayının anlamını ve özelliklerini zikredecek, daha sonra o sayının Kur’ân’daki anlamı ve zikrediliş maksadı beyan edilecektir. Bunun yanı sıra, ilgili sayının temel sayı mı olduğu yoksa bunun dışında mı olduğu açıklanacaktır. Zira Kur’ân-ı Kerimde geçen mecazî sayılarla ilgili olarak görüş ifade eden bazı müfessirlerin görüşlerinde, ilgili sayıların özellikleriyle alakalı birtakım ihtilaflar olduğunu görülmektedir. Sözgelimi işaret edilen bazı müfessirlerin ayetinde dan hayırlıdır”“Kadir gecesi bin ay⁶ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ”⁶ geçen شهر “bin ay” ifadesinin zikrediliş sebebi konusunda birbirinden farklı görüş ve yorumları vardır. O müfessirlerden bir kısmı şöyle demişlerdir: “Rivayete göre bir

⁴ Furkan, 25/14.

⁵ Bakara, 2/213.

⁶ Kadir, 97/3.

gün Allah'ın Elçisi, ashabına İsrail oğullarından bir adamın bin ay boyunca silahını kuşanıp Allah için savaştığını anlatmıştı. Sahabe bu sözler karşısında hayret ettiler. Bunun üzerine Hak Teâlâ, ⁷ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ “Biz o Kur’ân’ı Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır” ayetlerini indirdi. Bunun anlamı “Kadir gecesi, silahını kuşanıp cihat eden adamın geçirdiği bin aydan hayırlıdır” demektir.⁸

Başka görüşte olan müfessirler ise, “Allah’ın Resulü rüyasında Ümeyye oğullarının kendisinden sonra minberine çıkıp insanları süratle doğru yoldan saptırdıklarını gördü. Bunun üzerine çok üzölmüşü ki, Allah hemen bu sureyi inzal buyurdu”⁹ demişlerdir.

Ebü Hayyân el-Endelüsî de şöyle der:

“Zahiri olarak ayette zikredilen “bin ay”dan murad, hakiki anlamda “bin” sayıdır. Bu da seksen üç yıl eder. Maksat, Kadir gecesinin, içinde Kadir gecesi bulunmayan bin geceden hayırlı olduğudur. Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüştedir.”¹⁰

Daha başka tefsirler de zikredilebilir; ancak ileride geleceği için şimdi detaylı olarak yer verilmeyecektir.

Her ne kadar sayıların geçtiği ayetlerin konuları çoğu zaman beraber ve iç içe olsa bile çalışmanın bir nahiv kitabını andırmaması, sıkıcı ve monoton olmaması için bazı mülahazalarla ele alınan sayılar konulara göre bir tasnife tabi tutuldu. Tabii ki bu tasnif tartışmaya açık olup, değiştirilebilir ve tavsiyeler doğrultusunda daha iyi hale de getirilebilir. Öte yandan her halükârda mükemmel bir tasnif yapmak çok zor gözüküyor.

⁷ Kadir, 97/1-3.

⁸ VÂHİDÎ, Ebu’l- Hasen Ali b. Muhammed b. Ali, *el-Vasît fi Tefsîri’l- Kur’âni’l- Mecîd*, Thk.: Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, IV, 187.

⁹ RÂZÎ, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen b. el-Huseyn et-Teymî, *Mefâtihu’l- Gayb*, Dâru İhyâi’t- Tûrâsi’l- Arabî, 3. Basım, Beyrut, 1420, XXXII, 231.

¹⁰ EBÛ HAYYÂN, *Tefsîru’l- Bahri’l- Muhît*, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf el-Endelüsî, Dâru’l- Fikr, Beyrut, 1420, X, 513.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAYILARA DAİR GEREKLİ BİLGİLER VE TANIMLAR

Araştırmamızın bu kısmında sayılarla ilgili genel mahiyette tanımlara ve bilgilere yer verilecektir. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen sayılarla alakalı ayrıntılı bir tablo sunulacaktır.

I. “عدد” KELİMESİNİN TANIMI DELÂLET ETTİĞİ ANLAMLAR VE TÜRLERİ

A. عدد Kelimesinin Tanımı

عدد kelimesinin tanımını yapabilmek için kelimenin lügatteki sülâsî muzaaf köküne bakmamız gerekmektedir. Arapçada العدّ kelimesi, عَدَّ يَعِدُّ عَدًّا وِتعداداً kökünden gelip ‘bir şeyi saymak’ anlamındadır.¹¹ En eski Arapça sözlük yazarı olan el-Ferâhidî (ö.175/791) عَدَّ fiili için “عَدَدْتُ الشَّيْءَ عَدًّا : حَسَبْتُهُ وَأَحْصَيْتُهُ”¹² “bir şeyi saydım, hesapladım”¹² anlamını verir.

Aynı kökten türetilen عدد /aded ise “sayılan şeylerin miktarı ve tutarı demektir, çoğulu ise أَعْدَاد / a'dâd”¹³ şeklindedir. Diğer bir tarifte ise عدد, “terkip edilmiş birler veya birlerin terkihi” diye ifade edilmiştir.¹⁴ Buna göre عدد, eğer kesirlerinin toplamı kendisinden fazla olursa zâit olur. Şu halde ‘bir’ hakkında ‘aded’ kelimesi kullanılamaz. Ancak aded, kendisiyle adedin mertebelerinin gerçekleştiği şekilde tefsir edilirse, o takdirde واحد yani 'bir' de aded sınıfına dâhil edilebilir. Şöyle ki: Aded, üzerine eklenen küsuratın artmasıyla artar. Örneğin 12 sayısını ele alalım: On ikinin ‘dokuz’ kesiri, 1/2, 1/3, 1/4, 1/5, 1/6, 1/7, 1/8, 1/9 ve 1/10’dur. Bu kesirli sayıların toplamı ‘on iki’den ziyadedir. Zira ‘on iki’nin yarısı ‘altı’, üçte biri ‘dört’, dörtte biri ‘üç’ ve altıda biri ‘iki’dir. Böylece toplamı ‘on beş’ olur ki, ‘on iki’den

¹¹ İBN-İ MANZÛR, *Lisânu'l- Arab*, عدد mad. Ebu'l- Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, 3. Basım, Dâru Sadır, Beyrut, Tsz, IV, 568.

¹² FERÂHİDÎ, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l- Ayn*, Beyrut, 1408/1988, I, 79.

¹³ İBN-İ MANZÛR, a.g.e. عدد mad., IV, 568.

¹⁴ RÂGİB, EL-İSFAHÂNÎ, Ebu'l- Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, Thk. Safvan Adnan ed-Davudi, Dâru'l- Kalem- ed-Dâru's- Şâmiye, Dımaşk, 1. Basım, Beyrut, 1412, s. 326.

fazladır. Kesirlerin toplamı - dört gibi- sayıdan eksik olursa eksik olur. Kesirli sayıların toplamı eşit olursa –altı gibi- eşit olur.¹⁵

عدد kelimesi terim olarak ise, “ma’dûdun veya sayılan varlığın niceliğini gösteren şey” diye tarif edilebilir. Buna temel sayılar denir. Ya da bir sayı, sayılanın tertibini gösterir ki, buna da sıra sayıları denir. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu vs. Keza واحدة ، وحادية de denilir; ancak son ikisi وحادي واحدة ، sadece mürekkep ve matuf sayılardaki tertip için kullanılır.¹⁶

عدد lafzının daha geniş bir terim anlamı ise şöyledir: “Aded, sayılan, hesaplanan ve sayılan şeylerin miktar ve tutarına delalet eden, bir şeyin başlangıç ve nihaî noktasını işaretleyen, az veya çok eşyayı birbirinden temyiz eden ve belirlenirken zaman birimlerine, matematiksel kıyaslara ve hacim ölçülerine itimat edilen bir semboldür.”¹⁷

عدد kelimesinden türetilen farklı kalıplar da söz konusudur. Örneğin العِدَّة kelimesini ele alalım. Bu kelime tıpkı العد gibidir ve az ya da çok topluluk anlamına gelir. Kezâ, معدودات، معدودة ve عددا kelimeleri de aynı anlamdadır.¹⁸

Kur’ân-ı Kerim’de geçen Her şeyi bir bir saymıştır”¹⁹ “وأحصى كُلَّ شَيْءٍ عِدًّا”²⁰ ayetinde geçen عدد kelimesinin iki anlamı vardır: Birincisi, Allah her şeyi madûd olarak saymıştır. Bu durumda عدد lafzı hal üzere mansuptur. Keza Arapçada عددت وأحصى كُلَّ شَيْءٍ عِدًّا denilir. Sayılan şeyler ise madud ve adeddir. İkinci anlam ise أحصى كُلَّ شَيْءٍ عِدًّا ayetindeki عددa kelimesinin احصاء olduğudur. Ayette احصاء yerine عددa lafzı kullanılmıştır; zira anlamca ikisi de birdir. Nitekim Arap şiirine baktığımızda şair el-Mürakkişü’l- Ekber’in şu ifadesi dikkatimizi celp eder:

وَلَنَحْنُ أَكْثَرُهَا إِذَا عُدَّ الْحَصَى وَلَنَا فَوَاضِلُهَا وَمَجْدُ لَوَائِهَا

“Çakıl taşları sayılsa biz taşlardan daha çoğuz. En iyileri bizde, sancağın şerefi de.”²⁰

Buraya kadar zikrettiklerimizden anlaşılan şudur: عدد lafzı genellikle çokluğa delalet eder. Klasik Arap döneminde söylenen şu söz ise bunu teyit eder:

¹⁵ CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf , *et-Ta’rifât*, Thk.: Ali Ahmed el-Becâvî, Dâru’l- Cîl, Beyrut, 1987, s. 153.

¹⁶ CÜRCÂNÎ, *et- Ta’rifât*, s. 124.

¹⁷ ENVER, Mâcide Gâzî, *el-Aded ve Delâletuhu fi’ş- Şi’ri’l- Arabî Kable’l- İslam*, Câmiatü Bağdâd Külliyyetü’t- Terbiye li’l- Benât, Risâletü Mâcestîr, Bağdat, 1418/1998, s. 30.

¹⁸ İBN MANZÛR, IV, 568.

¹⁹ Cin, 72/28. Ayrıca وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا (İbrahim, 14/34) ayetinde, عدد kelimesi yerine احصاء lafzı kullanılmıştır. Çalışmamızdaki ayet tercümelerinde, Türkiye Diyanet Vakfı’nca neşredilen *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Mealî* (Ankara, 1993) isimli eserden yararlanılmıştır.

²⁰ MUFADDAL ED-DABBÎ, Ebu’l- Abbâs b. Muhammed (H.198), *el-Mufaddaliyyât*, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdusselâm Hârûn, 5. Basım, Dâru’l- Meârif, Mısır, 1964, s. 234.

“Filan oğullarının sayısı ne kadar da çoktur! Falan oğulları ise çakıl taşları ve toprakların sayısınca çokturlar.” Yani nasıl ki toprak ve çakıl taşları sayılamazsa, onlar da çok olmalarından ötürü sayılamazlar, demektir.²¹

B. Kelimesinin Delâlet Ettiği Anlamlar ve Sayı Türleri

Adedde asıl olan, kesin olarak kendi manasına delâlet etmesidir. Sözelimi ‘beş’ sayısı, daha fazlasına ya da azına değil, kendi anlamı olan ‘beş’e delâlet eder. Bu nedenle Fahreddin Râzî, “Aded ile yapılan tahsis, o adedin fazlasına ve eksikğine delalet etmez”²² demiştir. Aded mutlak zikredildiğinde, sayıyla karşılaşan kişi onu sayının vazedildiği anlama hamleder. Bu durumda sayının delaleti kesin bir nas olmuş olur. Sözün siyakı gereği, sayıyla birlikte onun hakiki anlamda olmadığını gösteren bir karine de zikredilirse, bu durumda, sayının delaleti zannî olur ve sayılan şeyin niceliğini göstermez.

Sayı türleri sıra sayıları ve aslî sayılar olmak üzere ikiye ayrılır ve aralarındaki farklar ise şöyledir:

1. Sıra sayıları: Tertibe delalet eden sayılardır. Bunlara kök sayı da denilir.²³ Müberrid, 1 ile 10 arasındaki sayıların kök sayı olduğunu, çünkü diğer sayıların toplama ve çarpma yoluyla bu sayılarla elde edildiğini belirtir.²⁴

İbn-i Yaîş ise ‘kök sayılar on ikidir ve bunlar 1’den 10’a kadar olan sayılarla 100 ve 1000 sayıdır. Bunların dışındakiler ise bu sayılardan türetilir’²⁵ der.

2. Aslî sayılar ise dört kısma ayrılır:

a. Müfret sayılar: Bunlar 1’den 10’a kadar olan sayılardır. 100 ve 1000 sayıları bunlara eklenerek ifade edilir.

b. Mürekkep sayılar: 11’den 19’a kadar olan sayılardır.

c. Ukûd sayıları: 20’den 90’a kadar olan ve 30, 40, 50 vs. 10’ar 10’ar sayılan rakamlardır.

d. Ma’tûf sayılar: 21’den 99’a kadar olan sayılardır.

²¹ CEVHERÎ, *es-Sihâh*, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü’l- Lüğâ ve Sihâhu’l- Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulgafur Attar, 4. Basım, Beyrut, Tsz. عدع mad. ;İBN MANZÛR, عدع mad., IV, 568.

²² RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XVI, 112.

²³ CÛRCÂNÎ, *et-Ta’rifât*, s. 153.

²⁴ ŞA’RÂVÎ, Muhammed Mütevellî, *Havâtıru Fazîleti’s- Şeyh eş-Şa’râvî Havle’l- Kurâni’l- Kerîm*, Mecmeu’l- Buhûsi’l- İslâmiyye, el-Ezher, Kahire, 1424/2004, s. 69.

²⁵ İBN-İ KESÎR, Ebu’l- Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru’l- Kur’âni’l- Azim*, Dâru Taybe li’n- Neşr ve’t- Tevzî’, Thk.: Sâmi b. Muhammed Selâme, 2. Basım, Riyad, 1999, XIX, 724.

Buna göre müfret olan 1'den 10'a kadarki sayılar, 11'den 19'a kadar olan mürekkep sayılar ise, ukûd lafızları ve matuf sayılardan farklı olarak aynı zamanda tertîbî/sıra sayısı olarak kullanılmaktadır.

Anlamını tam olarak ifade etmeyen müphem sayılar da müfrettirler. Bu sayılar, anlamın tamamlanması için, üzerindeki kapalılığı giderecek ve onu tefsir edecek takyit edici bir ifadeye muhtaçtırlar. Zira bir ismin terkip dışında vaki olması imkânsızdır. Sözelimi bir ismi kullandığımızda, haber veya mübteda olmasına göre, merfû, mansûb şeklindeki irab durumundan biriyle sunmamız gereklidir.²⁶

II. KUR'ÂN'I KERİM'DE SAYI ZİKREDİLMESİNİN HİKMETLERİ VE ZİKRİ GEÇEN SAYILAR CETVELİ

A.Kur'ân-ı Kerim'de Sayı Zikredilmesinin Hikmetleri

Kur'ân ayetlerinde zikredilen rakamlar, basit, mürekkep, büyük ve küçük olmak üzere farklılık göstermektedir. Hatta çalışmamızda da görüleceği gibi, Kuran'da yüz bine varan büyük haneli rakamlar da vardır. Çok küçük ve çok büyük rakamların zikredilmesi kanaatimizce yeri geldiği için ve tamamen ihtiyaca binaen olmuştur.

Kur'ân'daki rakamlarla ilgilenenler, bu rakamlardaki anlam derinliklerini kavrama konusunda farklılık göstermektedirler. Bazıları rakamları yüzeysel anlamış ve onlara yüklenmemesi gereken anlamlar yüklemişlerdir. Kimileri, rakamların taşıdığı anlamları görmezden gelmiş, kimisi de sadece zahiri anlamla yetinmiştir.

Kur'ân'da zikri geçen bazı rakamlar, Allah'ın birliği, göklerin ve yerin kaç günde yaratıldığı, arşı taşıyan meleklerin sayısı gibi akâidle alakalı konulara dairdir. Bazı rakamlar ise, boşanan ve kocası vefat eden kadının iddet süresi gibi fer'î ve amelî hükümlere ilişkindir. Bir kısım rakamlar da, Hz. Nuh'un davet süresi ve ömrü ve Hz. Yunus'un ümmetinin nüfusu gibi önceki ümmetlerin haberlerini beyan eder. Bir de kıyametle alakalı gaybî haberlerde rakamlar söz konusudur. Bu ayetlerde, cehennem kapılarının sayısı, azap zincirinin uzunluk miktarı ve muhtelif diğer konulara dair rakamlar zikredilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de geçen sayıların zikredilme hikmetlerinden bazılarını ise ayetler üzerinden örneklendirerek şöyle ifade etmek mümkündür:

²⁶ KURTUBÎ, Ebû Abdillâh (ö.671 h), *el-Câmiu li ahkâmi'l- Kur'ân*, Thk.: Ahmed Abdulhalim el-Berdûnî, Dâru's- Şa'b, Kahire, 1372, X, 387.

1- Kanun Vazetmek veya Bir Hükmü Beyan Etmektir. لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ²⁷ “Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır.” ayetinde dört sayısı zikredilmiş ve İslam Hukukuna göre îlâ’nın²⁸ hükmü bu şekilde sabit olmuştur. Bu sadece bir misaldir. Bunun dışında, kefâret, mîras, şâhitlik ve hadlerle ilgili nas niteliğinde pek çok hüküm mevcuttur.

2- Tefrik ve Cem Etmektir. فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ²⁹ “(Kurbanlık) bulamayan ise, hac sırasında üç gün, döndükten sonra yedi gün de döndüğünüz zaman memleketinde olmak üzere tam on gün oruç tutar” ayetinde Allah Teâlâ, sayıyı tefrikten sonra تلك عشرة diye cem etmiş, akabinde de كَامِلَةٌ lafzıyla onu teyit etmiştir.

3- Tevehhümü Ortadan Kaldırmaktır. Örnek: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا³⁰ “O da aralarında erdik.gönd Biz Nûh’u halkına peygamber olarak”³⁰ ayetini ele alalım: Eğer ayetteki gibi değil de, Hz. Nuh’un kavmiyle 950 sene kaldığı zikredilseydi, 950 sayısının kayıtsız- şartsız olarak ifadesi, sürenin daha çok olduğu zannına sebep olabilirdi. İşte ayetteki üslup bu zannı gidermiş olmakta ve ayette onun kavmi içinde sayı olarak tam 950 sene kaldığı belirtilmiş olmaktadır. Ama ayette kullanılan üslup diğerinden daha kısa, tatlı ve maksadı daha güzel beyan etmiştir.

4- Mübalağa ve Çokluk İfade Etmek İçindir. Bazı Durumlarda Maksat Gerçek Anlamda Sayı Değildir. Örneğin, إِنَّ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ³¹ “Onların affedilmesi için yetmiş kere de dua etsen Allah onları bağışlamayacaktır.” ayetindeki yetmiş sayısı sınırlı bir sayı belirtmek değil, çokluk ve mübâlağa içindir. (...)³²

²⁷ Bakara, 2/226.

²⁸ Îlâ, kocanın eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere ettiği yemindir. Bkz. DÖNDÜREN, Hamdi, TDV İslam Ansiklopedisi, “Îlâ” mad., İstanbul, 2000, XXII, 61.

²⁹ Bakara, 2/196.

³⁰ Ankebut, 29/14.

³¹ Tevbe, 9/80.

³² NEHHÂS, Mustafa, *el-Aded fi'l- Lüga (Dirâse Lügaviyye ve Nahviyye)*, Mektebetü'l- Felâh, 1. Basım, Kuveyt, 1399/1979, s. 97.

B. Kur'ân'da Zikri Geçen Sayılar Cetveli

1. Kur'ân'da Geçen Tam Sayılar Cetveli:

Sayı	Zikredilen lafız	Tekrar edilme sayısı	Toplam
1	أحد	73	139
	واحد/واحدة	60	
	إحدى	5	
	وحيد	1	
2	اثنان / اثنين	11	15
	ثاني	1	
	مثنى	3	
3	ثلاث / ثلاثة	19	20
	ثالث	1	
4	أربع / أربعة	12	14
	رباع	2	
5	خمسة	2	2
6	سنة	7	9
	سادس	2	
7	سبع / سبعة	22	22
8	ثمان / ثمانية	5	6
	ثامن	1	
9	تسع / تسعة	3	4
	تسعاً	1	
10	عشر / عشرة	6	9
	عشرأ	3	

11	أحد عشر	1	1
12	اثني عشر / اثنا عشر	2	5
	اثنتي عشر / اثنتا عشر	3	
19	تسعة عشر	1	1
20	عشرون	1	1
30	ثلاثون / ثلاثين	2	2
40	أربعين	4	4
50	خمسين	1	1
60	ستين	1	1
70	سبعون / سبعين	3	3
80	ثمانين	1	1
99	تسع وتسعون	1	1
100	مئة	6	6
200	مئتين	2	2
300	ثلاث مئة	1	1
950	ألف إلا خمسين	1	1
1000	ألف	8	8
2000	ألفين	1	1
3000	ثلاثة آلاف	1	1
5000	خمسة آلاف	1	1
50.000	خمسون ألف	1	1
100.000	مائة ألف	1	1
Kur'ân'da geçen tam sayıların toplam sayısı:	284		

2. Kur'ân'da Geçen Kesirli Sayılar Cetveli:

Kesirli sayı	Zikri geçen lafız	Tekrar sayısı	Toplam
$\frac{1}{2}$	نصف	7	7
$\frac{1}{4}$	ربع	2	2
$\frac{1}{3}$	ثلث	2	2
$\frac{2}{3}$	ثلثا	1	1
$\frac{2}{3}$	ثلثان	1	1
	ثلثي	1	1
$\frac{1}{5}$	خمس	1	1
$\frac{1}{6}$	سدس	3	3
$\frac{1}{8}$	ثمان	1	1
$\frac{1}{10}$	عشر	1	1
Kur'ân'da zikredilen kesirli sayıların toplam sayısı	20		
Kur'ân'da zikredilen tam ve kesirli sayıların toplam sayısı	304		

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE ZİKİRİ GEÇEN SAYILARIN KONULAR

Araştırmamızın ana bölümü olan bu kısımda, Kur'an-ı Kerim'de geçen sayılar belirli konu başlıkları altında tasnif edilerek sunulmuştur. Böylelikle, ilgili sayıların, zikredildikleri ayetlerin tabiatına göre nasıl bir mana kazandığı ortaya çıkmış olacaktır.

I. KUR'ÂN-I KERİM'İN İNDİRİLMESİNE DAİR AYETLERDE ZİKREDİLEN SAYILAR

Kur'an'ın indiriliş keyfiyetiyle alakalı bazı ayetlerde kullanılan bazı sayılar görülmektedir. Örnek olarak iki ayet sunulacaktır:

1. ³³ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

“Bir de o kâfirler dediler ki: “Bu Kur’ân ona toptan, bir defada indirilmeli değil miydi? Hâlbuki Biz vahiyle senin kalbini pekiştirmek için böyle ara ara indirdik ve onu parça parça okuduk.” ayetinde, müşriklerin bir teklifini ve dolayısıyla şirkte inatlarını haber vermektedir. Onlar, Kur’ân’ın peyderpey değil de, bir tek defada indirilmesini istemişler; ama gerçekte İbn-i Abbas’ın da dediği gibi parça parça indirilmiştir:

“Allah katında levh-i mahfuzda bulunan Kur’ân-ı Kerim tek seferde semadaki yazıcı olan değerli meleklerle indirildi. O değerli yazıcı melekler ise Cibril-i Emin’e yirmi günde peyderpey indirdiler. Cibril de Allah’ın Elçisi Hz. Muhammed’e (s.a.s.) yirmi senede bölüm bölüm indirdi.”³⁴

Ayette zikredilen وَاحِدَةً sayısı mecazî değil hakiki anlamda kullanılmıştır. Bu sayı, değeri olan en küçük sayıdır.

2. ³⁵ لَيْلَةَ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ “Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır”

Kadir gecesinin, içinde Kadir gecesi olmayan bin aydan daha faziletli oluşu konusunda ihtilaf vardır. Nitekim bu konuda birbirinden farklı görüş ve rivayetler varit olmuştur. O rivayetlerden biri şudur: Bir gün Allah’ın Resûlü, ashabıyla birlikte

³³ Furkan, 25/32.

³⁴ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kurân*, XV, 406.

³⁵ Kadir, 97/3.

otururken onlar İsrail oğullarına mensup bir adamdan bahsettiler. Adam bin ay boyunca silahını kuşanıp, oruçlu vaziyette, silahını yere bırakmaksızın ve vefat edinceye kadar cihat etmişti. Bunu yapmak ise ashaba zor ve ağır gelmişti. Bu olayın içinde Kadir gecesi olmayan bin ay boyu silah kuşanıp de bin ay sürece oruç tutmaktan daha hayırlıdır³⁶ denilmiştir.

Allah en doğrusunu bilir; ama bizim kanaatimizce, bin ayın zikredilmesinden maksat, o gecenin, o kadar gün, gece ve seneler ağırlığınca olması değildir. Bilakis ayetten murad, Kadir gecesinin büyüklüğünü ve manevi değerini ifade etmektir. Ayette ‘bin ay’ sayısının zikredilmesi, o gecenin büyüklüğüne ve sonsuz çoklukta olduğuna delalet ve işaretten başka bir anlam ifade etmez. Zira ‘bin’ sayısı o günkü Arapların tanıdığı ve bildiği en yüksek sayıdır. Şu halde Kadir gecesi, faziletinde sınır olmayan bir gecedir. Onun dışındaki hiçbir gün ve gece, sayıca ne kadar olursa olsun, ona denk olamaz. Çünkü Kadir gecesi, içinde Kur’ân’ın indirildiği bir zarf ve bu umumi rahmeti bütün insanlığa taşıyacak olan bir kaptır.

II. KURÂN-I KERİM SÛRELERİNİN FAZİLETLERİNE DAİR AYETLERDE ZİKREDİLEN SAYILAR

Kur’an-ı Kerîm’in faziletlerine ilişkin ayetlerde bazı sayılar zikredilmiştir. Bu sayılardan bazı örneklerle yer verilecektir:

1. صَادِقِينَ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ 37 “Yoksa, "Kur'an'ı kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: ”Eğer doğru söylüyorsanız Allah'tan başka çağırabildikleriniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin.”

İbn-i Abbas şöyle der:

“Tahaddînin yer aldığı sureler malumdur. Bunlar, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En’âm, A’râf, Enfâl, Tevbe, Yunus ve Hûd sureleridir. Ayetteki (فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ) sözü bundan önceki surelere işarettir. Ancak burada sorun vardır. Çünkü bu sure Mekkîdir. Bu sureden önceki bazı sureler ise Medenîdir. Şu halde, 10 sureden maksadın henüz inmemiş olan sureler olması nasıl mümkündür? En makul olanı, ‘Tahaddî, surelerde genel anlamda görülen güçlü nazım ve telif hâssasına dair vâki

³⁶ VÂHİDÎ, *el-Vasît fî Tefsîri'l- Kur’âni'l- Mecîd*, IV, 187.

³⁷ Hûd, 11/13.

olmuştur' denilmesidir. Şu da bilinmelidir ki ayette on sure getirilmesi için meydan okunması, tek bir sure getirilmesine dair olan tahaddiden önce olmalıdır. Bu durum bir adamın bir diğerine, "Benim yazdığım gibi on satır yaz" dedikten sonra adamın yazmaktan aciz kalması üzerine "onun gibi bir satır yazman da yeterlidir" demesine benzer."³⁸

Bundan önceki Bakara ve Yunus surelerinde, terkip, belâgat ve fesâhatte benzer on sure getiremediklerinde, Allah Teâlâ bir tek sure getirmeleri için tahaddide bulunmuştur. Şu halde ayetteki "on sûre" mecazi değil hakiki anlamdadır.

2. وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ³⁹ "Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (ayetlerden) yedisini ve yüce Kur'an'ı verdik."

Seb'i mesânî'nin mahiyeti ve hakikati konusunda ihtilafı görüşler vardır. İbn-i Mesud, İbn-i Ömer, İbn-i Abbas, Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, Dahhâk ve diğer birçoklarına göre 'seb'-i mesânî, yedi uzun suredir. Saîd b. Cübeyr, bu surelerde ferâiz, hadler, kıssalar ve ahkâm beyan edildiğini kaydetmiştir. İbn-i Abbas da bu surelerde, emsâl, haberler ve ibretler olduğunu ifade etmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn-i Mesud'dan ve bir rivayette de İbn-i Abbas'tan nakledildiğine göre 'seb'i mesânî', yedi ayetten oluşan Fâtiha suresidir.⁴⁰

Bu ayetteki سَبْعًا sayısı da mecazî değil, hakiki manada kullanılmıştır. Zikrettiğimiz üzere bu rakam malum ve belirli surelere has olarak beyan edilmiştir.

III. AKİDEYLE İLGİLİ AYETLERDE ZİKREDİLEN SAYILAR

Kur'an-ı Kerim'de en çok yer tutan ayet grubu akide ve inançla ilgili ayetlerdir. Bu ayetlerde Allah'ın birliği üzerinde durulmuş ve sonradan tahrif edilmiş semavi dinlerdeki teslis gibi yanlış akidelerin de doğrusu beyan edilmiştir. Burada inançla ilgili ayetler ve bu ayetlerde zikredilen sayıların altı çizilecek ve bu sayılara dair değerlendirmelere yer verilecektir.

A. İnkârdan Sakındırma Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحَّزِّجٍ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ⁴¹ "Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü bulursun. Putperestlerden her biri de arzular ki,

³⁸ RÂZÎ, Fahrüddîn, *Mefâtîhu'l- Gayb*, XVII, 324.

³⁹ Hicr, 15/87.

⁴⁰ İBN-İ KESÎR, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, IV, 546.

⁴¹ Bakara, 2/96.

bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzaklaştırmaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.”

Yani Yahudiler, Allah'ın kendilerine dünyada bin yıl ömür vermesini ve yaşatmasını temenni ederler. ‘Bin’ sayısı Araplarca rakamların en büyüğü olarak bilinirdi ve Araplar bir şeyde çokluk ve mübalağa ifade edecekleri zaman ‘bin’ sayısını kullanırlardı. Dolayısıyla ayette şu denilmek isteniyor: Yahudiler bizzat kendilerinin Allah'ın kitabına ters düştüklerini biliyorlardı. Bu nedenle Allah'ın gazap ve cezasının gelmesini bekliyorlardı. Ama buna rağmen dünyada başlarına gelecek belaların ahirette karşılaştıkları ebedi azaptan daha iyi olacağını da düşünüyorlardı.⁴²

Ayetteki أَحَدُهُمْ kelimesindeki ‘bir’ sayısı hakiki anlamdadır. Zira Yahudi kavminin her bir ferdi ‘bin’ yıl yaşamayı çok arzu eder. Onlar Allah'ın emirlerine isyan ettiklerinden dolayı ahirette başlarına gelecek azabı bildikleri için ölümden nefret ederler.

2. وَاتَّبِعُوا مَا نُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ عَلَىٰ مِثْقَاتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ⁴³

“Süleyman'ın hükümlerliliği hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekden, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda veren değil de zarar veren öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!”

Yani onlar Allah'ın kitabını terk ettiler ve Hz. Süleyman döneminde okunan sihir ve büyüyle alakalı kitaplara uydular. Şöyle oluyordu: Şeytanlar semadan bilgi hırsızlığıyla bir şeyler öğreniyorlar ve bunları da kendi ekledikleri bazı yalanlarla

⁴² RIDÂ, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Hakîm (Tefsîru'l- Menâr)*, 1. Basım, Kahire, 1990, I, 323.

⁴³ Bakara, 2/102.

birleştirerek kâhinlere aktarıyorlardı. Kâhinler ise öğrendikleri bilgileri kitaplaştırıp diğeri insanlara öğretiyorlardı. Bu olay Hz. Süleyman döneminde o kadar yaygın hale geldi ki cinlerin gaybı bildiğini, bu bilgilerin Hz. Süleyman'ın ilmi olduğunu, bu ilim sayesinde Hz. Süleyman'ın saltanatının kemale erdiğini ve insanların, cinlerin ve Allah'ın emriyle esen rüzgârın bu ilimle musahhar kılındığını dahi söylemeye başlamışlardı. Ayetteki وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ cümlesiyle, Hz. Süleyman'ın küfre düşmediğı beyan edilerek onların Hz. Süleyman'a yönelttikleri sihre inanma ve sihir yapma iddiaları yalanlanmıştır. Kur'ân bu ayette sihre küfür adını vermiştir. Fakat şeytanlar sihri kullanarak, derleyerek ve insanlara talim ederek küfre düşmüşlerdir. İnsanlara sihri öğretmekten maksatları onları azdırmak ve saptırmaktı. وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ cümlesi sihre atıftır. Yani onlar iki meleğeri indirilenleri insanlara öğretiyorlardı. O iki meleğeri indirilen ise Allah'ın insanları sınamak amacıyla bildirdiğı sihir ilmi idi. Onlardan o ilmi kim öğrenip de amel etmişse küfre girmiştir. Her kim de sakınmışsa veya uygulamak ve gurura kapılmak için değıl de sadece sakınmak amacıyla öğrenmişse, o kimse mümindir. Bu kimseler kötülüğü, kötülük işlemek için değıl ondan sakınmak amacıyla öğrenmişlerdi.”⁴⁴

Hülâsa, mezkûr ayette geçen أَحَدٍ sayılarının mecaz değıl, hakikat anlamında olduğunu ifade edebiliriz.

3. وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ⁴⁵ “Sizin dininize uyanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın. ” (Resûlüm!) De ki: Doğru yol ancak Allah'ın yoludur. Yine (onlar, kendi aralarında şöyle dediler:) "Size verilenin benzerinin başka herhangi bir kimseye verildiğine yahut Rabbinizin huzurunda onların size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın)." De ki: Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah (zâtında ve sıfatlarında)sınırsızdır ve her şeyi bilmektedir.”

Allah Teâlâ Yahudiler hakkında iki konuyu anlatmıştır. Birincisi gün içinde iman edip gün sonunda da, sırf iman edenleri İslam'ın sıhhati konusunda şüpheye düşürmek amacıyla inkâr etmeleridir. Ayette buna قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ cümlesiyle cevap verilmiştir. Yani, Allah'ın kemal-i hidayeti ve güçlü beyanı karşısında bu gibi cılız şüphelerin tesiri söz konusu olamaz, denilmiştir. İkincisi de, daha önce kendilerine verilen kitap, hikmet ve peygamberliğin başka birine verilmesini hoş karşılamamış olmalarıdır. Buna mukabil olarak ayette, قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ diye cevap

⁴⁴ İBN-İ KESÎR, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, I, 350.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/73.

verilmiştir. Ayetteki الْفَضْل ‘den murad, risalettir. Ama kelimenin sözlük anlamı ‘ziyâde’ demektir.⁴⁶

Sonuç olarak burada da zikredilen sayı mecaz değil, hakikat anlamındadır.

4. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ 47 “Gerçekten, inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden -fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi- kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur.”

Yani inkâr eden kimse hayırlar işlese ve hatta yeryüzü dolusunca altını Allah’a yakınlaşmak için takdim etse, Allah’ı inkâr ettiği için ona hiçbir yarar sağlamaz.

Tefsirlerde bu ayet, “Azaptan kurtuluş fidyesi olarak yeryüzü dolusunca altın verse, yine de ondan kabul edilmeyeceği, Allah’ın onların hayır işlerinden dolayı onlara ödül vermeyeceği, azaptan kurtulmak için verecekleri fidyenin de kabul edilmeyeceği”⁴⁸ şeklinde açıklanmıştır.

Burada murad, ayette zikredilen sayının delalet ettiği kişinin bizatihi kendisidir.

5. 49 قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزَّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ 50 “Allah da şöyle buyurdu: Onu size şüphesiz indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, varlık âlemindehiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.”

Ayetin manası şöyledir: Ey İsa, ümmetinden her kim onu yalanlarsa ve bunda diretirse, ona, sizin zamanınızda hiçbir kimseye yapmayacağım ölçüde azap ederim. Bu, onlara yönelik bir tehdit ifadesidir. Zira Allah daha önce kendi emirlerine isyan edenlerden hiçbirine etmediği azabı indirmeye kâdirdir.

Şu halde ayetteki ‘أَحَدًا’ kelimesinden maksat hakiki anlamda ‘bir’ sayıdır. Azlık anlamında değildir.

6. 50 لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا 51 “Fakat, O Allah benim Rabbimdir. Rabbime de hiç bir şeyi ortak saymam.”

Allah Teâlâ, inkâr eden kişiye mümin arkadaşının verdiği cevabı haber vermektedir. Arkadaşı ona nasihat etmekte ve أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ “Seni topraktan yaratan Zâtı inkâr mı ettin?” diyerek içinde bulunduğu küfür halinden sakındırmaktadır. Aslında bu sözle, inkârın ne büyük bir hadise olduğunu eleştirerek

⁴⁶ Kelime en çok iyiliğin ziyade olmasında kullanılır. فاضل ise güzel hasletlerde başkalarından üstün olan demektir.

⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/91.

⁴⁸ Bkz. RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, VIII, 131.

⁴⁹ Mâide, 5/115.

⁵⁰ Kehf, 18/38.

ifade etmiştir. Söze çamurdan yaratılan ilk insan Âdem’le başladı. Daha sonra onun neslini de hakir bir sınıftan yarattığını beyan etmiştir. Nitekim **كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أََمْوَاتًا** Yani, delilleriyle apaçık görünen rabbinizi nasıl inkar edersiniz? Her insan kendisine bakarak bu gerçeği bilir. Zira yaratılmış olan her insan, daha önceden kendisinin madum olduğunu anlar. Daha sonra var edilmiştir; ama varlığı ne kendindendir, ne de herhangi bir mahluka müstenittir. Çünkü diğer yaratıklar da onun düzeyindedir. Böylece yaratılışının Hâlıkına isnadı bilinmiş olur. O yaratıcı ise kendisinden başka ilah olmayan ve herşeyi yaratan Allah’tır. Bu nedenle ayetteki mümin, **لَيْسَ هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا** demiştir. Yani, ‘Ben senin sözünü demiyorum; aksine ben Allah’ın rububiyetini ve birliğini itiraf ediyorum. Hiçbir kimseyi Rabbime ortak koşmuyorum. Bilakis Allah tek mabuddur ve onun ortağı yoktur’ diyerek arkadaşına cevap vermiştir.⁵¹

Bu ayette zikredilen sayıdan maksat hakikat anlamındadır.

7. **وَأَحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ**
أَحَدًا⁵² “Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. "Ah, diyordu, keşke ben Rabbimehiçbir ortak koşmamış olsaydım!”

Sıfat-1 müşebbehe sîgası, vasfın mevsufa ait zâtî bir durum olduğunu ifade eder. Bu nedenle bu ayette **وَاحِد** yerine **أَحَدًا** lafzı tercih edilmiştir. Zira **وَاحِد**, ism-i fâil olup, temekkün anlamı vermez. Şu halde **وَاحِد** ve **أَحَد** vahdet ve birlik ifade etmek üzere sarf ilmiyle kalıba dökülmüş iki vasıftır. Kelimenin genel anlamda ifade ettiği anlam budur. Daha sonra **أَحَد** lafzının kullanıldığı farklı hakikatlar da görülmüştür. Bunlardan en meşhur olanı bu kelimenin nefiy siyakında “insan” anlamında kullanımıdır. Örneğin, **لَا تُفَرِّقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ**,⁵³ “O’nun resullerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz” ayetinde böyledir. Keza az evvel zikri geçen **وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا** ayetinde de aynı anlamda kullanılmıştır. **أَحَد** lafzı matematikteki sayı anlamında da söz konusu edilmiştir. Mesela **أَحَدٌ وَعِشْرِينَ** ve **أَحَدٌ عَشَرَ** sayılarında böyledir. **أَحَد** lafzının müennesi **إِحْدَى** şeklindedir. Bazı alimler ise **أَحَد** ile **وَاحِد** kelimelerini birbirine karıştırmışlardır.

Şu halde Allah’ın **أَحَدٌ** vasfıyla nitelenmesinin anlamı, onun malum ilahlıkta hakiki anlamda tek olduğudur. Evet, **أَحَدٌ** **اللَّهُ** sözünden maksat O’nun ulûhiyette

⁵¹ Bakara, 2/28.

⁵² İBN-İ KESÎR, *Tefsîru’l- Kur’âni’l- Azîm*, V, 142.

⁵³ Kehf, 18/42.

⁵⁴ Bakara, 2/285.

tekliğidir. **اللَّهُ وَاحِدٌ** sözünden murad ise, onun müteaddid/birden çok olmadığı ve O'nun altındakilerin ilah olamayacağıdır. Her iki sıfat da sonuç olarak O'nun ulûhiyette ortağı bulunmadığı noktasında buluşmaktadır. Peygamberlik döneminin başlarında Allah'ın kâmil anlamda tek olduğu hakikati ve bunun isbatı, bütün insanlara ve müşriklere bu surede **أَحَدٌ** lafzıyla tavsif edilerek anlatılmış, **واحد** kelimesiyle tavsif edilmemiştir. Zira sıfat-ı müşebbehe kalıbı, Allah'ın birliği hakikatini Arap lisanını konuşan toplumun aklına yakınlaştırmak için kullanılabilecek en etkili ifadeydi.⁵⁵

8. **قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا** “Sen de ki: “(Resûlüm!) De ki: Ben ancak Rabbime yalvarırım ve O'na kimseyi ortak koşmam”

Yani Hazreti Peygamber, insanlığa getirdiği hakikati iptal etmek için ona düşmanlıkta birleşerek eziyet ettikleri, karşı çıktıkları, yalanladıkları ve üzerine geldikleri zaman şöyle onlara dedi: Ben yalnız Rabbime yalvarır, Ona dua ederim. Onun asla ortağı yoktur. Ona sığınır, Ona tevekkül ederim ve hiçbir kimseyi Ona ortak saymam.⁵⁷

Bu ayette geçen adedden murad da hakiki manasıdır.

9. **قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا** “De ki: Gerçekten (bana bir kötülük dilerse) Allah'a karşı beni kimse himaye edemez, O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam.”

Yani bana gelen vahyi saklarsam, hiç kimse beni onun azabından kurtaramaz. Çünkü onlar Hz. Peygamber'e, ‘Sen Allah’a dua etmeyi bırak, biz seni koruruz’ diyorlardı. Nitekim Ebu'l- Cevzâ İbn-i Mesud'dan şöyle rivayet etmiştir:

“Cinlere tebliğ yapılacağı gece Allah Elçisi ile yola çıkmıştım. Hacûn denilen yere geldiğinde bana bir çizgi çekti. Daha sonra onlara doğru ilerledi ve cinler onun etrafına toplandılar. Başlarında bulunan Verdân isimli önderleri onlara şöyle dedi: Ben onların şerrini senden bertaraf ederim. Bunun üzerine Allah Resulü, (**إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ**) buyurdu. Mâverdi bu cümlelerin iki muhtemel anlamı olduğunu belirtir: Birincisi, ‘Allah beni himayesi altına aldıktan sonra kimse himaye etmeye kalkışamaz’ şeklindedir. İkincisi ise, ‘Hiç kimse beni Allah'ın takdir ettiği şeylerden koruyamaz’ demektir.⁵⁹

⁵⁵ İBN-İ ÂŞÛR, Muhammed Tâhir b. Muhammed, *Tefsîru't- Tahrîr ve't- Tenvîr*, ed-Dâru't- Tûnusiyye li'n- Neşr, Tunus, 1984, XXX, 614.

⁵⁶ Cin, 72/20.

⁵⁷ İBN-İ KESÎR, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, VIII, 257.

⁵⁸ Cin, 72/22.

⁵⁹ KURTUBÎ, *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'ân*, XIX, 26.

Her iki ihtimalde de, أَحَدٌ ile kastedilen hakikattir. Buna göre sıfatı ve türü ne olursa olsun, Allah bir şey murad ettiğinde onun hükmünü tehir edecek hiç kimse yoktur.

10. ⁶⁰ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا “O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz.”

O, bildiği gayba kimseyi muttali kılmaz. Onun gayb bilgisi kullarından gizlidir. Hiç kimseye açık değildir. Sonra cümleyi istisna yaparak şöyle buyurdu: إِلَّا مَنْ ارْتَضَى ⁶¹ مِنْ رَسُولٍ “Ancak razı olduğu elçileri hariç”. Yahut “Bir kısım gayb bilgisini nübüvvetine delil olmak üzere izhar etmesi için razı oldukları elçileri müstesna” demektir.

Kurtubî şöyle der:

“Âlimler derler ki: Allah’ın kendisini gayb ilmiyle medhetmesi ve onu mahlûkatından saklayıp kendine tahsis etmesi, gaybı kendisinden başka hiç kimsenin bilmediğine delildir. Sonra razı olduğu elçilerini bundan istisna tutmuş, onlara dilediği gayb bilgilerini vahiy yoluyla emanet etmiş ve bunu onlar için bir mucize kılmıştır. Ayrıca bu bilgileri onların nübüvvetine sadık birer delil yapmıştır. Binaenaleyh müneccimler ve çakıl taşlarına vurarak onlara benzeyenler, kitaplara bakanlar ve uğur için kuş uçuranlar Allah’ın razı olduğu elçi değildirler ki, Allah onları gaybına aşına kılsın. Bu gibiler Allah’a iman etmeyen kimselerdir ve bunlar birtakım tahmin ve yalanlarla Allah’a iftirada bulunurlar.”⁶²

11. ⁶³ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ “De ki: O Allah birdir.”

Rivayete göre müşrikler, Allah Resulü’ne Allah’ın nesebi hakkında soru sormuşlar, Allah da onlara cevaben bu sureyi indirmiştir. Bazıları ise bu surenin, bir kısım Yahudilerin “Bu mahlûkatı Allah yarattı, peki Allah’ı kim yarattı” demeleri üzerine, onlara cevap olarak inzal edilmiştir.⁶⁴

Ayetteki أَحَدٌ kelimesi, واحد anlamındadır. أَحَدٌ ’in aslı وَحَدٌ’dir. Ancak vav, وناه وانه örneğinde olduğu gibi hemzeye kalbedilmiştir. Zira vavın başta gelmesi hoş karşılanmamıştır. Bu nedenle “vav” mahreçlerin ilki olması sebebiyle ona en uygun olan hemzeye dönüştürülmüştür. Keza “vav”ın hemze kuvvetinde illet harfi olması

⁶⁰ Cin, 72/26.

⁶¹ Cin, 72/27.

⁶² ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, *Fethu’l- Kadîr*, Dâru ibn-i Kesîr- Dâru’l- Kelimi’t- Tayyib, 1. Basım, Dımaşk- Beyrut, 1414, V, 373.

⁶³ İhlâs, 112/1.

⁶⁴ TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el- Âmulî, *Câmiu’l- Beyân an Te’vîli Âyi’l- Kur’ân*, Müessesetü’r- Risâle, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Basım, 2000, XXIV, 687.

da bir diğer sebeptir. Nitekim وَحْدَ kelimesi Nâbiğa'nın (ö. 604) şu beytinde zikredilmiştir:

كَأَنَّ رَحْلِي وَقَدْ زَالَ النَّهَارُ بِنَا ... يَوْمَ الْجَلِيلِ عَلَى مُسْتَأْنَسٍ وَحْدِهِ

“Celîl günü yaptığım yolculuğum, sanki gün zevale doğru giderken yalnızlığı ünsiyete çeviriyordu.”

وَحْدَ kelimesinin hakikati, zatında ve sıfatlarında ayrılmanın sözkonusu olmadığı şeydir. أَحَد kelimesi kendinden önce geçen bir mevsuf olmaksızın ıtlak edilirse o zaman, واحد 'dir. Eğer mevsufla birlikte olursa, o takdirde (أحد) olmuş olur.⁶⁵

12. وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ “İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir.”

Fahrud-din er-Râzî bu ayetle alakalı olarak tefsirinde şöyle demektedir:

“وَاحِد kelimesi, Arap dilinde isim ve sıfat olmak üzere iki şekilde kullanılan bir kelimedir. Sıfat olmayan bir isim olan وَاحِد kelimesi, onların bir, iki, üç... diye kullandıkları gibi, sayı olarak kullandıkları واحد kelimesidir. Bu lafız sıfat değil isimdir. Diğer sayı isimleri de böyledir. وَاحِد kelimesinin sıfat olarak kullanılışı, senin “مررت (bir kişi) ” “Şu bir şeydir” demen gibidir. Cübbâî şöyle demiştir: “Allah dört bakımdan “وَاحِد” olarak tavsif edilebilir: O parçalardan oluşmaz ve O cüzlere ayrılmaz. Çünkü Allah tek başına ezelidir ve Allah ilahlıkta tektir. Keza Allah, zâtî sıfatlarında tektir. Örneğin Allah, zatıyla âlim ve zâtıyla kâdirdir. Şu halde Allah zâtında birdir, bölünemez. Allah sıfatlarında ve fiillerinde de birdir ve Onun benzeri yoktur.”⁶⁷

13. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ. وَكَلِمَتُهُ أَلْفَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ “Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah'ın resûlüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı "kün: Ol" kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur. (O'nun tarafından gönderilmiş, yahut teyit edilmiş, yahut da Cebail tarafından üfürülmüş bir ruhtur). Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. "(Tanrı) üçtür" demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.”

⁶⁵ İBN-İ FÜREK, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ensârî el-Isbehânî, *Tefsîru İbn-i Fûrek (Nûh Suresinden Nâs Sûresine Kadar)* Thk.: Süheyme bint. Muhammed Saîd Muhammed Ahmed, 1. Basım, Suudi Arabistan, 2009, III, 300.

⁶⁶ Bakara, 2/163.

⁶⁷ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, IV, 152.

⁶⁸ Nisa, 4/171.

Yani Mesîh'in hakikati bu olduğuna ve ilahın oğlu olmadığına göre; ne ibadette, ne saltanatta ortağı olmayan bir tek Allah'a iman ediniz. Allah'la birlikte ikinci veya üçüncü bir ilah yoktur. Allah ne bir babadır, ne de bir çocuktur. Allah tarafından gönderilen mesaja iman ediniz. İsa'dan önce ve İsa'dan sonra gelen peygamberlere iman ediniz. Onlardan hiçbirini inkâr etmeyiniz. Aşırı giderek “ilah üçtür” demeyiniz. Bu nedenle Allah “وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً” “Üç demeyiniz” buyurmuştur. Dikkat edilirse Allah Teâlâ, “وَلَا تَوْمَنُ بِثَلَاثَةٍ” veya “أَوْ لَا تَصَدِّقُوا” “Üç imanı etmeyiniz” veya “أَوْ لَا تَزْعُمُوا ثَلَاثَةً” “Üçü tasdik etmeyiniz” ya da “أَوْ لَا تَزْعُمُوا ثَلَاثَةً” “Üç iddasında bulunmayınız” demek yerine “وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً” “Üç demeyiniz” buyurmuştur. Zira “üç” meselesi onların daima dile getirdikleri bir görüştür. Onlara “üç”ün anlamını sorduğun zaman, sana bazen, “üç”ün birbirinden ayrı olan “Baba”, “Oğul” ve “Ruhu'l- Kudüs” olduğunu söylerler, bazen de onun üç uknum/unsurdan oluşan bir zât olduğunu söylerler. Üçüncü anlamın tefsirini öğrenmek istediğinde de, sana akl-ı selim sahiplerinin kabul edemeyeceği ifadelerle cevap verirler.⁶⁹

Böyle acıklı bir duruma düşmekten Allah'a sığınırız. Zikredilen beyanlardan da anlaşılmaktadır ki, burada murad, ne fazla ne de eksik olmaksızın, bildirilen hakikatin ta kendisidir.

Diğer yandan, Allah Teâlâ kitap ehlini aşırılık ve aşırı övgüde bulunmaktan menetmektedir. Bu durum daha çok Hristiyanlarda görülmüştür. Zira onlar Hz. İsa'ya iman etme sınırını aşarak onu Allah'ın verdiği makamın üzerine yükseltmişler; onu peygamberlik makamından, ibadet ettikleri Mabud makamına taşımışlardı. Hatta onun ardından giden ve ona tabi olduğunu iddia eden taraftarlarına da aynı taşkınlığı yapmışlardı. Onların da masum olduğu iddiasında bulunmuşlar ve doğru-yanlış, hak-batıl demeden onların her dediğine tabi olmuşlardı.⁷⁰ Allah Teâlâ da onlara “وَإِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ” “O, Allah ancak bir tek ilahdır” diye karşılık vermiştir. Yani “onun ortağı, benzeri ve evladı yoktur” buyurmuştur.

Burada da “وَاحِدٌ” sayısından muradın hakiki manada olduğu açıktır.

14. لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ⁷¹ “Andolsun "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah'dan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer diye

⁶⁹ EBÛ ZEHRE, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed, *Zehretü't- Tefâsîr*, Dâru'l- Fikri'l- Arabî, Beyrut, IV, 1983.

⁷⁰ İBN-İ KESÎR, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azim*, II, 477.

⁷¹ Mâide, 5/73.

geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap isabet edecektir.”

Ayetteki “ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ” yani “üçün üçüncüsü”nden maksat, “üç’ün birisi” demektir. Bu nedenle “üçüncü”, kendisinden sonra gelen kelimeye muzaaf kılınmıştır. Zeccâc ve daha başka âlimlerin de dediği gibi, ثَالِثُ kelimesinin tenvinli olarak zikredilmesi caiz değildir. ثَالِثُ lafzının nasp edilmesi ve tenvinli olabilmesi için, kendisinden sonra gelen kelimenin ondan daha alt mertebede olması gerekir. Örneğin, ثَالِثُ اثْنَيْنِ “İkinin üçüncüsü” veya رَابِعُ ثَلَاثَةٍ “Üçün dördüncüsü” gibi. Allah Teâla’nın “üçün üçüncüsü” olduğunu söyleyenler Hristiyanlardır. ثَلَاثَةٍ lafzından maksatları ise, Allah, İsa ve Meryem’dir. Nitekim, (أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ) ⁷² “Sen mi insanlara “Beni ve annemi Allah’tan başka iki tanrı edinin!” dedin?” kavlı celili buna delalet eder. “Üç uknum/ üç asıl”dan, yani “Baba –Oğul- Ruh”tan murad da budur. (...) Daha sonra Allah onların bu geçersiz/asılsız iddialarına karşın şöyle karşılık vermiştir: (وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ) “Hâlbuki bir tek İlahtan başka ilah yoktur.” Yani varlık içinde Allah’tan başka bir ilah yoktur. (وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ) cümlesi bir hal cümlesidir. Yani, ‘Allah’tan başka hakiki bir varlık bulunmadığı halde onlar bu sözü söylediler’ demektir. ⁷³

Sonra Allah Teâla وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ buyurmuştur. Yani varlıkta vahdaniyetle mevsuf olan ilahtan başka asla başka bir ilah yoktur. O ilah ise şeriki ve ortağı olmayan Allah’tır. O Ferd’dir, O Samed’dir, O doğurmamış ve O doğmamıştır. Burada da O’nun Vâhid ve Ehad olduğu hakiki manadadır.

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ 15. قُلْ أَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ⁷⁴ “De ki: “De ki: Hangi şey şahadetçe en büyüktür? De ki: (Hak peygamber olduğuma dair) benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur’an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu. Yoksa siz, Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? De ki: "Ben buna şahitlik etmem." "O ancak bir tek Allah'tır, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzağım" de.”

Ayetteki (إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ) cümlesinde kastedilen, vahdaniyettir. Eğer ayette sadece إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ sözleriyle yetinilseydi, O’nun vahdaniyetini ispat noktasında kapalılık

⁷² Mâide, 5/116.

⁷³ ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu’l- Kadîr*, Dâru ibni Kesîr- Dâru’l- Kelimi’t- Tayyib, 1. Basım, Dimeşk- Beyrut, 1414, II, 73.

⁷⁴ En’âm, 6/19.

olurdu. Bu kelimadan murad ise, O'nun vahdaniyetini ispat etmekten başka bir şey değildir.⁷⁵

16. قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا 16. قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ عَلَيْهِمْ قُلِ (Resûlüm!) De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır." O halde de ki: "O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?" De ki: "Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?" Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir."

Onun ne bir halefi ne de bir alternatifi vardır. O fazlında vâhid/birdir ve başka bir kimsenin fazlından da münezzehtir. O herkese Kâfi'dir. Her bir varlık O'ndan yardım ister.⁷⁷

17. هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ 17. "İşte bu (Kur'an), kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek Tanrı olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilmiş) bir bildiridir."

Yani O ikincisi olmayan bir ve tek Ma'bûddur. Şu halde O'nunla birlikte başkasına kulluk yapmasınlar. Zira O tek başına bir Rab'dir ve Hak ilahtır. O'nun dışındakiler ise batıldır.

18. إِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ 18. "İlâhınız bir tek Tanrıdır. Fakat ahirete inanmayanlar var ya, onların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenen kimselerdir."

Yani şu kesindir ki, ulûhiyet, O'ndan başkaları için batıldır ve O'nun ilahlıkta asla ortağı yoktur. Allah'ın vahdaniyetinin sübutu ve delilinin açık ve net olmasının sonuçlarından biri, müşriklerin şirk üzere devam etmeleri ve kalplerinin vahdaniyeti inkâr etmesi ve hatta kibre kapılarak O'nun birliğini kabule yanaşmamalarıdır. Ama Allah kuşkusuz onların hem iç dünyalarında olanı hem de dışa vurduklarını bilir ve buna göre onlara gereken karşılığı verecektir ki bu bir tehdit beyanıdır. Bu ifade

⁷⁵ ZEMAHŞERÎ, Ebu'l- Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed Cârullah, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't- Tenzîl*, Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, 3. Basım, Beyrut, 1407, II, 646.

⁷⁶ Ra'd, 13/16.

⁷⁷ KUŞEYRÎ, Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik, *Letâifu'l- İşârât*, Thk. İbrahim el-Besyûnî, el-Hey'etü'l- Mısriyyetü'l- Âmme li'l- Kitâb, 3. Basım, Mısır, II, 223.

⁷⁸ İbrahim, 14/52.

⁷⁹ Nahl, 16/22.

tevhide karşı kibirlenen müşrikleri kapsayabileceği gibi bütün müşrikleri de içine alabilmesi caizdir. Dolayısıyla bunlar da ayetin umumi kapsamına dâhil olmuş olur.⁸⁰

19. وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَإَيَّايَ فَارْهَبُونِ.⁸¹ “Allah buyurdu ki: İki tanrı edinmeyin! O ancak bir Tanrı'dır. O halde yalnız Ben'den korkun!”

Eğer denilse ‘Bir’ ve ‘iki’nin ötesindeki sayılar ile sayılanlar (madut) beraber getirilir (zikredilir). Mesela "عند رجل ثلاثة" sözünde adet zikredilmese madudda özel bir sayıya delalet vardır. Şu halde , رجل واحد و رجلان اثنان , demeye gerek yoktur.” denilse buna şöyle cevap verilebilir:

Ayetteki هُوَ إِلَهٌ cümlesinin neden واحد ile tavsif edildiğiyle alakalı olarak müfessirler şöyle demişlerdir: “Müfret ve tesniye anlamı taşıyan isim, iki şeye, yani cinsiyete ve özel sayıya delalet eder. Şu halde bunlardan biriyle kastedilen sayıya delâlet etmekse, o takdirde buna onu tekit edici bir kelime eklenir ve özellikle onun kastedildiği gösterilmiş olur. Görülüyor ki, إنما هو إله denilip de bu ifade واحد ile tekit edilmezse güzel olmaz. Burada vahdâniyetin değil, ulûhiyetin isbat edildiği düşünülmelidir.”⁸²

20. قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا ۖ وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا.⁸³ “De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlâh'ınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”

Yani, “Ey Değerli Peygamber! İnkârcılara şöyle de: Ben de beşeri sıfatlar bakımından sizin gibi bir beşerim. Allah kudretiyle sizi yarattığı gibi beni de yarattı. Benim ve sizin soyunuz Âdem’e dayanır. Ne var ki Allah beni vahiy ve risalet için özel olarak seçti. Bana sizin yaratıcınızın ve ilahınızın tek bir ilah olduğunu ve yalnızca O’na itaat ve ibadet etmenizi duyurmamı emretti.”

Netice itibariyle bu ayette zikredilen sayıdan murad bizzat sayının kendisidir ve dolayısıyla Allah ile birlikte bir ortak ve eş olması muhaldir.

21. قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ أُنْتُمْ مُسْلِمُونَ.⁸⁴ “De ki: “Bana ilahınız bir tek ilahtır diye vahyediliyor;siz hâlâ teslim olmayacaksınız?”

⁸⁰ ZEMAŞSERÎ, *el-Keşşâf*, II, 601.

⁸¹ Nahl, 16/51.

⁸² NESEFÎ, Ebu'l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't- Tenzîl ve Hakâiku't- Te'vîl*, Thk. Yusuf Ali Bedevî, Dâru'l- Kelimi't- Tayyib, 1. Basım, Beyrut, 1998, II, 216.

⁸³ Kehf, 18/110.

⁸⁴ Enbiyâ, 21/108.

Ayet, Hz. Peygamber'e Allah nezdinden vahyedildiğini, Allah'ın Vâhid, Ehad, Ferd ve Samed olup ortağı ve eşi bulunmadığını haber vermekte ve insanların ona teslim olmalarını talep etmektedir.

22. وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيمَةٍ الْأَنْعَامِ فَالْهُكُمُ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا 85 “Biz, her ümmete -(Kurban kesmeye uygun) hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye- kurban kesmeyi gerekli kıldık. İmdi, İlâhınız, bir tek İlâh'tır. Öyle ise, O'na teslim olun. (Ey Muhammed!) O ihlâslı ve mütevazî insanları müjdele!”

Yani kestiğiniz hayvanları Allah için ve O'nun namına kesiniz. Hayvanlarınızı kurban etmek üzere ibadet yerlerine sevk ederken başka bir ilahı O'na eş koşmayınız. Zira O, gerçek bir ilah ve Mabûddur, O'ndan başka ilah yoktur.

23. وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ 86 “İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.”

Yani bizim ve sizin Rabbiniz birdir. Ulûhiyette O'na ortak yoktur. Biz O'na itaat eder ve O'nun hüküm ve emirlerine teslim oluruz. Hak Mâbûd sadece O'dur. Buna göre ayette zikredilen وَاحِدٌ ‘den maksat hakikat anlamıdır.

24. إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ 87 “Sizin ilahınız bir tek İlahtır.”

Yani, Ey insanlar, sizden yalnız kendisine itaat etmenizi gerekli kılan Mabûdunuz bir tektir, O'nun ikincisi yoktur. Şu halde ibadeti yalnız O'na yapmalısınız ve sadece O'na itaat etmelisiniz. İbadetlerinizde hiç kimseyi O'na ortak koşmamalısınız⁸⁸ denilmektedir.

25. أَجْعَلُ الْإِلَهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ 89 “Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!”

Yani, ‘Muhammed, Mabûd olan Rabbin bir tek ilah olduğunu ve O'ndan başka hiçbir ilah olmadığını mı iddia ediyor?’: إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ: Bu gerçekten şaşılacak bir şey! Yani Muhammed'in ‘İlah birdir’ sözü gerçekten ve son derece hayret edilecek bir şey! dediler. İbn-i Kesîr şöyle demiştir:

⁸⁵ Hac, 22/34.

⁸⁶ Ankebût, 29/46.

⁸⁷ Sâffât, 37/4.

⁸⁸ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XIX, 495.

⁸⁹ Sâd, 38/5.

“Müşrikler bunu inkâr edince, Allah da onların çirkin yüzünü ortaya serdi. Buna mukabil müşrikler Allah’a ortak koşmanın terk edilmesine şaşırdılar. Zira puta tapmak onlara atalarından kalan bir âdet olup bu âdet onların kan ve damarlarına işlemiştir. Allah Elçisi onları putları terk etmeye ve bir tek Allah’a kulluk yapmaya davet edince şaşırdılar ve bu olayı gözlerinde çok büyütüp, ardından, *إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ أَجَعَلَ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا* ⁹⁰ dediler.”

Hülâsa onlar, Bir, Ehad, Ferd ve Samed olan Allah’a ibadet etmeye yanaşarak hayatlarını değiştirmek istemediler; aksine onlar ayrı ayrı ilahlara tapıyorlardı.

26. *قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ* ⁹¹ De ki: “Ben sadece bir uyarıcıyım. Karşı konulmazgüç sahibi tek Allah’tan başka tanrı yoktur.”

Her şeyin kendisine boyun eğdiği ve itaat ettiği Allah’tan başka Rububiyete ve ibadete layık hiçbir Ma’bûd yoktur. Allah öyle biridir ki, mülkünde ve saltanatında ortağı yoktur. Eşinin olması düşünülemez. O kudretiyle her şey üzerinde galiptir. ⁹²

Buna göre ayette zikredilen *الْوَاحِدُ* bizatihi kastedilmiştir. Zira Allah tektir, O’ndan önce ve sonra ilahlığa layık hiçbir kimse yoktur.

27. *لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ* ⁹³ “Eğer Allah bir evlât edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O, tek ve kâhâr olan Allah’tır.”

Hak Teâlâ, Zâtını çocuk edinmekten tenzih etmiş ve sonra kendisini ‘واحد’ sıfatıyla nitelemiştir. Zira vahdaniyet, çocuk edinmeye aykırı bir durumdur. Eğer O’nun çocuğu olsaydı, kendi cinsinden olurdu. Keza ortakları ve eşleri nefyetmek için kendisini Kâhâr sıfatıyla nitelemiştir. Zira her şey O’nun yönetiminde olduğu halde, O’nun nasıl şeriki olabilir ki? Sonra vahdaniyetine, kudretine ve büyüklüğüne delalet etmesi için, göklerin, yerin ve arasındakilerin yaratılmasını zikretti. ⁹⁴

28. *وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِدَهُ اسْمَاءُ زُكْرٍ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ* ⁹⁵ “Ne zaman tek başına Allah’ın ismi zikredilse âhirete inanmayanların kalplerindeki nefret yüzlerine vurur.”

Ayetin muhtemel anlamı şudur: Rabbini ulûhiyet konusunda bir olarak zikrettiğinde, bu, onların kaçmaları ve yüz çevirmeleri için uygun bir haldir. Aslında onlar, sadece Allah’ın ulûhiyet bakımından tek olduğunu inkâr ediyorlardı. Ayetteki

⁹⁰ SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü’l- Tefâsîr*, Dâru’s- Sâbûnî li’t- Tıbâa ve’n- Neşr, 1. Basım, Kahire, 1997, III, 46.

⁹¹ Sâd, 38/65.

⁹² TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XXI, 235.

⁹³ Zümer, 39/4.

⁹⁴ İBN-İ CÜZEY, Ebu’l- Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kelbî el-Gırnâtî, *et-Teshîl li Ulûmi’t- Tenzîl*, Thk. Abdullah el-Hâlidî, Şeriketü Dâru’l- Erkam b. el-Erkam, 1. Basım, Beyrut, 1416, II, 216.

⁹⁵ Zümer, 39/45.

وَحَدَّه kelimesi de makam itibariyle ve ذَكَرْتُ fiili yardımıyla bu anlama delalet eder. Muhtemel olan, ‘قول’ ve ‘ذكر’ vb. fiillerin mamulünden gelen halin, hariçte, sözlü ve fiili olmasıdır. Buna göre ذَكَرْتُ رَبَّكَ وَحَدَّه cümlesinin anlamı, “Allah’ın bir olduğunu zikrettiğin ve söylediğinde” diğer bir ifadeyle “O’nu vahdâniyet sıfatıyla zikrettiğinde” demektir.⁹⁶

B. Peygamberlerle Alakalı Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ 97 “Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâta indirilene, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin.”

Yani bizler nebilerin tamamına iman ederiz. Bir kısmına iman edip de diğerlerini inkâr etmeyiz. Hatta bütün peygamberler sâdık, iyi ve rüşd sahibidirler. Bu durum peygamberlerin kendi aralarındaki nisbî faziletlerine mani değildir. Diğer bir ifadeyle, bazılarının, Allah nezdinde diğer bazılarından fazla lutfu mazhar olması gerçeğiyle çelişmez. Peygamberlerden herhangi birini, onun Allah tarafından görevlendirilmiş bir nebi olması konusunda, diğerinden ayırt etmeyiz. Şu halde ayette kullanılan “Bir” sayısı mecazi değil, hakikidir.⁹⁸

2. أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ 99 “Yoksa Ya'kub'a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman (Ya'kub) oğullarına: Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? demişti. Onlar: Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz; biz ancak O'na teslim olmuşuzdur, dediler.”

Yani, yalnız O'na kulluk ederiz. O'nun ortağı ve eşi yoktur. Çünkü O, kullarının bütün işlerini tek başına evirip çevirmeye muktedirdir. Mahlukatı yarattığı günden kıyamete kadar beşeri ayakta tutan O'dur. Zira O, Vâhid, Ehad, Ferd ve Samed'dir.

⁹⁶ İBN-İ ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru'l- Ma'na's-Sedîd ve Tenvîru'l- Akli'l- Cedîd min Tefsîri'l- Kitâbi'l- Mecîd*, ed-Dâru't- Tûnusiyye li'n- Neşr, Tunus, 1984, XV, 119.

⁹⁷ Bakara, 2/136.

⁹⁸ Bu izahlar Bakara, 2/285'te ve Âl-i İmrân, 3/84'teki aynı ifadeler için de söz konusudur.

⁹⁹ Bakara, 2/133.

C. Sadece Allah’a Kulluk Yapmakla Alâkalı Ayetlerdeki Sayılar

1. وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِنِّ وَلَا الَّذِينَ¹⁰⁰ “Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatinca "Ben şimdi tevbe ettim" diyenler ile kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır.”

أَحَدُهُمْ Yani “Hangi kimse olursa olsun” demektir.¹⁰¹

Hasen el-Basrî bu ayetle ilgili olarak, Allah’a dost olmayanların, dünyada iken dilsiz olsalar dahi ölürken kendilerine has dilleriyle Allah’tan tekrar dünyaya dönmek isteyeceklerini ifade etmiştir.¹⁰²

Ayetteki أحد sayısı واحد anlamındadır. Bu sayı hakikat olup mecaz değildir. Burada isbat gayesiyle kullanılmıştır. Zira muzaaftır. Söz edilen kişi pek çok müfessirlerin dediği gibi küfür ve şirk ehliendir. Bazıları ise “Kim olursa olsun genel olduğu” görüşündedir.

2. قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ¹⁰³ “De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na aittir. O'nun görmesi de, işitmesi de şâyânî hayrettir. Onların (göklerde ve yerde olanların), O'ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümlerine kimseyi ortak etmez.”

Kur’ân, vahdaniyetten, Allah’ın bütün kemal sıfatlarını içine alan ilahi bir sıfat olması itibarıyla bahseder. Çünkü O’nun Zâtı bir ve tektir. O sıfatlarında da birdir. Hiç kimse O’nun ilmine, kudretine ve hikmetine veya herhangi bir sıfatına ortak olamaz. O fiillerinde de bir ve tektir. O’nun fiillerine kimse paydaş olamaz. Örneğin, O’nun yaratmasına ve rızık vermesine kimse ortak olamaz. Nitekim bu hakikat لَيْسَ “Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.” ayetinde câmi biçimde ifade edilir. Keza Allah zâtî esmâsında da birdir; O’na bunlarda kimse ortak olamaz. واحد de O’nu esmâ-i hüsnâsındandır. Bu husus, Tirmizi, İbn-i Hibban, Hâkim ve Beyhakî’nin Ebû Hureyre’den rivayet ettikleri hadiste zikredilmiştir. İlâhî beyanda da Allah’ın isim ve sıfatlarıyla alakalı olarak her şey belîğ biçimde yer almaktadır. İsimler ve sıfatlarla alakalı ilmi, iman

¹⁰⁰ Nisâ, 4/18.

¹⁰¹ EBUSSUÛD, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l- Akli's- Selîm ilâ Mezâye'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, VI, 150.

¹⁰² YAHYA B. SELLÂM, *Tefsîr*, Thk. Hind Şiblî, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1425/2004, I, 415.

¹⁰³ Kehf, 18/26.

¹⁰⁴ Şûrâ, 42/11.

başı ve özellikle de vahdaniyet sıfatının özü olarak kabul etmiştir. Çünkü vahdaniyet Allah'ın bütün kemal sıfatlarını câmi bir sıfattır. Kâinatta yaratılmış olan her şey benzerleri olan ve çift haldeyken, Allah Teâlâ mutlak vahdaniyet sahibidir. Kur'ân-ı Kerim iman başı ve her şeyden önce kalpte ve nefiste yerleşmesi gereken bir asıl olması itibariyle tevhidden bahseder.¹⁰⁵

3. وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا¹⁰⁶ “Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin).”

أحد kelimesi, ulûhiyet ve rububiyette “Bir” demektir. Kelam ehli ise bunu cüzlere ve kısımlara ayrılmayan ‘Bir’ diye tefsir etmişlerdir. Eğer bununla onun farklı cüzlerden mürekkep olmadığı ya da kısımlara ayrılmaya kabil olmadığı kastediliyorsa, bu doğrudur. Ama bundan kasıtları, onda hiçbir şeyin bir şeyden ayırt edilmemesi ve ondan muradın onun ‘mücessem’ olduğu ise, bu bâtıldır. İbn-i Akîl şöyle der: Doğru olan, Onun sıfatlarını kabul ve isbat etmekle birlikte, ulûhiyet noktasında ‘Bir’ olduğunu söylemektir. أحد ‘in anlamı O’nun واحد olmasıdır. İbnü’l-Cevzî, İbn-i Abbas ve Ebû Ubeyde’nin bu görüşte olduğunu belirtmiştir. Bir grup ise أحد/ehad’i واحد /vâhid’den ayırmıştır. Nitekim Hattâbî, ikisi arasındaki farkı şöyle ifade eder: واحد, O’nun Zâtıyla tek olması ve Zâtına hiçbir şeyin benzememesidir. أحد ise, O’nun sıfatlarıyla tek olup, sıfatlarında hiçbir şeyin O’na ortak olmamasıdır. Bir kavle göre ise aralarındaki fark şudur: Bir şeyi nefyederken أحد kelimesi umumilik ifade eder. Ama واحد ise, umumiliğin yanı sıra başka anlamlara da gelir. Örneğin, sen, ما في الدار أحد (Evde biri yok) diyebilirsin; ama بل اثنان (Bilakis iki var) denilemez. Buna mukabil ما في الدار واحد، بل اثنان “Evde bir kimse yok; aksine iki kişi var” denilmesi caizdir. Bir kısım Hanefî fukahâsı da ikisini birbirinden ayırmışlar ve şöyle demişlerdir: Ehadiyyet, hiçbir halde cüz’iyyeti ve sayılabilirliği kaldırmaz. واحد ise, kaldırabilir. Zira واحدة واحدة ve مائة مائة denilebilirken أحد ve مائة أحد denilemez.¹⁰⁷

4. فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ¹⁰⁸ “İşte o gün O’nun ettiği azabı kimse edemez.”

Yani ‘Hiçbir kimse Allah’ın azabı gibi azap edemez.’ Buradaki (٥) zamirinin mercii Allah’tır. İbn-i Abbas ve Hasen el-Basrî’nin görüşü budur. Kisâî ayetleri “ذال”

¹⁰⁵ MENÂHİCÜ CÂMIATİ’L- MEDÎNETİ’L- ÂLEMİYYE, *et-Tefsîru’l- Mevdûi*, Câmiati’l-Medîneti’l- Âlemiyye, 1. Basım, I, 12. Bu izahlar Kehf, 18/110 ve Cin, 72/2 ayetlerinde geçen benzer ifadeler için de geçerlidir.

¹⁰⁶ Cin, 72/18.

¹⁰⁷ İBN-İ RECEB, Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî el-Bağdâdî, *Ravâiu’t- Tefsîr (el-Câmi’ li Tefsîri’l- İmâm İbn-i Receb el-Hanbelî)*, Thk.: Ebû Muâz Târik b. Avdillâh b. Muhammed, 1. Basım, Dâru’l- Âsime, es-Suûdiyye, 1422/2001, II, 665.

¹⁰⁸ Feer, 89/25.

ve “تَا”nın fethasıyla, لَا يُعَذَّبُ - لَا يُؤْتَقُ şeklinde okumuştur. Buna göre anlam, dünyada hiç kimse Allah’ın o gün kâfire ettiği azaba maruz kalmaz ve kâfirin vurulduğu bağ gibi bağlanmaz. Bundan murad İblis’tir. Zira o cürmünden dolayı insanların göreceği en şiddetli azaba duçar olacaktır. Söz, yeterince onu tefsir edici ifadelerden dolayı, herhangi kayıtla kayıtlanmayıp mutlak bırakılmıştır. Ferrâ’nın rivayetine göre, o kimsenin Ümeyye b. Halef olduğu da söylenmiştir. Yani hiç kimse bu kâfirin göreceği azaba maruz kalmayacak ve hiç kimse, küfürde ve inadda en ileri noktaya gittiğinden, onun gibi zincir ve bukağılarla bağlanmayacaktır. Bir kavle göre ise ‘Hiç kimse onun yerine azap görmeyecek’ şeklindedir.¹⁰⁹

Ayetteki أحد sayısından maksat hakikattir. Zira hiç kimse, başka biri yerine azaba maruz kalmayacaktır.

5. يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا¹¹⁰ “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”

Yani “Ey insanlar, size emrettiği ve sizi yasakladığı hususlarda Rabbinize muhalefet etmekten sakının ki, başınıza, karşı koyamayacağınız ilahi bir ceza gelsin. Daha sonra Allah Teâlâ, bütün insanları tek bir şahıstan tek başına yarattığını zikretmiş, ilk yarattığı insanın inşasına bir tek nefisten nasıl başladığını bildirmiş; bununla bütün insanların bir baba ve bir anneden olma ve birbiriyle iç içe olduklarına ve insanların birbirleri üzerinde kardeşin kardeş üzerinde hakkı olduğu gibi hak sahibi olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun sebebi ise, her ne kadar nesepte aralarındaki ortak baba olan Âdem ile buluşma noktasında uzak olsalar da, nihaî anlamda onların nesepçe bir baba ve bir annede birleşmeleri ve birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken hakları olduğudur. Örneğin en yakın nesepte yapılması lazım gelen görevler vardır. Birbirlerine adaletli davranmaları ve birbirlerine zulmetmemeleri gerekir. Bu bağlamda, güçlü olanlar kendinden fedakârlıkta

¹⁰⁹ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi’l- Kur’ân*, XX, 56.

¹¹⁰ Nisâ, 4/1.

bulunarak zayıf olanlara, Allah'ın öngördüğü şekilde iyilikte bulunmalıdırlar. الذي
"خلقكم من نفس واحدة" Yani, Âdem'den yarattı demektir.¹¹¹

6. ¹¹² إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون. “Gerçekten bu, tek bir din topluluğu olarak sizin ümmetinizdir; ben de sizin rabbinizim. Şu halde bana kulluk edin” (dedik)

Yani ‘Sizin dininiz tek bir dindir ki, o da İslam’dır’. İslam dışında kalan bütün dinler iptal edilmiştir. “Ümmet” kelimesinin anlamı, ‘Belirli bir hedef üzerinde birleşen topluluk’tur. Şeriat da tek bir maksat üzerinde birleştiğinden dolayı ‘Tek bir ümmet’ haline getirilmiştir.¹¹³

Ayetteki adedden maksat, sayının bizzat kendisidir. Zira ümmetin parçalanması caiz değildir. Aksine ümmetin birlik olması bir el gibi birleşmesi gerekir.

7. ¹¹⁴ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا يَتَّخِذُوا إِلَهًا إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ “(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler. Hâlbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır.”

Ayetin manası şöyledir: Hahamları, ruhbanları ve Mesih'i Rab edinen Yahudi ve Hristiyanlar, sadece ve tek bir Mabud'a ibadet etmekle ve ayrı ayrı rablere değil bir tek Rabbe itaat emredilmişti. O öyle Allah'tır ki her şeyin ibadeti ve her mahlukun itaati ona mahsustur. Bütün yaratıkların birlik ve rububiyetine boyun eğmesine layık ve müstehak olan O'dur. O'ndan başka ilah yoktur. Uluhiyet, bütün kulların ve mahlukatın kendisine ibadetin emredildiği tek Zât içindir.¹¹⁵

O, ‘Vâhid’dir. Her konuda Ma'bûd'dur. Rubûbiyetinde de ‘Vâhid’dir, ulûhiyetinde de ‘Vâhid’, Ferd ve Samed'dir.

8. ¹¹⁶ يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ “Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?”

¹¹¹ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VII, 514. Ayrıca, En'âm, 6/98, A'râf, 7/189 ve Zümer, 39/6 ayetlerinde de تَفَرَّقَ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ifadesi geçmektedir. Aynı tefsir bu ayetler için de söz konusudur.

¹¹² Enbiyâ, 21/92.

¹¹³ BEGAVÎ, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesud, *Meâlimu't- Tenzîl fî Tefsiri'l- Kur'ân*, Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Damiriyye, Süleyman Müslim el-Hareş, 4. Basım Dâru't- Taybe li'n- Neşr ve't- Tevzî', Riyad, 1417/1997, V, 353. Aynı tefsir, Müminûn, 23/52 ayeti hakkında da sözkonusudur.

¹¹⁴ Tevbe, 9/31.

¹¹⁵ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XIV, 213.

¹¹⁶ Yusuf, 12/39.

Yani Allah Teâlâ ulûhiyet makamına putlardan daha layıktır. الْوَاحِدُ lafzına gelince, Hattâbî şöyle demiştir:

“O her zaman tek olan Ferd’dir” demektir. Bir kavle göre ise O, varlıktan ayrı, varlıkla mukârin, şeriki ve nazîri olmayan demektir ve O bir araya getirilip kaynaştırılan cisimlerden oluşan ‘Bir’ler nevinden değildir. Zira O’nun dışındaki her şey bir bakıma ‘Bir’, başka bakımlardan da ‘Bir’den gayri bir isimle adlandırılır. Ayrıca واحد, kendi lafzıyla tesniye yapılmaz; yani, واحِدان denilmez.¹¹⁷

9. “O gün onlar يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ¹¹⁸” “O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümrانlık kimindir? Kahr olan tek Allah'ındır!”

Burada “Vâhid” ve “Kahhâr”ın zikredilmesinin sebebi şudur: Eğer saltanat her şeye gâlip ve mağlup edilemeyen bir Mâlik’e ve kendisine üstün gelinemeyen bir Kahhâr’a ait olursa, hiç kimse O’nun dışındakilerden yardım istemez. Dolayısıyla durum son derece zor ve çetindir.¹¹⁹

“Vâhid” kelimesi sözlükte “İki” ve daha fazla olmayan şey için vazedilmiştir. Bu lafız Allah hakkında kullanıldığında, hiç kimsenin kendisine ortak olmadığını ve sıfatlarında tek olduğunu ifade eder. Allah hakiki anlamda “Vâhid”dir. Onun dışındaki mâsiva ise cüzlerden meydana gelen “Bir”lerdir. Allah aded bakımından mı “Bir”dir, yoksa değil midir? Aslında bunun bizim konumuzla bir alakası yoktur. Zira burada maksat, kelimenin vazediliş keyfiyetini ve genel anlamda faydasını zikretmektir.¹²⁰

Muhakkik âlimlere göre “Vâhid”, kısımlara ayrılmayan ve istisnası olmayandır. Sözelimi bir cümle hakkında واحد denildiğinde, bu mecaza hamledilir. دار واحدة ve واحد درهم denildiği gibi. Çünkü ondan bazısının istisna edilmesi doğru olmaz. واحد ismi mecazı da vardır. Nitekim Şeyh Ebû Bekr b. Fûrek şöyle der: واحد lafzının sıfat olmasında üç mana söz konusudur ve واحد lafzı bütünüyle hakikattir. Birincisi: Onun zâtında bölünme yoktur, O kısımlara ve cüzlere ayrılmaz. İkincisi: Onun benzeri yoktur. Araplar şöyle der: فلان واحد في عصره “Filan asrında eşi olmayan biridir.” Üçüncüsü: O “Fiillerinde ortağı yoktur” anlamında “Bir”dir. Mesela, فلان متوحد بهذا “Filan bu konuda bir tanedir” denilir. Yani, “Ona bu konuda kimse ortak olamaz

¹¹⁷ İBNU’L- CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebu’l- Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu’l- Mesîr fi İlmi’t- Tefsîr*, Thk. Abdurezzak el-Mehdî, Dâru’l- Kitâbi’l- Arabî, 1. Basım, Beyrut, 1422, II, 440.

¹¹⁸ Gâfir, 40/16.

¹¹⁹ ZEMAŞERÎ, *el-Keşşâf*, II, 567.

¹²⁰ ZECCÂC, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî, *Tefsîru Esmâillahi’l- Husnâ*, Thk. Ahmed Yusuf ed-Dekkâk, Dâru’s- Sekâfeti’l- Arabiyye, s. 57.

ve ona kimse yardım edemez” anlamındadır. İlk dönem alimleri şöyle demişlerdir: Bu anlamların üçü de Allah için uygundur. Tevhid lafzı bölünme veya taksimi nefyetme konusunda hakikattir. Diğer hususlarda ise mecazdır.¹²¹

122 قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَاستَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ 10.

“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek İlâh olduğu vahy olunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!”

Bana tek bir ilah olan ilahınıza sizi davet etmem için vahyedildi. Aslında Allah Elçisi O'nun tek bir ilah olduğunu biliyordu; ama O, davet etme ve O'nun bir tek olduğunu haber verme makamında konuşmuştur. Ya da onlara şöyle haber veriyordu: Sizi de kendisine davet ettiğim ve emrettiğim şeylere davet ediyorum. Sizi sadece davet ediyorum ve size bana vahyedilen emirleri emrediyorum. Kendi kafamdan konuşmuyorum.¹²³

11. 124 ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا “Tek olarak yarattığım kimseyi bana bırak.”

وَحِيدًا kelimesi hal üzere mansuptur. Bu kelimenin iki vechesi vardır: Birincisi, وَحِيدًا kelimesi Allah'ın bir sıfatıdır. Buna göre anlam şöyledir: “Tek başıma yarattığım ve yaratılmasında hiç kimsenin bana ortak olmadığı kimseyi bana bırak.” İkinci vechesine göre ise وَحِيدًا mahlukun sıfatıdır. Yani, “Mal ve evladı olmadığı halde tek başıma yarattığım kimseyi bana bırak.”¹²⁵

D. Allah'ın Mesajına Davet Eden Ayetlerde Zikredilen Sayılar

126 “O الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا 1. Peygamberler ki Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah (herkese) yeter.”

Ayette geçen أَحَدًا kelimesinin iki anlamı vardır:

Birincisi: Nefiy, nehiy ve istifham ile birlikte gelir. قَمَا مِنْكُمْ مَنْ أَحَدَعْنُهُ حَاجِرِينَ nefiy, هَلْ تُحْسِنُ مِنْهُمْ مَنْ أَحَدٌ nehiy ve أَفَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا istifham ayeti de istifhama örnek olarak zikredilebilir. Bununla umumilik kastedilir. İstiğrak-ı cinsî anlamı da ifade eder;

¹²¹ KUŞEYRÎ, Ebu'l- Kâsım Abdulkerim b. Hevâzin, *Şerhu Esmâillâhi'l- Husnâ*, Thk. Ahmed Abdulmunim el-Hulvânî, Dâru Âzâl, 2. Basım, Beyrut, 1406/1986, s. 215.

¹²² Fussilet, 41/6.

¹²³ MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlâtü Ehli's- Sünne*, Thk. Mecdî Beslûm, Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1426/2005, VII, 384.

¹²⁴ Müddessir, 74/11.

¹²⁵ ZECCÂC, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl, *Meâni'l- Kur'ân ve I'râbuh*, Thk. Abdulcelil Abduh Şiblî, Âlemü'l- Kütüb, 1. Basım, Beyrut, 1408/1988, V, 246.

¹²⁶ Ahzâb, 33/39.

azını ve çoğunu her şekilde içine alır. Örneğin: أحد ما في الدار cümlesinde, ‘Bir, iki ve daha çok kimse ne toplu olarak, ne de ayrı şekilde vardır’ anlamı kastedilir. Bu anlamından dolayı “أحد”ın isbat için kullanımı sahih olmaz. Zira iki zıt şeyin nefyi doğru iken, isbatları ise sahih olmaz. Eğer أحد ما في الدار denilse, o takdirde bu cümlede “bir”in üzerindeki topluca ve ayrı ayrı isbat ile birlikte bir tek kişinin isbatı da söz konusu olur ki, bunun muhal olduğu açıktır. Şayet أحد ما في الدار denilse, o zaman, “bir”in hilafına, evde ne iki ne de üç kişinin topluca ve ayrı ayrı bulunduğu anlaşılır. Zira واحد بل اثنان denilmesi caizdir.

İkincisi de isbat için kullanılır ki üç şekilde olur:

Birincisi: Onluk sayılara eklenen “Bir” sayısıdır. Örnek: أحد وعشرين ve أحد عشر gibi.

İkincisi: الأول anlamında muzaf veya muzaf ileyh olarak kullanılmasıdır. Örnek: أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا ayetinde olduğu gibi. Keza يوم الأحد de buna örnek verilebilir.

Üçüncüsü: Mutlak anlamda sıfat olarak kullanılmasıdır. Bu sadece قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ örneğindeki Allah’ın vasfedilmesinde görülür. أحد kelimesinin aslı وَحْدٌ’dir.¹²⁷ Söz başlarında her zaman yaptıkları gibi vâv’ı hemzeye dönüştürmüşlerdir. ‘وجوه’ kelimesi أجوه’a, إشاح kelimesi وشاح’a, ائنة da وناة’a çevrilmiştir.¹²⁸

Buna göre أحد lafzı, واحد anlamındadır. Bundan murad ise mecaz değil hakikattir. Burada ise أحد nefiy bağlamında olup, azı ve çoğu topluca ve ayrı ayrı içine alacak şekilde umumilik ifade etmektedir. Yani, “Ne “bir”, ne “iki” ve ne de daha yukarısı topluca ve ayrı olarak vardır” demektir.

E. Kıyamet Gününün Dehşetli Olayları Konulu Ayetlerde Geçen Sayılar

1. وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا.¹²⁹ “(Düşün) o günü ki, dağları yerinden götürürüz ve yeryüzünün çırtlıplak olduğunu görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın onları (tüm ölüleri) mahşerde toplamış olacağız.”

Yani, ‘hiçbirini bırakmayıp hepsini bir araya topladık’ demektir.¹³⁰ Diğer bir kavle göre ise anlam şöyledir: Onlardan yerin altında hiçbir kimseyi terk etmedik ve

¹²⁷ RÂĞIB EL-İSFAHÂNÎ, Ebu’l- Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi’l- Kur’ân*, Thk. Safvan Adnan ed-Davudi, Dâru’l- Kalem- ed-Dâru’s- Şâmiye, Dımaşk, 1. Basım, Beyrut, 1412, s. 66,67.

¹²⁸ FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevi’t- Temyîz fî Letâifi’l- Kitâbi’l- Azîz*, Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Meclisü’l- A’lâ li’ş- Şuûni’l- İslâmiyye, Kahire, 1393, 1416/1993, II, 91.

¹²⁹ Kehf, 18/47.

bırakmadık. Bu bağlamda Arap dilinde “Kavimden hiçbirini bırakmadım” anlamında *ما أغدرت منهم أحدا* ve *ما غادرث من القوم أحدا* denilir.¹³¹

Bu ayette de *أحد* lafzı, *واحد* anlamındadır. Bundan murad ise mecaz değil hakikattir.

2. *وَوَضِعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً* 132 “Kitap ortaya konmuştur: Suçluların, onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. "Vay halimize! derler, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!" Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”

Yani Ey Muhammed, Rabbin hiç kimseyi hak etmediği bir şekilde cezalandırmaz. Ancak iyilik ehlini iyilikle ödüllendirir. Kötülük ehlini ise misliyle cezalandırır. İşte adâlet de budur.¹³³

Ayette geçen *أحد* kelimesi *واحد* anlamındadır. Burada sayı mecazi değil, hakikidir. Sayı nefiy bağlamında gelmiş olup, umumilik ifade eder. Yani azı ve çoğu, topluca ve ayrı olarak her ferdi içine alır. Buna göre anlam, “Allah, ne bir, ne iki ne de üç... kişiye topluca veya ayrı ayrı haksızlık eder” demek olur.

3. *حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ* 134 “Nihayet onlardan (müşriklerden) birine ölüm gelip çatığında: "Rabbim! der, beni geri gönder.”

Yani bu durum genel olup, kim olursa olsun, demektir.¹³⁵

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ cümlesi üzerinde farklı görüşler söz konusudur. Çoğunluğa göre bu sözü söyleyenler kâfirlerdir. Nitekim Dahhâk’ın İbn-i Abbas’tan naklettiğine göre “Ya Rabbî! ne olur beni dünyaya geri gönderin” diyenlerin kâfirler olduğu kaydedilmiştir.”¹³⁶

Taberî ise ayetin anlamının, *حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ* yani “O müşriklerden birine ölüm geldiğinde” demek olup, Dahhâk’tan işittiğine göre, onlar müşrik ehli olduğunu belirtmiştir.¹³⁷

¹³⁰ MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, *et-Tefsîru’l- Kebîr*, Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Dâru İhyâi’t-Türâs, I. Basım, Beyrut, 1423, II, 588.

¹³¹ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XV, 282. Yukarıda zikri geçen Ahzab, 33/39.ayetin tefsiri bu ayet için de söz konusudur. bkz. FÎRÛZÂBÂDÎ, *Besâiru Zevi’t- Temyîz*, II, 91.

¹³² Kehf, 18/49.

¹³³ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XV, 285.

¹³⁴ Müminûn, 23/99.

¹³⁵ EBUSSUÛD, *İrşâdu’l- Akli’s- Selîm*, VI, 150.

¹³⁶ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XXIII, 292.

¹³⁷ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XVII, 106-108.

Zikredilen أَحَدٌ sayısına gelince, واحد anlamında olup, mecazi değil hakiki mana ifade eder. Buradaki kullanımı ise isbat makamındadır. Çünkü muzaftır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi çoğu müfessirlere göre şirk ve küfür ehline mahsustur. Bazılarına göre ise her kim olursa olsun geneldir.¹³⁸

4. ¹³⁹ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ “Bütün insanlar kabirlerinden kalkıp tek hâkim olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.”

Burada “Vâhid” ve “Kahhâr”ın zikredilmesinin sebebi şudur: Eğer mülk her şeye Gâlip olan ve mağlup edilemeyen bir Mâlik’e ve kendisine üstün gelinemeyen bir Kahhâr’a ait olursa, hiç kimse O’nun dışındakilerden yardım istemez. Dolayısıyla durum son derece zor ve çetindir.¹⁴⁰

5. ¹⁴¹ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً “(Onlara şöyle denir:) Bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yok olmayı isteyin!.”

Ey müşrikler, bugün bir tek pişmanlıkla çağırmayın; ama pek çok defa çağırın. لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً denilmesi şundandır: ثُبُوراً kelimesi masdardır. Masdarlar ise çoğul yapılmaz; sadece zamanının uzunluğu ve çokluğu ile nitelenirler. Örneğin, قَعَدَ قُعُودًا طَوِيلًا، وَأَكَلَ أَكْلاً كَثِيراً denilir.¹⁴²

Yani “Sizin helakiniz bir kere çağırmanızdan daha fazladır. ثُبُوراً كَثِيراً hakkında ise şöyle denilmiştir: ثُبُوراً hem az, hem de çok için tekil olarak kullanılan bir masdardır. Mesela, وَضَرَبْتُهُ وَاحِداً cümlesiyle bir kere, ضَرَبْتُهُ ضَرْباً كَثِيراً cümlesiyle de çok kere vurduğunu kastetmiş olursun.¹⁴³

Sanki ayette şöyle denilmiştir: “Bugün bir tek helak çağrısında bulunmayın. Bu çağrı sizi kurtaramaz. Aksine kurtulmak için sınırsız helak isteğinde bulunun, çok helak nasıl olacaksa... Bir kavle göre ise ثُبُور kelimesinin çoklukla nitelenmesi, helaki hissettiren lafızların çokluğu itibariyledir. Buna göre anlam, sadece يا ثُبُوراه demeyin, يا لهفاه، يا ويلاه، يا هلاكاه، gibi lafızlarla¹⁴⁴ helak isteyin” şeklinde olur.¹⁴⁵

¹³⁸ Münâfikûn, 63/10. ayetinde benzer أَعْدَكُمْ الْمُؤْتِ ifadesi geçmekte olup, aynı tefsir bu ayet için de söz konusudur.

¹³⁹ İbrahim, 14/48.

¹⁴⁰ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, II, 567.

¹⁴¹ Furkan, 25/14.

¹⁴² TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XVII, 412.

¹⁴³ ZECCÂC, *Meâni'l- Kur'ân*, IV, 59- 60.

¹⁴⁴ Bu kelimeler insanın cehennem azabını görünce dünyada yaptıklarından ötürü yok olma ve helak edilme temennisini ifade ederler. يا ثُبُوراه ve يا هلاكاه helak olma arzusunu, يا ويلاه ve يا لهفاه ise aynı zamanda pişmanlık anlamını ihtiva ederler.

¹⁴⁵ ÂLÛSÎ, Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l- Meânî fî Tefsîri'l- Kur'âni'l- Azîm ve's- Seb'i-l- Mesânî*, Thk. Ali Abdalbârî Atıyye, Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1415, IX, 434.

6. ¹⁴⁶ “(Onları helâk eden) korkunç sestem başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler.”

7. ¹⁴⁷ “Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar.”

8. ¹⁴⁸ “Olan müthiş bir sestem ibarettir. Bunun üzerine onların hepsi hemen huzurumuzda hazır bulunurlar.”

9. ¹⁴⁹ “O (diriltme) korkunç bir sestem ibaret olacak, o anda hemen onların gözleri açılıp etrafa bakacaklar.”

10. ¹⁵⁰ “Bunlar da şimdi, bir daha geri dönüşe imkân bırakmayacak olan korkunç bir sesi, yalnızca bunu beklemektedirler.”

Mezkûr ayetlerde geçen الصَّيْحَةُ kelimesi ‘فَعْلَةٌ’ vezninde olup, bir kere çığlık atmak demektir. وَاحِدَةً ile nitelenmesi, maksadın cinslerden bir cins olduğu zannedilmemesi için ‘vahdet’ anlamını pekiştirmeye yöneliktir. 6. ve 8. ayetteki صيحة ise istisnadan sonra gelen كانت’in haberi olarak mansuptur. صيحة ‘in mansup olmakla birlikte fiile müenneslik tâ’sının bitişmesi mahzuf müstesnâ minhu’nun العقوبة veya الصيحة olduğuna işaret eder. Yani عقوبة veya صيحة, ancak sıfatlarından bir olan صيحة’dan başkası değildir. Ebû Cafer صيحة lafzını كان fiilini tam addederek merfu okumuştur. Yani “Bir tek çığlıktan başkası vaki olmamıştır” demektir.¹⁵¹

11. ¹⁵² “Biz onların üzerlerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdiler.”

Ayetteki صَيْحَةً Cibrîl’in sesidir.¹⁵³

“صيحة”, Hâkka suresindeki “طاغية” Deprem kastedilir, A’râf suresinde “صيحة” diye tabir edilen yıldırımdır. Bu yıldırım olağanüstü muazzam ve insanları helak edici güçtedir. Zaten olağanüstü olduğuna delalet etsin diye “صيحة” واحدة ile tavsif edilmiştir. Zira bu “صيحة” Kur’ân’da zikri geçen “Hicr” ashabı denilen kabilenin tamamını helak etmiştir.¹⁵⁴

12. ¹⁵⁵ “Sûra bir defa üflendiği zaman...”

¹⁴⁶ Yâsin, 36/29.

¹⁴⁷ Yâsin, 36/49.

¹⁴⁸ Yâsin, 36/53.

¹⁴⁹ Sâffât, 37/19.

¹⁵⁰ Sâd, 38/15.

¹⁵¹ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXIII, 6.

¹⁵² Kamer, 54/31.

¹⁵³ MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, *et-Tefsîru'l- Kebîr*, IV, 182.

¹⁵⁴ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXVII, 202

¹⁵⁵ Hâkka, 69/13.

Zemahşerî, ayetteki نَفْحَةٌ وَاحِدَةٌ ifadesi için şunları söyler: “Eğer “Sûra iki kere üfleme söz konusu iken, neden واحدة denilmiştir?” sorusu sorulursa, “Nefha aynı vakitte iki kere olmaz” şeklinde cevap veririz. Eğer, “bu iki nefhanın hangisidir?” dersen, “Birinci nefhadır” deriz. Çünkü âlemin fesadı birinci nefhada olacaktır. Nitekim İbn-i Abbas’tan gelen rivayet bu yöndedir. İkincisi olduğuna dair de yine İbn-i Abbas’tan mervi bir haber mevcuttur. Eğer “Bunu ‘يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ’ den sonra demedi mi? Nitekim عرض ikinci nefhadan sonra değil mi?” denirse, şöyle deriz: “يوم، iki nefha, şiddetli yıldırım sesi, diriliş, huzura gelme ve hesap gününü içine alan geniş zaman dilimine verilen bir isimdir. Bu nedenle يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ denilmiştir. Örneğin، جئته عام كذا “Ona filan yıl geldim” denildiğinde، senenin günlerinden herhangi birinde gelindiği ifade edilmiş olur.¹⁵⁶

Zemahşerî’nin tefsirindeki أنها لا تثني في وقتها “Nefha aynı vakitte iki kere olmaz” cümlesinin anlamı، diğer nefhanın birinciden bir sure sonra olacağıdır. Nitekim Zemahşerî’den، şöyle dediği de mervîdir: “Nefha، bir kere anlamını ifade eder. Bunun nefhaya delaleti ittifâkî olup، akabinde büyük hadiseler meydana gelecektir. Nefha “üfürölme” yönüyle değil de ‘bir kere’ olması yönüyle büyük bir hadise olarak sunulmuş ve buna da واحدة sıfatıyla dikkat çekilmiştir. Eğer، “Bu İbn-i Hâcib’in Şerh’indeki نَفْحَةٌ kelimesi vahdete delalet etmek için vazedilmemiştir؛ nefha’ya delalet için konulmuştur. لا zımındaki vahdete delalet، aslında onun için terkip edilen lafzın vaz’ıyla gerçekleşmiştir” şeklindeki beyanlarına zıttır” denilirse şöyle deriz: Herhangi bir zıtlık yoktur. Zira musannif، sözün makamına riayet etmiştir. نَفْحَةٌ kelimesinin iki anlamı vardır: Cins ve sayı. Sözün sevk edildiği anlam büyük bir hadisenin meydana gelmesi olunca، sayı zikredilmesi gerekmiş ve sayıyla ilave tekit yapılmıştır. Bu tekit de olayın önemini daha da arttırmıştır. Şayet sadece ونفخ في الصور denilseydi ve tekit edilmeseydi، kelam güzel olmaz، مرة ‘kere’ nin değil de نفخ ‘in anlamını ortaya koyduğu düşünülürdü. Benzer durum، (لا تَتَّخِذُوا الْهَيْنَ اثْنَيْنِ) ayetinde de söz konusudur.

İbnü’l- Hâcib، sözün makamını ve نفخة için vazedilen anlamı dikkate almaksızın sadece lafzın zahirine bakmıştır. Zaten “Vahdet”e yapılan delalet، onun “sayıyla ilave tekit yapılmıştır” ifadesi zımında mevcuttur. واحدة lafzının، tekit edici sıfatın gelmesinden ötürü bir sıfat değil de tekit olması nas değildir. Diğer taraftan “*el-Keşf*”in müellifi şöyle demiştir: نَفْحَةٌ وَاحِدَةٌ ifadesi، aslında لا تَتَّخِذُوا الْهَيْنَ اثْنَيْنِ ayeti ve

¹⁵⁶ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, IV, 601.

Arapların أمس الدابر لا يعود “Giden dün geri gelmez” sözü gibidir. Aslında bu açıklama “el-Miftâh” sahibinin إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ ayeti hakkında dediği gibi “beyan”a da, “tekid”e de münafî değildir. Zira bedel, atf-ı beyan, sıfat ve tekit gibi tevâbi’, ‘Meânî’ âlimlerince bir bakıma metbû ile alakalı bir açıklama kabul edilir.¹⁵⁷

نَفْحَةٌ kelimesinin وَاحِدَةٌ ile tekidi, فعلة kalıbının ‘teklik’ anlamını ifade etmesi ve “tâ”nın ifade ettiği “vahdet”e vurgu yapılması içindir.

Konu hakkında bu kadar nakilde bulunmamızın nedeni, bir nefha ile ve tekrara gerek kalmaksızın bütün insan bedenlerinin etkilenmesine ve Allah’ın her şeye nüfuz eden kudretine hayranlıkla dikkat çekmek içindir. Zira surenin başından bu yana sözün bağlamı, kıyamet gününün dehşetli olaylarıdır. Maksad kıyamet günü hadiseleri olduğu içindir ki, وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ “Göğün ve yerin O’nun buyruğu ile durması da O’nun (varlığının) delillerindendir. Sonra sizi topraktan bir çağırdı mı hemen (kabirlerinizden) çıkıverirsiniz” ayetinde “bir” sıfatı zikredilmemiştir. Hâsılı, نَفْحَةٌ وَاحِدَةٌ ifadesi “nefh” ve “vahdet” anlamının tekidinden ibarettir. Bu ise, *Keşşâf* sahibinden nakledilen ve Tîbî’nin de mücmel olarak aktardığı görüşü açıklığa kavuşturmaktadır. Şu halde “نفحة”nın وَاحِدَةٌ kelimesiyle tavsifinden murad, onun ikinci kez tekrar edilmeyeceği anlamında değildir. Nitekim diğer ayetlerde “İki nefha”dan söz edilmiştir. Bilakis maksat, kıyamet için gerçekleşecek “nefha”, kıyamet olaylarının, ikincisine ihtiyaç kalmayacak şekilde çok süratle meydana geleceğinden kinaye olarak “bir nefha” şeklinde ifade edilmiştir. نَفْحَةٌ kelimesinin zikrine gelince, “vahdet” vasfına uygun olabilmesi için bu şekilde gelmiştir. Sonuç olarak نَفْحَةٌ, dünyanın harabiyetini haber veren birinci nefhadır. Daha sonra ise insanların yeniden dirilişi için gerçekleşecek olan ikinci nefha gelecektir.¹⁵⁹

13. وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً.¹⁶⁰ “Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman...”

Yani “iki kütle olan yer ve dağlar birbirine tek bir darbe ile çarptırılıp da her ikisi de toz ve kum gibi dağıldığında ve dümdüz hale getirildiğinde, darmadağın olacak, ufalanıp savurulacak, yerleri dümdüz, boş vaziyette kalacak ve artık orada

¹⁵⁷ TÎBÎ, el-Huseyn b. Abdullah, *Futûhu’l- Gayb fi’l- Keşf an Kinâi’r- Rayb*, Thk. Cemîl Benî Atâ, Nşr: Uluslar Arası Abudabi Kur’ân-ı Kerim Ödülü, 1. Basım, 1434/2013, XV, 614- 615.

¹⁵⁸ Rûm, 30/25.

¹⁵⁹ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve’t- Tenvîr*, XIX, 124- 125.

¹⁶⁰ Hâkka, 69/14.

artık ne iniş, ne yokuş göreceksin.” demektir. Mesela Araplar, اندك السنام sözüyle, tepenin dümdüz hale geldiğini kastetmişlerdir.¹⁶¹

14. وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكُكُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ 162 “Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaathçılarınızı da yanınızda göremeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir.”

İbn-i Cerîr et-Taberî وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكُكُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ayetine dair şu tevili yapmıştır:

“Bu, Allah’ın, kıyamet günü, bir kısım tanrıları kendisine eş ve ortak koşanlara, huzuruna geldikleri zaman diyeceklerini önceden haber vermesidir: وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى Yaniفرادی kavliyle, tek başlarına olacaklarını, yanlarında mal, kadın, köle vb. Allah’ın dünyada ihsan ettiği hiçbir nimet bulunmayacağı, ilk defa yaratıldıkları gün gibi çıplak ve yalınayak vaziyette ve annelerinin dünyaya getirdiği gibi, hatta annelerinin rahimlerindeki vaziyetleri gibi, dünyadayken övündükleri hiçbir şeye sahip olmaksızın huzura geleceklerini haber vermektedir.

"فرادی" sözcüğü çoğuldur ve tekili için فرد denilir. Nitekim Nâbiğa bir şiirinde şöyle demiştir: طَاوِي الْمَصِيرِ كَسَيْفٍ ... طَاوِي الْكَارِغَةِ ... مِنْ وَحْشٍ وَجَرَّةٍ مَوْشِيٍّ أَكَارِغُهُ ... طَاوِي الْمَصِيرِ كَسَيْفٍ "Vecre'nin vahşi hayvanlarının süslüdür ayakları, eşsiz keskin kılıç gibi hedeflerine hızla varırlar."

Arapça'da "وَحْدٌ" ve "وَحْدٌ" denildiği gibi "فَرْدٌ" ve "فَرْدٌ" de denilir. الفرد'in çoğulu ise الأُوْحَاد gelir. الْوَحْد الْوَحَاد şeklinde çoğul yapılırken, الْفَرْد de الْفُرَاد şeklinde cem' yapılır. Şair İbn-i Mukbil'in (ö. 657) şu sözü de bu cümledendir:

تَرَى النَّعْرَاتِ الزُّرُقَ فَوْقَ لَبَانِهِ ... فُرَادَى وَمَنْتَى أَصْعَقَتْهَا صَوَاهِلُهُ

“Atlar yıldırım hızla birer ikişer giderken, yüksek sesli naraları göğüsleri üzerinde görürsün.”

Yûnus el-Cermî'den nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: “فَرْدٌ, فرد, "الْفُرَادَى", "الفُرَادَى" kelesleri de böyledir. Mesela kardeşi olmayanlar için

¹⁶¹ EBUSSUÛD, *İrşâdu'l- Akli's- Selîm*, IX, 23.

¹⁶² En'âm, 6/94.

وقد فَرَدَ ve امرأة فرد ve رجل فرد denilir. Bir kimsenin tek olduğunu ifade için وقد فَرَدَ ve ona da الفرد denir.¹⁶³

15. انْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شَعَبٍ. 164 “Üç kola ayrılmış gölgeye gidin.”

Yani “Cehennem dumanı yükseldiğinde, kollara ayrılır, demektir. Bir kavle göre ise maksat, cehennemden çıkan bir boyundur ki üç kola ayrılır. Nur, müminlerin başları üzerinde, duman münafıkların başları üzerinde, sırf alev ise kâfirlerin başları üzerinde durur.

Ayette, cehennemdekilere “üç kollu olan dumanın gölgesine gidin” denilmiştir. Zikredilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, cehennem ateşi tutuştuğunda duman çıkacak; duman yukarıya doğru iyice yükseldiğinde de üç kola ayrılacaktır.¹⁶⁵

Buna göre ayetteki aded mecazi değil, hakikidir.

16. ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ. 166 “Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun!”

Yetmiş zirâ’ ifadesi uzunluğu nitelemek içindir. Sözelimi إِنَّ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً beyanında da “çok uzun” anlamı kastedilmiştir. Çünkü zincir uzun olduğunda, azap ve sıkıntı da o nisbette artacaktır.¹⁶⁷ Nitekim Râzî de ‘yetmiş zirâ’ konusunda iki görüş olduğundan bahsetmiştir. Birincisinin, uzunlukla alakalı bir niteleme; ikincisinin de miktardaki uzunluk olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁸

ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا cümlesi سِلْسِلَةٍ kelimesinin sıfatıdır. Bu sıfat kıyameti yalanlayan müşriklerin içine korku salmak için mecrûr ile onun müteallakı arasına bir ara cümle olarak girmiştir. Yoksa bu cümle, mücrimleri cehenneme sevk etmekle görevli meleklerle hitaben söylenmemiştir. Bu nedenle “Yetmiş” sayısı kinaye yoluyla kesret anlamında kullanılmıştır. Nitekim إِنَّ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ayetinde de aynı anlam söz konusudur.¹⁶⁹

17. وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ. 170 “(Resûlüm!) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vâdinden asla

¹⁶³ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XI, 543.

¹⁶⁴ Mürselât, 77/30.

¹⁶⁵ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XXIII, 600.

¹⁶⁶ Hâkka, 69/32.

¹⁶⁷ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, IV, 605.

¹⁶⁸ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XXX, 631.

¹⁶⁹ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve’t- Tenvîr*, XIX, 138.

¹⁷⁰ Hac, 22/47.

dönmez. Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.”

Bu ayet hakkında üç görüş vardır: Birincisi: ‘Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günlerden herhangi biri’ demektir. Bu, Mücâhid’in görüşüdür. İkincisi: Âhiret günlerinden bir günün uzunluğu, süre bakımından dünya günlerinden oluşan “bin” senenin uzunluğu kadardır. Üçüncüsü: Âhiret günlerinden bir günde çekilecek azabın acısı, şiddet bakımından dünya günlerinde “bin” sene azap çekmek gibidir. Aynı durum nimetler için de geçerlidir.¹⁷¹

Diğer bir kaynağa göre ayetin anlamı şudur: “Onlar, bir günü sizin senelerinizle “bin” sene olan bir tek günün azabının bir an önce gelmesini nasıl arzu edebiliyorlar? Çünkü şiddet ve azap günleri uzundur. Yahut “Sanki cehennemdeki bir günün azabı “bin” sene azap görmek gibidir.”¹⁷²

Bir fırka ise şöyle demiştir: Anlamı, “Allah’ın azap ettiği günlerden herhangi bir gün, azabın uzunluğu ve şiddeti bakımından, sizin saydığınız günlerden bin sene gibidir” demektir. Buna göre bu azabın bir an evvel gelmesini isteyenler ne kadar da cahildir?! Bir grup ise şöyle demiştir: Allah katındaki bir gün, Onun kuşatıcılığı, ilmi ve kudretinin etkili olması bakımından size göre “bin” yıl hükmündedir. Bu tevil “on bin” senenin ve sonsuz adedin “bin” hükmünde olmasını gerektirir.

Fakat onlara göre en son rakam “bin” olduğundan, tekrara girmeden “bin”i zikrettikleri için “bin” ile iktifa edilmiştir. Ayetin bu teville göre anlaşılması uygun değildir. Diğer bir fırka ise şöyle demiştir: Anlam, “Allah katındaki bir gün insanlarca sayılan bin sene gibidir” şeklindedir. Nitekim Allah’ın Elçisi’nden gelen ¹⁷³ “İني لأرجو أن تؤخر أمتي نصف يوم” “Ümmetimin yarım gün ertelenmesini umuyorum” şeklindeki rivayet ve yine ondan nakledilen, ¹⁷⁴ “يدخل فقراء المسلمين الجنة قبل الأغنياء بنصف يوم” “Müslümanların fakirleri, zenginlerinden yarım gün evvel cennete gireceklerdir” hadisinin yanı sıra, İbn-i Abbas’tan gelen “Kıyamet günü hesabın süresi “bin” senedir” kavli de bu anlamı teyit etmektedir. Sanki anlam, “Verilen mühlet ne kadar uzasa da, o süre Allah’ın günlerinden bir günün bir kısmına denk gelir” şeklinde olur.¹⁷⁵

¹⁷¹ MÂVERDÎ, Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, Thk. es-Seyyid b. Abdulmaksûd, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, IV, 33.

¹⁷² ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, III, 163.

¹⁷³ İBN-İ MÂCE, “Zühd”, 6.

¹⁷⁴ TİRMİZÎ, “Zühd”, 37.

¹⁷⁵ İBN-İ ATİYYE, *el-Muharraru'l- Vecîz*, IV, 127.

Buna göre ayetteki ألف rakamı mecaz değil, hakikattir.

18. يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا¹⁷⁶ “Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: "Dünyada sadece on gün kaldınız."

Ayette zikredilen “on” sayısı belirleme değil, azlık ifade eder. Bu hususta iki görüş vardır. Birincisi: Onlar kıyametin sürati karşısında “Dünyada sadece “on” gün kaldınız” derler. Bu Hasen el-Basrî’nin görüşüdür. İkincisi: Kabirde verilen cezanın sürati karşısında “Kabirlerinizde sadece “on” gün kaldınız” derler.¹⁷⁷

Bu ve benzeri ayetlerde “on” ve “bir” sayıları özellikle zikredilmiştir. Âlimlerin çoğunluğu إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ayetini “on” gün şeklinde yorumlamışlardır. Buna göre إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا diyenlerin sözü daha az gün ifade etmiş olur. Mukâtil der ki: إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا “Yani ‘on saat kaldınız’ demektir. 178 “Onu gördükleri gün onlar dünyada yalnız bir akşam veya bir sabah kadar kaldıklarını düşünürler” ayetinde olduğu gibi. Bu değerlendirmeye göre de gün daha çok olmaktadır.¹⁷⁹

F. Duâ Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ¹⁸⁰ “Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver. Şüphesiz sen, daima bağışta bulunansın, dedi.”

Zemahşerî bu ayetin tefsiri sadedinde şöyle demektedir:

“مِنْ بَعْدِي”nin anlamı دوني yani “Benim dışımda” demektir. Eğer, “Başkalarına vermediği bir nimeti Allah’tan sadece kendisi için istemek, istibdat arzusu ve hasede benzemez mi?” denilirse, buna şöyle cevap verilebilir: “Süleyman (a.s.) kraliyet ve peygamberlik ocağında neşet etmiş biri olup, krallığın ve peygamberliğin vârisidir. Hz.Süleyman, Allah’tan bir mucize talep etmek istedi. Bunun üzerine kendisi, peygamber olarak gönderildiği kimseler nezdinde karşı konulmaz bir peygamberlik delili ve harikulade bir mucize olması için aşına olduğu krallıkların da üstünde ve üstelik harikulade ve mucize derecesine ulaşmış bir krallığın sahibi olmayı talep etmişti. İşte, لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي sözünün anlamı budur.”¹⁸¹

الواحد’in anlamı bir demektir. Maksat ise hakikat olup, mecaz değildir. Burada nefiy bağlamında olup, umumilik ifade etmektedir.

¹⁷⁶ Tâhâ, 20/103.

¹⁷⁷ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, III, 425.

¹⁷⁸ Nâziât, 79/46.

¹⁷⁹ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XXII, 99.

¹⁸⁰ Sâd, 38/35.

¹⁸¹ ZEMAŞERÎ, *el-Keşşâf*, IV, 95.

IV. KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ FİKHÎ HÜKÜMLERE DAİR ZİKREDİLEN SAYILAR

Kur'an-ı Kerim'de fikhî hükümlere dair birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerin bazılarında bir kısım sayılar zikredilmiştir. Burada, bu sayılarla ilgili örnek ayetler üzerinde durulacaktır.

A . İbâdet Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ غَيْرِ الْمَاءِ حَزَنًا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ 182 “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihşan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.”

Ayette “Gelme” fiili, açıklanması müstehcen olan veya haya edilen bir durum olmasından dolayı, جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ denilerek, muhataplardan sadece “bir”ine isnat edilmiştir.¹⁸³

أحد yani bir sayısı الواحد anlamına olup mecaz değil, hakikat ifade etmektedir.¹⁸⁴

2. وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَأْخُذُوا بِأَفْئِدَتِكُمْ خِلَافَ مَا نَفْسُكُمْ يُرِيدُ أَنْ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيَنبِيئَكُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ 185 “Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırmanın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip

¹⁸² Mâide, 5/6.

¹⁸³ EBUSSUÛD, *İrşâdu'l- Akli's- Selîm*, II, 180.

¹⁸⁴ Aynı yorum, جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ ifadesinin geçtiği Nisâ, 4/43. ayet için de söz konusudur.

¹⁸⁵ Nisâ, 4/102.

seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.”

Ayette zikredilen مِثْلَةً واحدة mübalağa ifade etmektedir. Yani ikincisine ihtiyaç bırakmayacak yok edici bir baskın anlamındaki مِثْلَةً lafzı, aded beyanı için meful-ü mutlak olmak üzere mansuptur. Yani “Tek bir hamlede” demektir. Masdar binâ-i merre kalıbı burada kuvvetten ve hamleden kinaye olarak kullanılmıştır. Şöyle ki: Kuvvetli fiil, herhangi bir tekrar müdahaleye gerek kalmaksızın maksada hızla ulaştırır. فَعْلَةٌ kalıbından anlaşılan ‘bir kere’ anlamı, kinaye anlamı kastedildiğine dair uyarıda bulunmak üzere واحدة kavliyle tekit edilmiştir. Bunun nedeni masdarın, فَيَمِيلُونَ fiili sebebiyle sadece tekit olduğu zannı oluşmaması içindir.¹⁸⁶

Burada واحدة lafzı kuvvet ve şiddetten kinayedir. Sayının bizzat kendisi değil manası kastedilmiştir.

قُلْ إِنَّمَا أَعْظُمُ بَوَاحِدَةً أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَةً وَفَرَادَى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ 3. ¹⁸⁷ (Resûlüm! Onlara) de ki: Size bir tek öğüt vereceğim: Allah için ikişer ikişer ve teker teker ayağa kalkın, sonra da düşünün! Arkadaşınızda (peygamberde) hiçbir delilik yoktur! O ancak şiddetli bir azap gelip çatmadan evvel sizi uyaran bir peygamberdir.”

Yani: Ey Muhammed, kavminden olan kâfirlere şöyle de: Ben size “bir”i öğütlüyorum. Mücâhid, "بواحدة" nin ‘Allah’a itaat’ anlamına geldiğini demiştir. Leys de ondan "بواحدة" nin لا إله إلا الله olarak nakletmiştir. Bir kavle göre ise “Ben size bir hasleti öğütlüyorum” demektir. Katâde’nin görüşü ve Taberî’nin tercihi de budur.¹⁸⁸

وَاحِدَةً kelimesi sözün makamının delalet ettiği ve dinleyenin takdir edebildiği, örneğin mahzûf olan “bir haslet”, “bir mesele” veya “bir kelime”nin sıfatıdır. Bu “bir” vasfından maksat, konuyu zihinlere yaklaştırmak amacıyla sözü az tutmak, istidlalde sözü uzatmamak, kelimelerin nazmında icâz ve muhatapların nefretlerini ve yüz çevirmelerini azaltmaktır. مِثْلَةً ve فَرَادَى kelimeleri ise تَقُومُوا’daki zamirle alakalı hal olup mansuptur. Yani “bu iki hal üzere harekete geçmeniz için” demektir. Şöyle

¹⁸⁶ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, V, 187.

¹⁸⁷ Sebe’, 34/46.

¹⁸⁸ MEKKÎ B. EBÛ TÂLİB, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n- Nihâye*, (“Mecmûatü Rasâile Câmiyye bi Külliyyeti'd- Dirâsâti'l- Ulyâ ve'l- Bahsi'l- İlmi” içinde), Câmiatü’ş- Şârika, 1. Basım, 1429/2008, IX, 5936.

de anlam verilebilir: “Allah’ın hakkını yerine getiresiniz ve onu topluca veya tek olarak her halükarda izhar edebilirsiniz diye...” Bu durumda مَتْنِي, teaddüdden (birden çok olmak) kinayedir ve tesniyeyi tekerrür anlamında kullanmak kabilindendir. Zira tesniye tekrar etmenin başıdır. Dolayısıyla tekerrür اَرْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ “Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bir kusur bulamadığından, eli boş ve bitkin geri döner” ayetinde olduğu üzere, bir iddia olarak tesniyenin lâzımı yani olmazsa olmazıdır. Çünkü göz, bir kere atf-ı nazarla yorgun düşmez. Aksine buradaki murad, bakışın tekrarlanmasıdır. Şöyle de mana verilebilir: “Allah’ın hakkını yerine getirme konusunda bir arkadaşınızın yardımına başvurabilirsiniz. Yahut da o görevi münferit olarak yapabilirsiniz. Zira tefekkür ve araştırma erbabı, tek başlarına çalışmaktan ziyade, birileriyle karşılıklı müzakere ederek daha çok verimli olurlar. Bunun tam aksi de olabilir. Bu nedenle ayette مَتْنِي demekle yetinilmiştir. Çünkü bundan daha ziyadesi için zorunluluk yoktur.¹⁸⁹

4. وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ فَإِذَا أُمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ¹⁹¹ “Hacı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir. (Hac yolculuğu için) emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun. Biliniz ki Allah'ın vereceği ceza ağırdır.”

Yani Kurban ayının on günü içinde, diğer bir deyişle Zilhicce'nin on gününün ilkinde başlayıp Arefe gününe kadar üç gün oruç tutsun. Eğer üçüncü gün Arefe günü tamamlanırsa, oruç tamamlanmış olur.¹⁹²

¹⁸⁹ Mülk, 67/4.

¹⁹⁰ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXII, 232.

¹⁹¹ Bakara, 2/196.

¹⁹² MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *et-Tefsîru'l- Kebîr*, I, 172.

Ayetteki ثلاثة sayısı mecazi değil, hakikidir. Keza وَسَبْعَةٍ ile kastedilen de Mina'dan döndüğünde “Yedi” gün oruç tutulması gerektiğidir.¹⁹³ Burada da “Yedi” sayısı hakikat anlamında kastedilmiştir.

Kurtubî ayetteki “تِلْكَ عَشْرَةٌ” hakkında, bu rakamın “On” olduğu malum olduğu halde farklı görüşler dile getirmiştir:

“Zeccâc şöyle demiştir: Bir kişi hacda “Üç” gün ve döndüğü zaman da ona bedel olarak “Yedi” gün oruç tutma arasında muhayyer kılındığını zannedebilir. Zira ayette diğer ‘Yedi’ gün denmemiştir. İşte bu düşünce تِلْكَ عَشْرَةٌ ve sonra da كَامِلَةٌ kelimesiyle izale edilmiştir. Hasen el-Basrî de şöyle demiştir: Sevap bakımından kâmil demektir. Örneğin, kurban kesmek gibi. Bir kavilde ise, ‘Kurban için verilen bedelden dolayı “kâmil” denilmiştir. Yani on günün tamamı kurbanı bedel olarak oruçla geçirilecektir, demektir. Bir görüşte de, “Sevapta kâmil olan on gün” denilmiştir. Örneğin temettu hacı yapmayanlar gibi. Ayrıca bu lafzın üslup itibarıyla haberi olup, manasının emir olduğu da söylenmiştir. Yani “Onu tamamlayın; zira bu da hacın farzıdır” demektir. Müberrid şöyle demiştir: عَشْرَةٌ “Yedi” rakamından sonra daha süre kalıp kalmadığı düşünülmesin diye, sürenin sona erdiğine delalet etmek içindir. Bir kavle göre de "عَشْرَةٌ tekit amaçlıdır. “Ellerimle yazdım” demek gibi.¹⁹⁴

Binaenaleyh, bu ayette geçen عَشْرَةٌ kelimesi hakikat anlamındaki “On” sayıdır. Maksadı, tekit veyahut ‘üç gün mü, yoksa yedi gün mü oruç tutulması gerektiği konusundaki muhayyerlik” vehmini gidermektir.

5. لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْذَرُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ¹⁹⁵ “Allahsizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azât etmektir. Buna imkân olmayan işe üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah âyetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz.”

İmam Şâfî (r.a.), “kesinlikle “On” kişiyi doyurmadıkça kefaret yerine gelmiş olmaz” derken, Ebû Hanife ise “Eğer bir yoksulu ‘On’ gün doyurursa, bu da caizdir”

¹⁹³ MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *Tefsîr*, I, 172.

¹⁹⁴ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, II, 402.

¹⁹⁵ Mâide, 5/89.

demıştır. İmam Şâfiî'nin delili, bu gibi hususların taabbudî olduğu ve akılla anlaşılamayacağıdır. Böyle olunca, nassa yani açık delile itimad etmek gereklidir.¹⁹⁶

Buna göre ayetteki عشرة sayısı –Şâfiî ve Ebû Hanîfe'nin ihtilafına rağmen- mecazi değil, hakiki anlamdadır.

Allah Teâla oruç tutmaya gücü yetmeyenler için ona bedel olarak mal/para verilmesini emretmiştir. Bu kefareti için insanların zenginliklerine göre üç seçenek sunmuş, “yemek yedirmek, giydirmek ve köle azad etmek”ten birini tercih etmede muhayyer kılmıştır. Orucun peşipeşine tutulması konusunda iki görüş vardır: Birincisi: Oruç peşipeşine tutulmalıdır. Nitekim Übey b. Ka'b ve Abdullah b. Mesud bu ayeti ثلاثه أيام متتابعات şeklinde okumuşlardır. İkincisi: Ayrı ayrı tutulması caizdir.¹⁹⁷

Ayetteki ثلاثة sayısının hakikat anlamında kullanılmış olduğu açıktır.

6. وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ¹⁹⁸ “Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”

Kurtubî der ki:

“Vefat iddeti hür, cariye, küçük, büyük ve hayız görme evresine ulaşmayan tüm kadınları bağlayıcıdır. Hayız gören, hayızdan kesilen ve kendisiyle ister zifafa girilmiş isterse de girilmemiş olsun, hâmile kalmamış ehli kitap mensubu kadınların hepsinin iddeti –cariye hariç olmak üzere- “Dört” ay “On” gündür. Zira يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ و عشراً ayetinin ifadesi geneldir.¹⁹⁹

Bu ayette geçen عشراً kelimesi konusunda Zemahşerî şöyle demektedir:

“Kocası vefat eden kadınların bekleme süresi (iddet) dört ay on gündür. Bir kavle göre ise, gündüzleri de içine alan geceleri ifade etmek üzere عشراً denilmiştir. Ama Arapların günleri kastetmek için müzekker kullandıkları adetten değildir. Mesela, صمت عشراً “On oruç tuttum” dersin. Eğer “on”u müzekker yapsaydın, Arap dilinin dışına çıkmış olurdun.”²⁰⁰

Bu konuda İbn-i Âşûr da benzer düşünmektedir. Ona göre و عشراً kavlinde sayının müennes yapılması geceleri dikkate almak maksadıyladır. Yani maksat

¹⁹⁶ RÂZÎ, *Mefâtihi'l- Gayb*, XII, 421. Ayrıca bkz. YARAN, Rahmi, TDV İslam Ansiklopedisi, “Kefâret” mad., Ankara, 2002, XXV, 179 vd.

¹⁹⁷ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, II, 62- 63.

¹⁹⁸ Bakara, 2/234.

¹⁹⁹ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, IV, 138.

²⁰⁰ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, I, 282.

günleriyle birlikte gecelerdir. Çünkü gündüz olmadan gece; gece olmadan gündüz olmaz. Araplar tarih ve gelecek konusunda geceleri esas alırlar. Mesela, كتب لسبع خلون “Filan ayın bitmesine yedi gün kala yazdı” derler. Onlar muhtemelen gündüzlere de itibar etmişlerdir. “Üç günü فصيام ثلاثة أيام في الحج وسبعة إذا رجعتم hacda, yedi gününü de döndüğünüzde oruç tutarsınız” ayeti buna örnek verilebilir. Keza أيا ما معذورات demiştir. Zira oruç ameli gece değil, gündüz yerine getirilir. Nitekim *Keşşâf* tefsirinde de bunu teyit eden beyanlar vardır.²⁰¹

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَلِكَ تُوعِظُونَ بِهِ 7. وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ. فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا 202 “Kadınlardan zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır. (Buna imkân) bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme), Allah'a ve Resûlüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır. Allah'a ve Resûlüne karşı gelenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır. Biz apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır”

Eğer bir kimse bir yoksulu “altmış” kere doyursa İmam Şâfiî'ye göre kefarete yerine getirilmiş sayılamaz. Ama Ebû Hanîfe'ye göre kefarete yerine getirilmiş olur. Şâfiî'nin delili ayetin zahiridir. Ebu Hanîfe'nin delili ise, maksat ihtiyacı gidermek olup ve ihtiyacın da bir şekilde giderilmiş olmasıdır. Şâfiî'nin buna cevabı şöyledir: Bu gibi değerlendirmelerde zorlama hükümler söz konusudur. Bu sebeple kıyastan imtina etmek gerekir. Hem belki de “altmış” insanı sevindirmek “bir” insanı sevindirmekten daha ziyade Allah'ın rızasına vesile olabilir.²⁰³

Burada da ayetteki ستين ‘altmış’ sayısı –Şâfiî ve Ebû Hanîfe'nin ihtilafına rağmen- mecâzi değil, hakikî anlamdadır.

8. وَعَلِّمُوا أَنْتُمْ غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ 204 “Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir

²⁰¹ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, II, 442.

²⁰² Mücâdele, 58/3-5.

²⁰³ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XXIX, 486- 487; Ayrıca bkz. YARAN, Rahmi, TDV İslam Ansiklopedisi, “Kefâret” mad., XXV, 179 vd.

²⁰⁴ Enfâl, 8/41.

savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”

خُمْسَهُ hakkında iki tevil vardır: Birincisi: Bu ifade söze giriş hükmündedir. Anlamı ise Allah Resulü'nün “beşte bir” hak sahibi olduğudur. Hasen el-Basrî, Atâ, Katâde, İbrahim ve Şâfiî bu görüştedir. Buna göre, Allah'ın payı ile Resulü'nünki birdir. İkincisi: Allah'ın payı O'nun evinin hakkıdır. Buna göre ayetin anlamı, ganimetin beşte biri 'Beytullah'a ve Resûl'e ait olduğudur.²⁰⁵

B. Miras Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ²⁰⁶ “Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına, ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.”

Ayette geçen أَحَدَكُم tabiri ‘bedel’ yoluyla umumiyet ifade eder. Buna göre إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُم’un anlamı, إِذَا حَضَرَ وَاحِدًا بَعْدَ وَاحِدٍ “ölüm size birbiri ardı sıra geldiğinde” şeklinde olur. أَحَد lafzının ziyade olarak zikrinin nedeni ise, vasiyetin farz-ı kifaye değil farz-ı ayn olduğunu beyan etmektir.²⁰⁷

2. يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا²⁰⁸ “Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa, annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”

²⁰⁵ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve 'l- Uyûn*, II, 319.

²⁰⁶ Bakara, 2/180.

²⁰⁷ ÂLÛSÎ, *Rûhu 'l- Meânî*, I, 451.

²⁰⁸ Nisâ, 4/11.

İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

“Mal çocuğa aittir. Vasiyet ise anne-baba ve akrabalara yapılır. Allah bunlardan dilediklerini neshetti ve erkeğe iki kadına düşen hisseyi verdi. Ebeveynden her birine ise çocuk olması halinde “altıda bir” verdi. Kocaya ise yarım ve dörtte bir verdi. Karısına da dörtte bir ve sekizde bir takdir etti.”²⁰⁹

Buna göre ayette zikredilen aded olan واحد hakiki anlamda kullanılmış olmaktadır.

Şayet geride kalan mirasçı bir kız ise, mirasın yarısı onundur. Ayette şöyle deniliyor: Eğer ölen kişinin bir kızıdan başka erkek veya kadın olarak evladı yoksa, mirasın yarısı bu kızın hakkıdır.²¹⁰

Ayetteki النصف, nisbî bir aded olup, bundan murad mecaz değil, hakikattir.

Eğer geride kalan mirasçılar ikiden fazla kadın olursa, yani kadınların deyimiyle meyyitin kızları, sayı bakımından ikiden fazla ise ve eğer meyyit geride erkek bir evlat bırakmamışsa, o kızlara kendisinin mirasından, diğer mirasçılardan önce üçte iki pay verilir.²¹¹

Ölen kişinin terekesinden ve geride bıraktığı mirasından onun anne ve babasına, ölen kişinin bir veya birden fazla erkek veya kız çocuğu varsa ‘altıda bir’ nisbetinde pay verilir. Anne ve baba olması aynıdır, her ikisi de ‘altıda bir’in üzerinde bir daha fazla paya sahip olamaz.²¹²

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَرْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ 3. يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ النُّصْبُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَلِيمٌ²¹³ “Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa, sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır (zevcelerinizindir). Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, anababası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kızkardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. (Bu taksim) yapılacak

²⁰⁹ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 459.

²¹⁰ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 461.

²¹¹ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 460.

²¹² TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 461- 462.

²¹³ Nisâ,4/12.

vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır. Bunlar Allah'tan size vasiyettir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halîmdir.”

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ أَمْرُكَ هَٰذَا فَكُلُّ مَنْ لَهَا وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا ۚ
إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الشُّلْثَانُ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ
الْمُنْثَى ۚ 214 “Senden fetva isterler. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kızkardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kızkardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Kızkardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”

Bu durumda, miras olarak kalan terekesinin yarısı, diğer asabenin (baba tarafından olan erkek akraba ve erkek çocuklar) değil, daha önce de anlattığımız şekilde kendisinden sonra geriden kalan kız evladının hakkıdır. Kız evlattan sonra geriye kalan asabenindir. Rivayete göre ashab, ‘Kelâle’ konusunda sıkıntıya girmişler ve bunun üzerine mezkûr ayet nazil olmuştur.²¹⁵

Eğer geride kalan kız evlatlar aynı ana ve babadan veya baba bir iki kız kardeş ise, eğer ölenin çocuğu ya da kelâle olarak mirasçısı yoksa o iki kız kardeşe erkek kardeşlerinden kalan mirasın yarısı pay olarak verilir.²¹⁶

Erkek kardeş tek olduğu zaman veya kız kardeş tek olduğunda ve aynı anadan başka kardeşleri bulunmadığı durumda, erkek kardeşe annesinden dolayı mirasın altıda biri takdir edilir. Şayet bir erkek bir kız veya iki erkek kardeş olsa ve bir üçüncü kardeşleri olmasa yahut iki kız kardeş olsa, ya da bir erkek bir kız olup, aynı anneden başka kardeşleri olmasa, her bir kardeşe anneden dolayı mirasın altıda biri verilir.”²¹⁷

Bu ayette de واحد adedi de hakiki anlamda bir sayıdır.

Ey insanlar, zevcelerinizin vefat ettikten sonra bıraktığı mal ve mirasın yarısı, eğer vefat ettikleri gün, erkek veya kız evlatları yoksa sizin hakkınızdır.²¹⁸

²¹⁴ Nisâ, 4/176.

²¹⁵ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VII, 713- 714.

²¹⁶ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VII, 725.

²¹⁷ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 484.

²¹⁸ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 473.

Eğer zevceleriniz vefat ettiği gün onların erkek veya kız evladı varsa, bu durumda zevcelerinizin bıraktığı mal ve mirasın dörtte biri onlardan gelen miras olarak sizin hakkınızdır. Ey kocalar, sizin vefat etmeniz durumunda ise, geride bıraktığınız mal ve mirasın dörtte biri, şayet arkada erkek ve kız evlat yoksa, zevcelerinizindir.²¹⁹

Eğer mirasçı olunan ölünün anneden erkek kardeşleri ve kız kardeşleri kelâle olarak ikiden fazla sayıda iseler, bu takdirde (فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي التُّلْتِ) yani, üçte birlik paya ortak olurlar. Şöyle diyor: Onlardan ikisine takdir etmiş olduğum üçte birlik pay, eğer kelale olarak ölen ve mirasçı olunan kardeşlerinden başka ana bir kardeşleri yoksa, ikiden fazla olmaları halinde sayılarına göre aralarında ortak olarak paylaştırır. Bu hususta erkekle kız arasında bir ayırım söz konusu değildir. Yani miras aralarında eşit olarak pay edilir.²²⁰

Erkek kardeş veya kız kardeş tek olursa ve bunların başka ana bir erkek veya kız kardeşi olmazsa, ana bir kardeşinin mirasında “altıda bir” pay alır. Şayet bir erkek ve bir kızkardeş veya aynı anadan üçüncüsü olmayan iki erkek bir arada olursa, keza iki kız kardeş olursa veya aynı anadan üçüncüsü olmayan bir erkek ve bir kız kardeş bir araya olursa, bu takdirde bu iki kardeş ana bir kardeşlerinin mirasından “altıda bir” pay alırlar.²²¹

Eğer birinizin başına ölüm gelirse, bir erkek veya bir kız evladı varsa, çocuk sayısı bir veya birden çok olsa da, o takdirde, فَلَهُنَّ التُّمْنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ Yani, geride bıraktığınız mal ve terekenizden, borçlarınız ve meşru olan vasiyetleriniz yerine getirildikten sonra kalan mirasınızdan zevceleriniz için “sekizde bir” pay verilir.²²²

C. Kefâretler ve Hadlerle İlgili Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. ²²³ وَلَا تَصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ

“Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Resûlünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.”

Taberî, ayeti, “Ey Muhammed, seninle birlikte cihada çıkmaktan geri duran o münafıklardan ölmüş olan hiçbirinin cenaze namazını kılma”²²⁴ diye tevil eder.

²¹⁹ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 473- 474.

²²⁰ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 484.

²²¹ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 484.

²²² TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VI, 474.

²²³ Tevbe, 9/84.

Ayette geçen أحد lafzı, واحد anlamındadır ve bundan murad ise mecaz değil hakikattir. Bu أحد kelimesi konuşan (akıl sahibi) varlıkların cinsinin istighrakını (onları kapsadığını) ifader eder, yani “bir”, “iki” ve yukarısını değil, konuşanlar sınıfına dâhil olan, az olsun çok olsun, bir arada veya ayrı ayrı bulunsun, herkesi içine alır.²²⁵

2. “Dediler ki: ²²⁶ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ. Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.”

فخذ أحدنا مكانه cümlesinin mecaz anlamına gelmesi ihtimal dahilindedir. Çünkü onlar da hür birini alıp, köleliği kesin olan birine bedel olarak köleleştirmenin doğru olmadığını bilirlerdi. Bu durum, yaptığı işten hoşlanmadığın birine, aslında seni öldürmesini istemediğin halde, “Beni öldür, ama bunu yapma” demen gibidir. Ama sen onu yaptığı işten vazgeçirme konusunda mübalağalı konuşursun. Binaenaleyh Hz.Yusuf’un, معاذَ الله sözünü de böyle anlamak gerekir. Çünkü bu, ondan sadır olması caiz olmayan bir sözdür. Kardeşlerinin Yusuf için söylediği فخذ أحدنا مكانه ifadesinin hakiki anlamda söylenmiş olması da muhtemeldir. Ama onların, enbiya olarak, hür bir insanı köleleştirmek istemeleri uzak bir ihtimaldir. Geriye tek ihtimal kalıyor, o da, kefalet yollu söyledikleri bu sözleriyle “arkadaşın sana gelinceye kadar birimizi alıkoy” demek istemişlerdir.²²⁷

فخذ أحدنا مكانه demek ‘Bizden birini onun yerine alıkoy’ demektir. Muhtemelen burada istib’âd (akıldan uzak görme) yöntemi kullanılmış olabilir. (Yani kendilerinden birinin alıkonmasını imkansız görerek böyle bir teklifte bulunmuşlardı) Diğer ihtimal ise rehin verme yöntemidir ki, buna göre anlam, ‘Birimiz, fidyeyi sana getirinceye dek sende rehin olarak kalsın’ şeklinde olur.²²⁸

Hâsılı أحد burada واحد anlamındadır. Nefiy için kullanılmış mecaz değil, gerçek anlamda “Bir” sayıdır. Buradaki kullanımı ise isbat içindir; zira muzaftır.

3. وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ²²⁹

²²⁴ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XI, 610.

²²⁵ İSFAHÂNÎ, Râgıb, Ebu’l- Kâsım Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garibi’l- Kur’an*, Thk.: Safvan Adnan Davudî, Dâru’l- Kalem, Dimeşk, I, 66.

²²⁶ Yusuf, 12/78.

²²⁷ İBN-İ ATIYYE, *el-Muharraru’l- Vecîz*, III, 268.

²²⁸ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XVIII, 491.

²²⁹ Nur, 24/6

“Eşlerine zina esnasında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.”²³⁰

“Hanımının ise ,kocasının bu suçlamasında yalancı olduğuna dair ayrı ayrı dört kere Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, kendisinden cezayı kaldırır.”

Yani ‘onlardan her birinin şahitliği’ demektir.²³¹ أحد kelimesi burada “bir” anlamındadır. Nefiy anlamına has olan hakiki bir sayıdır, mecazi bir sayı değildir. Ama buradaki kullanımı, muzaf olduğundan dolayı isbat içindir. Kadın dört kere şöyle der: “Allah’a yemin ve şehadet ederim ki o, bana attığı iftirada yalancılardandır.”

Medine ve Basra kâriyelerinin geneli, أَرْبَع شَهَادَاتٍ ifadesini nasb ile okumuşlardır. Nasb okunması iki şekilde izah edilmiştir: Birincisi: فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ kavlindeki شهادة lafzının kendinden önceki gizli bir kelimeyle merfûdur. الْأَرْبَع kelimesi de شهادة anlamında mansuptur. Buna göre cümlelerin tevili şöyledir: “Onlardan birine düşen Allah adına “dört” kere şahitlik etmesidir.” İkincisi: إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ شهادة kelimesi cümlesiyle merfudur. الْأَرْبَع ise şehadetin onun üzerinde vukuu sebebiyle mansuptur. Örneğin: شَهَادَتِي أَلْفَ مَرَّةٍ إِنَّكَ لَرَجُلٌ سَوَاءٌ “Bin kere şehadet ederim ki sen kötü bir adamsın” cümlesi gibi. Bunun nedeni, Arapların yeminleri cevaplarıyla birlikte merfu kılmaları âdetidir. Meselâ, خَلِفْتُ صَادِقٌ لَأَقُومَنَّ “Samimi olarak yemin ediyorum, kalkarım”, شَهَادَةُ عَمْرٍو لَيُقْعَدَنَّ “Amr’ın şahitliğine yemin ederim ki, o oturacak” gibi. Kûfe kâriyelerinin geneli أَرْبَع شَهَادَاتٍ şeklinde ve şehadete bir nevi duruşma anlamı vererek merfu okumuşlardır. Sanki şöyle demek istemişlerdir: “Şahitlik konusunda gerekli olan, doğru söylediğine dair Allah adına “dört” kere şahitlikte bulunmaktır.”²³²

Bir iftiracı, birinin zevcesi aleyhinde bir namus iftirasında bulunduğu zaman, şahitliği şöyle olmalıdır: “Allah adına şahitlik ederim ki, onun hakkında doğruyu söylüyorum.” Yahut, “dört” kere, “Allah’a yemin ederim ki o kadın hakkında doğru söylüyorum.”²³³

Kadın da “dört” kere şöyle der: “Allah’a yemin ve şehadet ederim ki o, bana attığı iftirada yalancılardandır.”²³⁴

²³⁰ Nur, 24/8

²³¹ EBUSSUÛD, *İrşâdu'l- Akli's- Selîm*, VI, 158.

²³² TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XVII, 176- 177.

²³³ ZECCÂC, *Meâni'l- Kur'ân ve İ'râbuh*, IV, 33.

²³⁴ ZECCÂC, *Meâni'l- Kur'ân*, IV, 33.

Ayette kullanılan “dört” sayısı hakiki anlamdadır.

4. الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ 235 “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”

Hür ve bekâr erkeklerden veya kadınlardan her kim zina ederse, yaptığı ve işlediği günahın cezası olarak “yüz” değnek vurun.²³⁶

Ayetteki “bir” ve “yüz” sayısı hakiki anlamdadır.

Ayetteki مائة sayısı, Allah'ın zânî ve zâniyeye vurulmasını vacip kıldığı bir emirdir. Bu sayının belirlenmesinde Allah'ın murad ettiği bir hikmetler vardır. Biz de bu hikmetleri anlamış veya anlamamış olsak da, onun belirlediği hükümlere itaat ederiz.

5. وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا 237 وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Namuslu kadınlara zina esnasında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar!”

Hür ve iffetli olan Müslüman kadınlara kötü sözler söyleyen ve onlara zina iftirasında bulunan, sonra da iftira ettikleri kadınlar aleyhinde onları zina yaparken gördüklerini söyleyen “dört” adil tanık getiremeyenleri bu iftiralarına mukabil “seksen” değnek vurarak cezalandırın. Bundan böyle o iftiracıların hiçbir tanıklığını kabul etmeyin. Çünkü onlar Allah'ın emrine muhalefette bulunmuşlar ve ona itaat çizgisi dışına çıkmışlardır. Rivayete göre bu ayet Hz. Âişe'ye (r. anhâ) iftira edenler hakkında nazil olmuştur.²³⁸

Ayetteki “dört” ve “seksen” sayıları, mecazi değil hakiki anlamda kullanılmıştır.

Allah bu ayette geçen (ثمانين) yani “seksen” sopa vurulmasını iffetli kadınlara iftira cüretinde bulunanlara vacip kılmıştır. Şüphe yok ki, zikredilen sayıda Allah'ın murad ettiği bir hikmeti vardır. Biz de bu bilinçle onun ahkâm ve yasalarına boyun eğiyoruz.

²³⁵ Nur, 24/2.

²³⁶ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XVII, 139.

²³⁷ Nur, 24/4.

²³⁸ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XVII, 161.

239 “Onların 239 لَوْلَا جَاؤُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ 6. (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendisidirler.”

Hiz. Âişe'ye iftirada bulunan o grup, onun hakkındaki sözlerine “dört” şahit getirseler ya! Eğer sözlerinin hakikat olduğuna dair “dört” şahit getiremezlerse Allah nezdinde attıkları iftiradan dolayı yalancı duruma düşeceklerdir.²⁴⁰

Ayette geçen “dört” sayısı hakikat anlamındadır.

7. وَمَنْ لَّمْ يَسْتِطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِّنَ فَنَائِكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ 7. وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِّنَ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّهُنَّ فِيْ بَاقِيَةِ فَعَلِيَّهِنَّ نِصْفٌ مَّا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ 241 لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ 241 “İçinizden, imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Hep aynı köktensiniz (insanlık bakımından aranızda fark yoktur). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikâhlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır). Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

Yani cariyeye zina ettiğinde, hür kadınlara uygulananın yarısı olan “elli” sopa vurulur.²⁴²

D. Evlenme ve Boşanmaya Dair Ayetlerde Geçen Sayılar

1. وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَنًى وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعُولُوا 243 تَعِدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا 243 “Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdir de) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”

Ebû Hayyân şöyle der:

²³⁹ Nur, 24/13.

²⁴⁰ TABERÎ, *Câmiu 'l- Beyân*, XVII, 214.

²⁴¹ Nisâ, 4/25.

²⁴² MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, *et-Tefsîru 'l- Kebîr*, I, 367.

²⁴³ Nisâ, 4/3.

ثلاث "ما طاب لكم من النساء" ibaresi bütün sayılar hakkında genel olduğu için, sayı ٣ ifadesiyle tahsis edilmiştir. Buna göre, bu tahsisin zahiri nikâhlanacak olan kadınların taksim edilmesi ikişer ikişer, üçer üçer ve dörder dörder olmasıdır. Yani bizim beşer beşer veya daha çok sayıda kadınla evlenmemiz caiz olmaz. Bu tıpkı şöyle demek gibidir: "Dirhemleri iki Zeyd arasında ikişer, üçer ve dörder dirhem olarak paylaşıyorum." Bunun anlamı taksimin başka türlü değil ayrıntılı olarak bu şekilde olacağıdır."²⁴⁴

Taberî şöyle demiştir:

"واحدة" kelimesinin mansup olması şu anlamı ifade eder: Eğer "bir'den fazla kadınla nikâhlanmanız, Allah'ın belirlediği görevlere riayet etmeniz konusunda adaletli olmaktan endişe duyarsanız, onlardan "bir"iyle evlenin."²⁴⁵

İbn-i Atıyye de şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Hürmüz ve Hasen el-Basrî فواحدة kelimesini merfu okumuşlardır. Bu durumda haberin takdiri: "Bir tanesi kâfidir" vb. şeklinde olur."²⁴⁶

Zemahşerî ise فَإِنْ جَفْتُمْ إِلَّا تَعْدِلُوا cümlesini şöyle tefsir etmiştir: Birden çok sayıdaki eşler arasında –endişe ettiğiniz üzere- adaletin terki söz konusudur. O takdirde "Bir" eş emrine uyararak "bir"ini seçin. Cem'i yani çok eşliliği en baştan terk edin."²⁴⁷

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَ لِلرِّجَالِ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ²⁴⁸ "Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer onlar Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdür, hakîmdir."

قُرُوءٌ kelimesi cem'-i kesret kalıbındadır. Ama burada üç sayısıyla kullanılmış olduğundan cem'-i kılıttır. Nitekim Arap dilinde adet olduğu üzere farklı çoğullar birbiri yerine kullanılırlar. Dolayısıyla bu ayette, sayının açıkça zikredilmesi

²⁴⁴ EBÛ HAYYÂN, *el-Bahru'l- Muhît*, III, 171.

²⁴⁵ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, VII, 546.

²⁴⁶ İBN-İ ATİYYE, *el-Muharraru'l- Vecîz*, VII, 2.

²⁴⁷ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, II, 16.

²⁴⁸ Bakara, 2/228.

sebebiyle karışıklık söz konusu olmadığından, en hafif olan cem'-i killet tercih edilmiştir.²⁴⁹

Bu ayetteki ثلاثة adedi de hakikat anlamında kullanılmıştır.

3. وَاللَّائِي يَيْسُنَ مِنَ الْمَحِيضِ مَنْ نَسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَٰئِ 250 “Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)dır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.”

Râzî, Bakara suresindeki والمطلقات ayetinin tefsirinde şöyle demektedir:

“Allah Teâlâ, hayız görülmemesi durumunda aylara intikal etmiş ve وَاللَّائِي يَيْسُنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نَسَائِكُمْ İN ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ diye buyurmuştur. Bu ayetle ayları temizlikler değil, hayız yerine ikame etmiştir. Keza aylar قروء ‘a bedel olarak vaz edilince ayların tamamına itibar edilmesi gerekmiştir. Bedelin de tamamına itibar edilince tamamiyet vasfının mübdelün minh olan قروء ‘da bulunması vacip olmuştur.”²⁵¹

Açıkça görülmektedir ki “üç ay” sayısı tam ve kâmil olarak hicri aylardır.

4. لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ 252 “Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer (bu müddet içinde) kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir..”

Semerkandî şöyle demiştir:

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ Yani hanımlarıyla cinsi yaklaşımda bulunmayacaklarına dair yemin edenler için yemin ettikten sonra “dört” ay bekleme süresi vardır. فَإِنْ فَاءُوا Eğer yeminden cayarlar da, dört ay dolmadan önce hanımlarıyla cimâ ederlerse, yeminlerinin kefaretlerini verirler. Ama kadın kocasından boşanmış olmaz. Muhakkak ki Allah affedici ve merhametlidir.”²⁵³

Kurtubî ise “Daha önce geçtiği üzere İbn-i Abbas’ın cahiliye Araplarıyla alakalı beyanlarında “dört” ay süre verilmesinin faydası şudur: Allah ‘ilâ’dan menetti ve kocaya ayrı kalarak karısını tedip için dört ay süre verdi. Nitekim وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ ayeti de bunu teyit eder”²⁵⁴ demiştir.

5. وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ 255 “Kadınlarınızı boşarsanız onlara mensûk olmaları için bir bedel takdir etmişseniz, o bedelin yarısıdır. Ancak siz bağışlayın veya bağışlasın.”

²⁴⁹ İBN-İ ÂŞÛR, II, 391.

²⁵⁰ Talâk, 65/4.

²⁵¹ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, VI, 97.

²⁵² Bakara, 2/226.

²⁵³ SEMERKANDÎ, Nasr b. Muhammed, *Bahru’l- Ulûm*, Thk. Ali Muavvad vd., Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1413/1993, I, 207.

²⁵⁴ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi’l- Kur’ân*, IV, 29- 30.

²⁵⁵ Bakara, 2/237.

“Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür.”

Taberî şöyle demektedir:

“Erkek kadına mehir takdir etmiş ve henüz halvete girmeden onu boşamışsa, kadına söylediği mehrin yarısını vermekle yükümlüdür. Bu durumda kadının iddet beklemesine de gerek yoktur.”²⁵⁶

Buna göre ayetteki نصف (yarım) lafzı eksik veya fazla olmaksızın bizatihi kastedilmiştir.

E. Helal ve Haramla İlgili Ayetlerde Geçen Sayılar

1. ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامٌ ۖ الْأُنثَيَيْنِ نَبُؤُونِي بِعِلْمٍ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ. وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامٌ ۖ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ²⁵⁷ “(Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin. Deveden de iki, sığırdan da iki (yarattı.) De ki: O bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahit mi oldunuz? Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan kim daha zalimdir! Şüphesiz Allah o zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

İbn-i Atıyye şöyle demiştir: “Kisâ ٨ ثَمَانِيَةَ lafzını nasp ile okumuştur. Erkek eş ve dişi eşten her biri arkadaşının zevcidir ki, toplamda “Dört” nevi olup, eşlerin tamamı ise toplam “Sekiz” eder.”²⁵⁸ Buna göre adedin tamamı “Sekiz” sayısı olmaktadır.

Taberî de şöyle der:

“Bu dört eştir (زوج). Zira iki koyun eşinden (bir çift koyundan) her biri bir eştir. Yani dişi olan erkeğin eşidir. Erkek ise dişinin eşidir. Keza keçi ve diğer hayvanlar da

²⁵⁶ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, V, 128- 129.

²⁵⁷ En'âm, 6/143-144.

²⁵⁸ İBN-İ ATIYYE, *el-Muharraru'l- Vecîz*, II, 354.

böyledir. Bu nedenle Allah Teâlâ ثمانية أزواج buyurmuştur. Bir diğer ayette ise وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ 259 “Biz her bir şeyden iki eş yarattık” demiştir.”260

Akabindeki 244. ayette de iki defa “iki” sayısı zikredilmiştir. Nitekim Taberî bu ayetle alakalı olarak şöyle der:

ayetinين ومن الإبل اثنين ومن البقر اثنين قل الذكرين حرم أم الأنثيين أما اشتملت عليه أرحام الأنثيين“
tevil, من الضأن اثنين ومن المعز اثنين ayetinin tevilı gibidir. Daha önce koyun ve keçi eşleri hakkında izah ettiğimiz gibi bunlar dört eştir. Toplamı ise Allah Teâlâ'nın nitelendirdiği üzere “sekiz” eş olmaktadır.”261

2. خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ 262 “O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir; hayvanlardan da Sizin için sekiz eş lutfetti. Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalardan geçirerek yaratmaktadır. İşte bu yaratıcı, rabbiniz Allah'tır. Hükümler O'nundur. O'ndan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşıyorsunuz?”

Yani “Sizin için hayvanlardan, deveden iki, sığırdan iki, koyundan iki ve keçiden iki olmak üzere “Sekiz” eş yarattı.”263

الأزواج kelimesi زوج lafzının çoğuludur. زوج, başka birine sanki ondan bir parça gibi eklenilen kişiye verilen isimdir. Bu iki eşten her birine, eklenilmiş olması itibarıyla زوج adı verilir. Bu konu Bakara suresindeki وَفَلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ 264 ayette zikredilmişti. زوج denildiğinde, genellikle birbirine nikah bağıyla bağlı olan erkek ve kadın anlaşılır. Bu genel kullanım genişletilerek, istiare yoluyla aile hayatı bakımından insanlara çok benzeyen ve erkekle dişisi birbirinden ayrılmayan güvercin ve zebralar için de “زوج” kullanılmıştır. Keza الزَّوْجُ bir türe ait sınıf hakkında da kullanılır. Örneğin Ra'd suresindeki (وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ) 265 “Her meyve türünden de iki eş yarattı” ayetinde olduğu gibi. İki kullanım da, buradaki irade için uygundur. Zira deve, sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlara ait sınıflardır. Herbirinin erkeği ve dişisi vardır. Ayette kastedilen, Allah'ın, dişisiyle ve erkeğiyle hayvanları yaratmış olmasıdır. Buradaki “أزواج” o sınıfların eşleridir; yoksa bizatihi murad eşin

259 Zâriyât, 51/49.

260 TABERÎ, Câmiu'l- Beyân, XII, 183.

261 TABERÎ, Câmiu'l- Beyân, XII, 188.

262 Zümer, 39/6.

263 TABERÎ, Câmiu'l- Beyân, XX, 162.

264 Bakara, 2/35.

265 Ra'd, 13/3.

demiştir.”²⁷⁰ Kurtubî ise “Yani melekler ikişer ikişer, üçer üçer ve dörder dörder kanatlıdırlar”²⁷¹ demiştir.

2. ²⁷² وَالْمَلَأُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ “Melekler onun (göğün) etrafındadır. O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.”

Taberî der ki:

“Bu ayette geçen ثَمَانِيَةٌ hakkında tevil ehli ihtilaf etmiştir. Bazıları bundan maksadın “sekiz” saf melek olduğunu ve sayılarını Allah’tan başka kimsenin bilmediğini söylerken; diğerleri ise bu “sekiz” rakamından muradın, “sekiz” melek olduğunu belirtmişlerdir.”²⁷³

Râzî ise şöyle demiştir:

“Rivayete göre Hasen el-Basrî şöyle demiştir: “Sekiz bin” mi, “sekiz” sıra mı, ya da “sekiz bin” sıra mı, bilemiyorum. Bildiğim, onun “sekiz” şahıs üzerinde taşındığıdır ki, en uygun olan vecih de budur.”²⁷⁴

Buna göre sekiz sayısının hakikat olduğu ifade edilebilir.

3. ²⁷⁵ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدْعَكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزِلِينَ “O zaman inananlara şöyle diyordun: “Rabbinizin, indirilen üç bin melek size yardım etmesi, sizin için yeterli değil mi?” ”

Taberî şöyle demiştir:

“Bu ayetle ilgili olarak doğruya en şayeste olan görüş şudur: Allah Elçisi Muhammed’in (s.a.s.) müminlere (أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدْعَكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ) dediğini haber vermiş ve kendisi de “üç bin” melekten sonra –eğer düşmanlarına karşı sabrederlerse- “beş bin” melek daha vaad etmiş ve onlara “Allah’a karşı gelmekten sakının” demiştir. Ayette ne “üç bin” meleklerle ne “beş bin” meleklerle onlara yardım edildiğine, ne de o meleklerle yardım edilmediğine hiçbir delalet yoktur. Allah’ın onlara yardım ettiğini rivayet edenlerin dediği üzere, yardım olundukları mümkün olmakla birlikte, inkâr edenlerin dediği üzere, Allah’ın yardım etmemiş olması da mümkündür. Zira onlara “üç bin” ya da “beş bin” meleklerle yardım olunduğunu bildiren sahih bir rivayet yoktur. Bu konuda kesin bir hükme varmak için elimizde delil olması gerekir. Keza elimizde buna dair sahih bir haber olmalı ki, iki gruptan birinin görüşünü kabul edebilelim. Ne var ki Kur’ân’da müminlerin Bedir savaşı esnasında “bin” meleklerle ilahi yardıma mazhar olduklarına dair delil vardır, şöyle ki: ²⁷⁶ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْسَلِينَ “O vakit siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da: “Ben size

²⁷⁰ TABERÎ, *Câmiu ’l- Beyân*, XXII, 377.

²⁷¹ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi ’l- Kur’ân*, XVII, 341.

²⁷² Hâkka, 69/17.

²⁷³ TABERÎ, *Câmiu ’l- Beyân*, XXVI, 274, 275.

²⁷⁴ RÂZÎ, *Mefâtihu ’l- Gayb*, XXX, 109.

²⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/124.

²⁷⁶ Enfâl, 8/9.

peş peşe gelecek bin melaîke ile imdad edeceğim” diye duanızı kabul buyurdu.” Uhud gününde ise, müminlere yardım edilmemiş olduğuna olan delalet, yardım edilmesinden daha açıktır. Zira yardım edilseydi, hezimet yaşanmaz ve başlarına gelen olaylar olmazdı. Bu konuda en doğrusu, ayette açık olarak beyan edilenlerdir.”²⁷⁷

Aynı surenin bir sonraki ayetinde ise müminlere “beş bin” meleklerle yardım edileceği müjdelenmiştir.

4. ²⁷⁸ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ “Melekler ve Rûh (Cebrail), oraya, miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıl olan bir günde yükselip çıkar.”

Râzî şöyle der:

“Çoğu kişiler, *تَعْرُجُ* fiiline müteallik olduğu görüşündedir. Yani, *العروج* “yukarıya çıkma” fiili, böylesi bir günde olur” demektir. Mukâtil şöyle der: “Aksine *في يوم* ifadesi *واقع* ‘e mütealliktir. Buna göre ayette takdim ve tehir söz konusudur ve anlam şöyle olur: “Birisi, miktarı “elli bin” sene olan bir günde vuku bulacak olan bir azap hakkında sordu.” Birinci takdire göre o “gün”, ya dünyadaki, ya da ahiretteki bir gündür. Ahirette olduğu düşünülürse, bu uzunluk ya vâkidir, ya da bir mukadderdir. İşte ayetin muhtemel anlamları bunlardan ibarettir.”²⁷⁹

Kurtubî de bu ayet üzerinde uzun açıklamalarda bulunmuştur. Hülâsa olarak şöyledir:

“İbn-i Abbas şöyle demiştir: Allah, “elli bin” sene miktarını kâfirler için yaratmıştır. Daha sonra onlar devamlı olmak üzere cehenneme gireceklerdir.” Bana göre bu, ayet hakkında söylenen en güzel görüştür inşâallah. Keza İbn-i Abbas’a bu ayet ve hakkındaki görüşü sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: “Bunlar Allah’ın isimlendirdiği günlerdir, nasıl olacağını Allah en iyi bilir. Ben ise bilmediğim bir konuda söz söylemeyi sevmiyorum.” Bir kavle göre *خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ* ifadesi, kıyamet süresinin uzunluğunu ve insanların karşılaşacağı zorlukları tarif eden bir temsildir. Zira Araplar sıkıntılı günleri uzunlukları ile sevinç günlerini de kısalıklarıyla ifade ederlerdi.”²⁸⁰

B. Yerin ve Gögün Özellikleri Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. ²⁸¹ وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزُرُوعٌ وَخَيْلٌ صِنُوانٌ وَغَيْرُ صِنُوانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفْصِلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “Yeryüzünde birbirine

²⁷⁷ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, VII, 180- 181.

²⁷⁸ Meâric, 70/4.

²⁷⁹ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XXX, 123.

²⁸⁰ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi’l- Kur’ân*, XXI, 224- 226.

²⁸¹ Ra’d, 13/4.

komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.”

Ayette zikri geçen (ماء)‘dan murad, yağmur ve nehir sularıdır. Kelime, bir kısmının sulama amaçlı olması sebebiyle teklik ifade eder.²⁸²

Allah en doğrusunu bilir, burada yeryüzü cevherinin, birbirine yakın/komşu parçalardan olduğu halde, bütün olarak yekpâre olduğu zikrediliyor. Sonra meyve ve ağaçlarda ve hurmalarda farklılık göstermektedir. Hepsi aynı cevherden ve bir cinstendir. Yer ve toprak cevher olarak birdir ve bir suyla sulanmaktadır. Sonra o topraktan farklı renk, koku, güzellik ve görünümde ürünler çıkmaktadır. Bu da bize bu olayların kendiliğinden değil, ya da sebeplerle değil, bir Alîm, Hakîm ve Müdebbir bir zâtın ihsanı ve lutfuyla olduğunu anlatmaktadır. Eğer bunlar kendiliğinden, tabiatı gereği veya sebeplerle olsaydı, o takdirde hepsinin tadı, kokusu, rengi vs. aynı olurdu. Madem hepsi tadıyla, kokusuyla ve rengiyle farklıdır, o halde bunlar, bir tek Müdebbir, Alîm ve Hakîm tarafından yapıldığına delildir.²⁸³

Kanaatimizce –Allahu a’lem- واحد ‘يسقى’ın anlamı, ‘Özellikleri ve terkibi bakımından birdir’ demektir. Binaenaleyh واحد sayısı hakiki anlamda bir sayıdır.

2. إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أُمْسِكُهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا²⁸⁴ “Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki onların nizamı eğer bir bozulursa, kendisinden başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halîmdir, çok bağışlayıcıdır.”

إِنْ ifadesindeki إِنْ, nâfiyedir. Aynı zamanda kasemin cevabı olduğunu ifade eder. Bir’inin tuttuğu nefyedilirken, bu nefyi tekit eden مِنْ harfî kullanılması, nekrenin nefiy bağlamında umumilik ifade ettiğini belirtmek içindir. Buna göre anlam, “Hiçkimse yer ve gökleri tutamaz ve tekrar eski haline geri döndüremez”²⁸⁵ şeklindedir.

الأحد lafzı burada nefiy bağlamında olduğu için birlikte ve ayrı, az ve çok hepsine şamildir. Yani, ‘Ne bir, ne iki, ne de üç... ister bir arada, isterse de ayrı olsun fark etmez’ demektir.

²⁸² İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XIII, 87.

²⁸³ MÂTÜRİDÎ, *Tevîlâtü Ehli's- Sünne*, VI, 307.

²⁸⁴ Fâtır, 35/41.

²⁸⁵ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXII, 328.

3. وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَاراً وَمِنْ كُلِّ النَّمْرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي 286 “Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”

الرَّوْجَيْنِ kelimesinin erkek ve kadından meydana gelen çift olduğu malumdur. Nitekim 287 جَعَلَ فِيهَا اَیْةً لِّلَّذِينَ يَذْكُرُونَ الذِّكْرَ وَالْأُنثَى ayetinde bu anlam vardır. Açıktır ki جَعَلَ فِيهَا cümlesi, erkek ve dişi iki sınıf olan ve biri diğerinin eşi olan hayvan mahlûkatının cinsine özel ihtimam göstermek için istinafiye olarak gelmiştir. Nitekim 288 عَیْ آدَمَ، سَنَ عِشْرَةً بِلِقَائِهِ اَیْةً لِّلَّذِينَ يَذْكُرُونَ الذِّكْرَ وَالْأُنثَى “Ey Âdem, sen eşinle birlikte cennette ikamet et” 289 وَخَلَقَ مِنْهَا رَوْجَهَا “O tek nefisten de eşini yarattı” ve 290 دَدِیْکَ: عَیْ نُوحَ، کُلِّ رَوْجَیْنِ اِثْنِیْنِ olduğu gibi, hayvanatın erkek ve dişisi için genel ve yaygın olarak kullanılmaktadır. 291 اَیْةً لِّلَّذِينَ یَذْکُرُونَ الذِّکْرَ وَالْأُنْثٰی ayetinde ise, ‘زوج’ kelimesi hem erkek ve hem dişi için genel bir kullanıma sahip olduğundan dolayı, erkek ve dişi ayrı ayrı zikredilmemiştir. Bu kelime erkeklik ve dişilikle nitelenmeksizin mutlak cinsiyet için ıtlak alakasıyla (mutlak söylenip mukayyet kastedilmesi) mecazi manada zikredilmiştir. Bunun karinesi de 292 فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى şeklinde tesniyesiz olmasıdır. Keza 293 اَیْةً لِّلَّذِیْنَ یَذْکُرُونَ الذِّکْرَ وَالْأُنْثٰی ayetinde de aynı durum söz konusudur. الرَّوْجِیْنِ kelimesinin nekre olması çeşidin çokluğunu ifade etmek içindir. Yani ‘O her neviden iki eş yarattı’ demektir. ثَمَانِیَّةً أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اِثْنِیْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اِثْنِیْنِ 294 ayetinde de ‘Eş olan her bir ferde ‘زوج’ adı verilmesidir.’ اِثْنِیْنِ kavlinin sıfat oluşu, ilahi bir nimet olduğunu ortaya koymak için yapılan bir tekittir.”294

Buna göre ayetteki (اِثْنِیْنِ) sayısı hakiki anlamda olup, tekit ifade eder.

4. اِنَّ رَبَّکُمْ اللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتِّیْنَةِ اَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی عَلٰی الْعَرْشِ یُغْشِی الْلَّیْلَ النَّهَارَ 295 بِطُلُوبِهِ حَتِّیْثَا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهٗ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِیْنَ “Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve

286 Ra'd, 13/3.

287 Kıyameh, 75/39

288 Bakara, 2/35.

289 Nisâ, 4/1.

290 Hûd, 11/40.

291 Kâf, 50/7.

292 Tâhâ, 20/53.

293 En'âm, 6/143

294 İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XIII, 83- 84.

295 Arâf, 7/54.

yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!”

5. إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدِيرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ²⁹⁶ “Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri yerli yerince idare ederek arşa istiva eden Allah'dır. Onun izni olmadan hiç kimse şefaathçi olamaz. İşte O Rabbiniz Allah'tır. O halde O'na kulluk edin. Hâla düşünmüyor musunuz!”

6. وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنْ سَحَابٍ مِمَّنْ يَنْزِلُ وَأَنْتُمْ تَخْرُجُونَ²⁹⁷ “O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için, Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır. Yemin ederim ki, (Resûlüm!): "Ölümünden sonra muhakkak diriltileceksiniz" desen, kâfir olanlar derhal "Bu, açık bir büyüden başka bir şey değildir" derler.”

7. الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا²⁹⁸ “Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden (ona hükmeden) Rahmân'dır. Bunu bir bilene sor.”

8. اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ²⁹⁹ “Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde (devirde) yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır. O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaathçınız vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?”

9. وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ³⁰⁰ “Andolsun biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk çekmedi.”

10. هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ³⁰¹ “O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.”

²⁹⁶ Yunus, 10/3.

²⁹⁷ Hûd, 11/7.

²⁹⁸ Furkân, 25/59.

²⁹⁹ Secde, 32/4.

³⁰⁰ Kâf, 50/38.

³⁰¹ Hadîd, 57/4.

Zikredilen (4.ve10. arası) ayetlerde geçen “altı gün” konusunda müfessirlerin farklı görüşleri vardır. Bunları şöyle ifade edebiliriz:

Dünya günlerinden “altı” gündür³⁰² veya ahiret günlerinden “altı” gündür. Örneğin “bin” sene olan gün gibi. Ya da altı gün süresi uzunluğunda bir zamandır. Zira günümüzde güneşin doğmasından batmasına kadar olan zaman dilimi olarak bilinen “يوم/gün” gibi aslında ne gün, ne güneş, ne de semâ vardı.³⁰³ Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratıldığı günler, bu malum günler olmadığı gibi, feleklerin hareketiyle meydana gelen zaman dilimleri de bu zamanlar değildi. Ayette zikredilen günler gökler ve yer yaratılmadan önceki cisimlerin hareketiyle belirlenen günlerdi.³⁰⁴ Bazıları “altı” günden maksadın “altı” vakit olduğunu söylemişlerdir. Çünkü “gün” kelimesi mutlak anlamda vakit için kullanılır. Örneğin, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ، وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرُهُ³⁰⁵ “O kim arkasını dönüp kaçarsa...” ayetinde böyledir. Yani “Düşmanlarla sürünerek karşılaştıklarında kim onlara sırtını dönerse” demektir. Göklerin ve yeryüzünün arka arkaya âlem olarak yaratılmış olduğunu ve hepsinin aynı anda yaratılmadığını söyleyenlerin maksadı her ne olursa olsun, günlerden murad edilen şey takdir edilen belirli zamanlardır. Yoksa güneşin doğmasından batmasına kadarki süre olan “Gün” değildir. Çünkü o sürenin bir kısmında henüz güneş yoktu.”³⁰⁶

Şa’râvî şöyle demektedir:

“Allah yaratırken uzun bir zamana muhtaç mıdır? Halbuki Rabbimiz كن yani “Ol!” kelimesiyle ile yaratır. En yüce misaller Allah’a mahsustur, biz eskiden yoğurt yapanları misal olarak anlatırdık. Yoğurdu yapan kişi sıcak sütü bardaklara koyarak getirir, sonra her bir bardağa biraz yoğurt mayası koyar ve daha sonra bardakları uygun bir sıcaklıkta bekletir. Şimdi bu adam bardaktaki sütün mayalanma süresi olan 12 saat içinde bir iş yapmış olur mu? Tabii ki, “Hayır”. O sadece her bardağa sütün mayalanması için maya koymuştur. Keza meni canlısının aşılmasından itibaren anne rahmindeki ceninin yaratılışına bakalım: Bu iş, dokuz ayda olmaktadır. Allah Teâlâ dokuz ay ceninin yaratılmasına müdahale etmemekte, meseleyi kendi tabii seyrine bırakmaktadır. Şu halde Allah’ın gökleri ve yeri “altı” günde yaratması “altı” gün boyunca yaratma işiyle meşgul olduğu anlamına gelmez. Aksine O, كن der, ve

³⁰² ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, III, 288; İBN-İ ATIYYE, *el-Muharraru’l- Vecîz*, III, 104.

³⁰³ BEGAVÎ, *Meâlimu’t- Tenzîl*, II, 197.

³⁰⁴ İBN-İ TEYMÎYYE, *Mecmûu’l- Fetâvâ*, Ebu’l- Abbas Ahmed b. Abdulhalim, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Mecmeu’l- Melik Fehd li Tıbbâti’l- Mushafi’s- Şerîf, Medîne-i Münevvere, 1416/1995, XVIII, 235.

³⁰⁵ Enfâl, 8/16.

³⁰⁶ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, VIII, 162.

sonrasında göklerin ve yerin belirli miktarda oluşması ve bunun aşamalarını kendi seyrine terk eder. Çünkü doğumu “altı” gün sonra olacaktır.”³⁰⁷

Binaenaleyh, mezkur ayetlerdeki سبعة sayısı, -müfessirlerin farklı tefsirlerine rağmen- hakiki olup, mecazi değildir.

11. هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ³⁰⁸ “O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir.”

12. تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ ³⁰⁹ “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır.”

13. ³¹⁰ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ “Andolsun biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratmaktan habersiz değiliz.”

14. ³¹¹ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ “Yedi kat göklerin Rabbi, azametli Arş'ın Rabbi kimdir? diye sor.”

15. فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظاً ³¹² “Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, azîz, alîm Allah'ın takdiridir.”

16. اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ³¹³ “Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.”

17. الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقاً مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاقُوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِنْ فُتُورٍ ³¹⁴ “O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?”

³⁰⁷ ŞA’RÂVÎ, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru’ş- Şa’râvî: el-Havâtır*, Metâbiu Ahbâri’l- Yevm, VII, 4166- 4167.

³⁰⁸ Bakara, 2/29.

³⁰⁹ İsrâ, 17/44.

³¹⁰ Müminûn, 23/17.

³¹¹ Müminûn, 23/86.

³¹² Fussilet, 41/12.

³¹³ Talak, 65/12.

³¹⁴ Mülk, 67/3.

18. ³¹⁵ “Görmediniz mi, Allah yedi göğü birbiriyle ahenktar olarak nasıl yaratmış!”

19. ³¹⁶ “Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik.”

Kuran’da السَّمَاء kelimesi hem müzekker ve hem de müennes olarak kullanılır. Çoğulu اسمية ve سماوات şeklinde gelir. Senin üzerinde olan ve seni gölgeleyen herşey “Semâ”dır. Örneğin evin tavanına سماء denilir.³¹⁷

“Yedi” kat semaya dair zikri geçen (11.-19. arası) ayetlere gelince, bu ayetler, Allah’ın “yedi” göğü yarattığına delildir. Yani sayı bakımından “yedi” adet göğü Allah yaratmıştır.³¹⁸

Râzî ise şöyle demiştir:

“Eğer birisi “Yedi adet semanın yaratıldığına açıkça ifade edilmiş olması, bundan daha çok sema olmadığına delalet eder mi?” derse, şöyle deriz: “Gerçek şu ki, sayının özellikle belirtilmiş olması, daha fazlasının olmadığına delalet etmez.”³¹⁹

Bize göre mezkur ayetlerde geçen سبع sayısı, gerçek anlamda olup mecazi değildir. Kuran’da ve Sünnette Allah’ın semaları ve yerleri yedi kat yarattığına dair pek çok nas mevcut olması da bu hakiki anlamı desteklemektedir.

20. ³²⁰ “De ki: Gerçekten siz, قُلْ أَنتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ. وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِي مِّنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ yer i iki günde yaratana inkâr edip O’na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti.”

İlk iki gün ile birlikte zikredilen وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ayetinden maksat, dört günün sonunda demektir. Bu durum şöyle diyen kimsenin sözüne benzer: “Bağdat’tan Basra’ya kadar “on” günde yürüdüm. Kûfe’ye de “on beş” günde yürüdüm.” Yani “on beş” günün sonunda demektir. Dolayısıyla maksat, her iki mesafedir.”³²¹

أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ kavli fezlekedir³²², yani yer ve göklerin kütlesiyle ve üzerindeki direklerle ve içindeki güçlerle yaratılış süresinin toplamıdır. Bu “dört” gün içine فِي

³¹⁵ Nuh, 71/15.

³¹⁶ Nebe’, 78/12.

³¹⁷ CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü’l- Lüğa ve Sihâhu’l- Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulgafur Attar, 4. Basım, Beyrut, “سما” mad., VI, 2382.

³¹⁸ İBN-İ KESİR, *Tefsîru’l- Kur’âni’l- Azîm*, I, 213.

³¹⁹ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, II, 383.

³²⁰ Fussilet, 41/9-10.

³²¹ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XXVII, 545.

³²² Fezleke, daha önce ayrıntılı olarak verilen bilgilerin özetlenmesidir.

يَوْمَيْنِ kavlindeki “iki” gün de dâhildir. Sanki şöyle denilmiştir: “Diğer “iki” günle birlikte tamamı “dört” gündedir.” Buna göre اَرْبَعَةٌ اَيَّامٍ sözü fezlekedir, toplam sayıdır. Ayette meselenin farklı bir şekilde ifade edilmesinin nedeni, îcâz maksatlıdır ve daha sonra gelecek olan فَفَضَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ kavline itimad edilmesidir. Eğer göklerin yaratıldığı “iki” gün “altı” gün üzerine ilave olsaydı, o takdirde toplam gün sayısı “sekiz” olurdu. Bu da haftanın gün sayısına işaret edilmesine ters düşerdi. Zira yedinci gün yaratmanın sona erdiği gündür. Yaratma fiilinin uzatılmasının hikmeti ise yaratmanın mükemmel ve düzgün bir biçimde gerçekleşmesidir.”³²³

Ayette geçen اَرْبَعَةٌ sayısı hakiki anlamda “dört” sayıdır. Burada “dört” gün diğer “iki” gündeki yaratmayla birlikte toplam süre olması itibariyledir.

21. إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ³²⁴

“Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah’ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylarıdır. İşte bu doğru hesaptır. O aylar içinde (Allah’ın koyduğu yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakınanlarla beraberdir.”

اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا ayetinin anlamı şudur: On iki ay, yeryüzünün beşer için bir ikametgah olarak düzenlendiği sistemde yer alan ve kendi aralarında farklılıkları olan aylardır. On iki sayısı aşıldığı zaman, “on iki” üzerine ilave olanlar, girdiği vakittekinin benzeri olur ve dolayısıyla mükerrer sayılır. عِنْدَ اللَّهِ kavlinin anlamı ise, “Onun hükmüne ve takdirine göre” demektir. Çünkü “indiyyet”, itibar ve değerlendirme konusunda mecazdır ve عِدَّة kelimesinin mamulü olan bir zarftır. Ya da عِدَّة lafzının hâlidir. اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ اِنَّ فِي كِتَابِ اللَّهِ ise in sıfatıdır. اِنَّ فِي كِتَابِ اللَّهِ in anlamı “Allah’ın takdirine göre” demektir. Takdir de, onun vasıtasıyla kaderlerin var olduğu bir şeydir. Yani takdir-i ilahi o kaderlere fiili olarak taalluk eder. Örneğin كِتَابًا مُّوَجَّلًا derken belirli bir kader kastedilir. Burada كِتَابٌ masdardır. İzahı ise şöyledir: Allah وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ³²⁵ “Yılları ve hesabı bilesiniz diye aya menziller tayin etti” ayetinde geçtiği üzere kameri zamanın hesaplanması hikmetiyle ve bir sistem üzere yarattığından, burada يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ buyurmuştur. Bu ayetteki

³²³ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIV, 244- 245.

³²⁴ Tevbe, 9/36.

³²⁵ Yunus, 10/5.

يَوْمَ, özel takdir anlamındaki كِتَابِ اللَّهِ'nin zarfıdır. Zira Allah gökleri ve yeri yaratırken yeryüzü ile ay arasındaki münasebet ve nizamı da yaratmıştır.³²⁶

اثنًا عشر kavli mahzuf bir kelimenin müteallakıdır ve sayısı on iki sayısının sıfatıdır. Takdiri şöyledir: “Allah’ın kitabında sayılmış veya yazılmış olan “on iki” ay” demektir. كِتَابِ اللَّهِ ibaresi, sıra ile اِنْ'nin haberi olan mevsulün arasını ayırdığından dolayı عدة kelimesine taalluk edemez. Üçüncüsü, bu ayet, ibadet vb. ahkâmın, Rum, Acem, Kıptî vb. milletlerin bildiği aylara göre değil de, Arapların bildiği aylara ve senelere göre ayarlanması gerektiğine delildir. Çünkü onların itibar ettiği ayların gün sayıları farklıdır. Bazı ayları “otuz” gün, bazıları daha azdır. Arap ayları ise, bazen noksan olsa da “otuz” günü geçmez. Eksik olan için “ay” denilmez. Eksik ve tamam olmasından kaynaklanan farklılık kamerin burçlardaki seyrine göre değişir.”³²⁷

Buna göre ayette geçen اثنًا عشر sayısı mürekkep bir sayı olup, hakiki anlamda kullanılmıştır.

C. İnsanın Özelliklerini Ele Alan Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِبْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا³²⁸ “Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı (Muhammed) gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı.”

إِبْدَى الْأُمَمِ, din sahibi ümmetlerden bir ümmettir. Onunla Hristiyan, Yahudi veya Sâbiî gibi bilinen bir ümmeti kastetmişlerse de ayetteki إِبْدَى الْأُمَمِ tabiri müphem bir kelimedir. Müphem bırakılması ise muhtemelen yemin edenlerin bu ümmetle yüzleşmekten kaçınmaları olabilir. İkinci bir ihtimal ise, Kur’ân üslubu gereği açıkça ifade edilmesinde maslahat bulunmadığından, sarîh beyandan sarf-ı nazar edilmesidir. Çünkü maksat, onların kendilerine bir Allah Elçisi gelmesi durumunda herkesten evvel onun yolundan gideceklerine dair yemin etmeleridir. Ne var ki, bu yemin edenler hidayetin kokusunu dahi duyamamışlardır. Diğer bir ihtimal ise, müşriklerden bir grubun, Yahudilerin yolundan gitmek için kasem etmeyi, bir kısmı da Hristiyanların yolundan gitmek üzere, diğerleri ise Sâbiîlerin yolundan gitmek

³²⁶ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, X, 182.

³²⁷ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, VIII, 133.

³²⁸ Fâtır, 35/42.

için yemin etmeyi düşünmüş olmalarıdır. Dolayısıyla مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ kavli ayrı herbir grubun sözünü veciz biçimde bir araya getirmiştir.³²⁹

Zemahşerî'ye göre إِحْدَى الْأُمَمِ hakkında iki tevcih söz konusudur. Birincisi: “Bazı ümmetlerden” demektir. Yahudi, Hristiyan vs. ümmetlerden biri demektir. İkincisi: “Kendilerine إِحْدَى الْأُمَمِ denilen ümmetten” demektir. Buna göre, o ümmetin diğerlerinden ziyade olarak hidayette ve istikamette üstün olduğu ifade edilmiştir. مَا فَزَادَتْهُمْ رَجْسًا إِلَى رَجْسِهِمْ³³⁰ “O sureler onların inkârları üzerine inkâr kattı” ayetinde denildiği üzere, uyarıcının gelmesi onların haktan uzaklaşarak kendilerini üstün görmelerinin başlıca sebebidir.³³¹

Âlûsî'ye göre de ‘إِحْدَى الْأُمَمِ’ tabiri o ümmetin diğer ümmetlerden üstün olduğunu ifade eder. Örneğin, وَحِيدِ الْقَوْمِ “kavminin biriciği” sözü ve وَحِيدِ عَصْرِهِ “asrının biriciği” ifadeleri zikredilebilir. Keza Araplar, أَحَدِ الْأَحْدِينَ sözüyle duada ve akılda üstün tutmayı kastederler. Şair şöyle demiştir:

حَتَّى اسْتَشَارُوا بِي إِحْدَى الْأَحْدِينَ... لَيْتَا هُزْبًا ذَا سِلَاحٍ مُعْتَمِدٍ

“Tâ ki güvenilir silahlı bir arslan olarak benim gibi eşsiz birine danışana kadar...” İbn-i Mâlik *et-Teshîl*'de naziri olmayan şeylerin büyük gösterilmesi konusundaki ifadelerden birinin de إِحْدَى الْأَحْدِ olduğunu söyler. *ed-Demâmînî* şerhinde şöyle demiştir: إِحْدَى'nın إِحْدَى الْأَحْدِ ve أَحَدِ الْأَحْدِينَ gibi kendi lafızlarından alınan çoğula muzaaf olarak kullanımı doğrudur. Ayrıca bir vasfa izafe edilerek de kullanılabilir. Mesela, أَحَدِ الْعُلَمَاءِ “âlimlerin biri” ve إِحْدَى الْكِبَرِ “büyük hadiselerden biri” gibi. أُمِّ gibi cins isimlere muzaaf kılınmasına gelince, bu durum nakile ve araştırmaya muhtaçtır. إِحْدَى lafzını izafetsiz olarak da bir şeyi büyük göstermek amacıyla kullanmışlardır. Örneğin, şiddetli bir gece için, هِيَ إِحْدَى مِنْ سَبْعٍ “yedi geceden biri” sözüyle Âd kavminin çok şiddetli yedi gecesinden bir kastedilir. وَاحِدِ قَوْمِهِ “kavminin bir tanesi” ve أَحَدِهِمْ “onların bir tanesi” ve أَوْدَ أُمِّهِ “annesinin bir tanesi” ifadeleri de yaygındır. Dolayısıyla muzaaf ile aynı lafızdan alınan çoğula ve vasfa muzaaf olanla, cins isimlere muzaaf olanlar arasında fark görünmemektedir. Bu gibi durumların nakille olduğunu zannetmiyorum. *El-Keşf'in* müellifi şöyle demiştir: ‘إِحْدَى الْأُمَمِ’in üstünlüğe delaleti وَاحِدِ الْقَوْمِ vb. örneklerin hilafına, açık değildir. Sonra kendisi bunu (Şâir Lebîd'in أَوْ يَرْتَبِطُ بَعْضُ النُّفُوسِ حَمَامَهَا yani ‘bazı kimseleri ölümleri hapsedmişse başka’

³²⁹ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXII, 332.

³³⁰ Tenvîr, 9/125.

³³¹ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, III, 618.

mısrasında kullandığı üsluba benzer bir üslup olduğu ile tefsir etmiştir. Yani tenkîr gibi bazı mübhemler vardır ki, bunlarla tazim kastedilir. اِخْدَى de bunlardan biridir. Her ne zaman büyüklüğü ifade etmek (isti'zâm) için kullanıldığı sabit olursa, üstünlüğe delaleti son derece açık demektir.”³³²

2. اِذْ اَرْسَلْنَا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا اِنَّا اِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ. ³³³ “İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler.”

اِثْنَيْنِ demek “İki elçi” demektir. Mukâtil’e göre bu iki elçi Tûmân ve Yunus’tur.³³⁴ Sa’lebî de tefsirinde, Mukâtil’den naklen, iki elçinin Tûmân ve Yunus olduğunu kaydetmiştir.³³⁵

Mâverdî de şöyle demiştir:

“İki elçinin isimleri hakkında üç görüş vardır: Birincisi: İki elçi Şem’ûn ve Yuhanna’dır. Bu Şuayb’ın görüşüdür. İkincisi: İki elçi Sâdık ve Sadûk’tur. Bu da İbn-i Abbas, Ka’b el-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih’in kavlidir. Üçüncüsü: İki elçi, Sem’ân ve Yahyâ’dır. Bu da Nakkâş’ın görüşüdür.”³³⁶

Netice itibariyle اِثْنَيْنِ sayısından murad, mecaz değil hakikattir.

3. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ. الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ³³⁷ “Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah’ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”

Vâhidî der ki: “İbn-i Abbas “Burada maksat bir müslümanın “on” kişiye bedel olmasıdır” demiştir.³³⁸ Sonra عشرون 'nin anlamı hakkında Leys'in Halil'den naklettiği ifadeyi zikretmiştir ki nahivciler o ifadeyi reddetmişlerdir.

Râzî, Enfal suresi 65. ayet hakkında şöyle demiştir:

³³² ÂLÛSÎ, *Rûhu 'l- Meânî*, XI, 377.

³³³ Yâsîn, 36/14.

³³⁴ MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, *et-Tefsîru 'l- Kebîr*, III, 565.

³³⁵ SA'LEBÎ, Ahmed b. İbrahim, *el-Keşf ve 'l- Beyân*, Dâru't- Tefsîr, 1. Basım, Cidde, 1436/2015, VIII, 125.

³³⁶ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve 'l- Uyûn*, V, 10.

³³⁷ Enfâl, 8/65-66.

³³⁸ VÂHİDÎ, *et-Tefsîru 'l- Basît*, X, 235.

“Hâsılı kelim, bir müslümanın on kâfir karşısında sebat etmesi vaciptir. Ancak bu kısa manayı uzun uzun anlatmanın yararı nedir? Cevabı şöyledir: “Bu kelim vakıaya uygun olarak gelmiştir. Şöyle ki: Allah Elçisi seriyyeler gönderiyordu. Bu seriyyeler genellikle sayıca yirmiden az, yüzden de fazla olmazdı. İşte bundan dolayı Allah bu iki sayıyı zikretmiştir.”³³⁹

Beydâvî de söz konusu Enfal 65. ayeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Bir müslümanın on kâfir karşısında direnmesi emir manasında şarttır.”³⁴⁰

66. ayetle alakalı olarak, Taberî’nin aktardığına göre İbn-i Abbas şöyle demiştir:

“إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ” kavlinin anlamı, herbir müslümanın “on” düşman karşısında savaştan kaçması caiz değildir. Müslümanlar bu hal üzere iken اَلْآنَ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ayeti indi ve her “bir” müslüman müşriklerden “iki” kişiye karşı hazırlandı ve birinci emir neshedildi. Nitekim İbn-i Abbas başka bir sefer de, اَلْآنَ فِيكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ buyurdu ve Allah her “bir” mümin erkeğin “on” kâfirle savaşmasını emretti. Bunun üzerine Allah müminlere merhamet etti ve اَلْآنَ فِيكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ dedi. Böylece Allah bir müslüman erkeğin iki kâfir erkekle savaşmasını emretmiş oldu.”³⁴¹

Öte yandan Kurtubî bu ayetler hakkında şöyle demektedir:

“Allah Teala sayı konusundaki hükmü hafifletince, hafifletme ölçüsünde direnmelerini de azaltmış oldu. İbn-i Abbas’ın hadisi bu hükmün farz olduğuna delildir. Malum durum müslümanlara ağır gelince farz hükmü biraz daha indirildi ve “bir” müslümanın “iki” kâfire karşı direnmesi emredildi. Ayete göre “yüz” müslümanın “iki yüz” kâfirden kaçmaması farz kılındı. Bu görüşe göre, bu bir nesih değil hükmün hafifletilmesidir.”³⁴²

İbn-i Âşûr’a göre belirli sayıdaki müslümanların kendilerinden iki kat fazla sayıda olan müşrikler karşısında direnmeleri, nâsihin mensuha uygun olarak gelmesi için belirli iki sayı ile ifade edilmiştir. Yirmi müslümanın “iki yüz” müşrikle karşılaştırılması neshedilerek “yüz” müslümanın “iki yüz” müşrik karşısında direnmesi emredilmiştir. Neshedilmiş olan ayetteki müşriklerin adedi, hafifletme gerekçesinin müşriklerin azlığı değil, müslümanların çokluğu olduğunu îma etmek amacıyla korunmuştur. “Yüz” müslümanın “bin” müşrik karşısındaki sebatı, “bin” müslümanın “iki bin” müşriğe karşı direnişiyle karşılaştırılmış olması da, müslümanların ordusunun “yüz”lü rakamları geçmezken, artık “bin”li sayıyla ifade

³³⁹ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XV, 199.

³⁴⁰ BEYDÂVÎ, *Envâru’t- Tenzîl*, III, 66.

³⁴¹ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XI, 263- 264.

³⁴² KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahlâmi’l- Kur’ân*, VIII, 44.

edildiğine îma etmek içindir. “Yüz” müslümandan صَابِرَةٌ vasfıyla tekrar bahsedilmesi olması, onların sebat ve direnişle muttasıf olduklarını gerektirir.³⁴³

Binaenaleyh, ayette geçen مئة, ألف, مئتين ve ألفين sayıları burada mecaz değil, hakikat anlamındadır.

4. خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ 344 “Allah sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yarattı, sonra ondan da eşini yarattı. Sizin için hayvanlardan sekiz eş meydana getirdi. Sizi de annelerinizin karınlarında üç katlı karanlık içinde çeşitli safhalardan geçirerek yaratıyor. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?”

Taberî, İkrime, Mücahid, Katâde, Süddî ve Dahhâk'tan ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ hakkında İbn-i Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Üç karanlık, karnın karanlığı, anne rahminin karanlığı ve ceninin karanlığıdır.”³⁴⁵ Ebu Ubeyde ve diğerleri ise şöyle demişlerdir: “Üç karanlık, erkek sulbünün karanlığı, anne karnının karanlığı ve anne rahiminin karanlığıdır.”³⁴⁶

Ayetteki ثلاث sayısından murad mecaz değil, hakikattir.

D. Allah'ın Kudretine Dair Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. وَأَلَّهْمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا 347 “Onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı.”

Yani erkek cinler, insanlardan olan bir kısım erkeklerin zannettiği gibi, Allah'ın, kendisinin birliğine davet eden hiç kimseyi yarattıklarına elçi olarak göndermeyeceğini düşünmüşlerdi.³⁴⁸

الأحد kelimesi burada nefîy içindir ve umumiyet ifade eder. Bu nedenle azı, çoğu her şekilde kapsar. Yani “Hiçbir şekilde 1, 2, 3 ve daha yukarısı yoktur” demektir.

2. أَلَيْسَ لَّن بِغَيْرِ عِلَّةٍ 349 “İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?”

³⁴³ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, X, 71.

³⁴⁴ Zümer, 39/6.

³⁴⁵ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XX, 165- 166.

³⁴⁶ EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el- Müsennâ, *Mecâzu'l- Kur'ân*, Thk. M. Fuad Sezgin, Mektebetü'l- Hâncî, 1381, II, 188.

³⁴⁷ Cin, 72/7.

³⁴⁸ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XXIII, 326.

3. ³⁵⁰ أَيْحَسْبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ “Kimse onu görmedi mi sanıyor?”

Mukâtil b. Süleyman’ın tefsirinde her iki ayette geçen أحد ile alakalı olarak şu teviller yapılmıştır:

“İnsan, Allah’ın, elde ettiği malını elinden almaya ve onu öldükten sonra yeniden diriltmeye muktedir olmadığını mı zanneder? Keza insan infak ettiklerini Allah’ın görmediğini ve kayda geçirmediğini mi zanneder? Bir görüşte ise “İnsan, insanlardan birinin malını almaya ve üzerine musallat olmaya güç yetiremeyeceğini mi zanneder? Infak ettiklerini hiçbir insanın görmediğini mi zanneder?”³⁵¹

أحد lafzının anlamı hakkında müfessirler birbirinden farklı görüşlere sahiptirler. Eğer أحد’den murad Allah ise, o takdirde أحد Allah’ın ismidir. Ondan başkası ‘Ehadiyyet’ ile tavsif edilemez. Mesela, رَجُلٌ أَحَدٌ denilmediği gibi دِرْهَمٌ أَحَدٌ de denilmez. Ama fert anlamında رَجُلٌ وَاحِدٌ denilir. Zira أحد Allah’ın kendine tahsis ettiği sıfatlarından biridir ve hiç kimse ehadiyette ona şerik olamaz. Bu, her ne kadar bazı dilciler أحد’in aslının وَاحِدٌ olduğunu söyleseler de, هَذَا شَيْءٌ وَاحِدٌ ve الله وَاحِدٌ demek gibi değildir.³⁵²

Ayetten murad ikinci anlam ise de, أحد lafzı nefiy içindir ve insanlara özel olarak kullanılmıştır. İstiğrâk-ı cinsi ifade eder. Buna göre anlamı, “Hiçbir şekilde 1, 2, 3 ve daha fazlası değildir” demek olur.³⁵³

5. ³⁵⁴ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى “O, verdiğini kendisine yapılan bir iyiliğin karşılığı olarak vermez.”

Yani arınmak gayesiyle malını Allah yolunda harcayan bu kişinin Allah’ın yarattığı hiç kimseye borcu veya üzerinde telafi edilmesi gereken bir iyilik yoktur. Bununla demek istiyor ki, o infak ettiği ve verdiği şeyleri, üzerinde hakkı olan birine karşılık verir gibi vermez. İnfakta bulunduğu kimsenin daha önce kendisine verdiği bir şey söz konusu değildir. Ama o Allah’ın hakkı olanı Onun rızasını elde etmek için verir.”³⁵⁵

Buna göre أحد nefiy içindir, insanlar için kullanılmıştır ve istiğrak-ı cins ifade eder. Yani “Hiçbir şekilde ne 1, ne 2, ne de 3 ve fazlası yoktur” demektir.

³⁴⁹ Beled, 90/5.

³⁵⁰ Beled, 90/7.

³⁵¹ MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *et-Tefsîru’l- Kebîr*, IV, 702.

³⁵² EZHERÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu’l- Lüga*, Thk.: Muhammed Avd Mur’ib, Dâru İhyâi’t- Tûrâsi’l- Arabî, 1. Basım, Beyrut, 2001, V, 127.

³⁵³ ÂLÛSÎ, *Rûhu’l- Meânî*, XI, 185- 186.

³⁵⁴ Leyl, 92/19.

³⁵⁵ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XXIV, 478.

6. ³⁵⁶ إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبَرِ “O (cehennem), büyük musibetlerden biridir.”

Mâverdi şöyle der:

“إِحْدَى ifadesi hakkında üç yorum bulunmaktadır: Birincisi: Onların Muhammed’i yalanlamaları büyük hadiselerdendir. Bu İbn-i Abbas’a ait görüştür. İkincisi: Bu ateş, yani “Sekar”, en dehşetli belalardan biridir. Üçüncüsü: Bu ayet, yani sabahın aydınlanması en büyük hadiselerden biridir. Bu da İbn-i İsa’nın kavlidir. Dördüncü olarak de şu da eklenebilir: Kıyametin kopma zamanı en şiddetli hadiselerden biridir. ³⁵⁷ الشَّيْءِ الشَّدِيدِ ve muazzam olaylar demektir.”

Âyetin tefsiriyle alakalı olarak İbn-i Âşûr şunları söylemektedir:

“Ayetteki إِحْدَى lafzının anlamı, “Benzeri olmayacak ölçüde büyük ve şiddetli olaylar arasından temayüz eden bir olay” demektir. Mesela هُوَ أَخَذَ الرَّجُلُ denildiğinde, bundan ‘onlardan birisi’ kastedilmez; bilakis “onlar arasında öne çıkan ve temayüz eden kişi” kastedilir. الْكَبِيرِ ise, كَبُرَ lafzının çoğuludur. Bu çoğul şekli, kendi babına uygun yapılmamıştır. Çünkü فُعْلَى vezninin cem’i müennes sâlim çoğulu, doğru olarak كُبَرِيَّاتٍ şeklinde gelir. فَعْل (Fual) kalıbı ise, غُرْفَةٌ ve غُرْفَةٌ gibi, فَعْلَةٍ’nin cem’i tekdirir. Fakat onlar, “elif” ile müennes kılınan kelimeyi, kelimeyi “büyük musibet” şeklinde tevil ederek “hâ” ile müennese dönüştürmüşler ve büyüklükle nitelenen bir haslet olarak kabul etmemişlerdir. Yani “En büyüğü” müennesi olarak görmemişlerdir. Bu nedenle, te’nîs elifini, te’nîs “hâ”sının yerine koymuşlar ve onu “fu’le” vezninden gelen cem-i müennes gibi çoğul yapmışlardır. Bu kelimedeki عَظْمَى gibi benzerlerine yaptıklarını yapmamışlardır.³⁵⁸

إِحْدَى lafzı müennes kelimelerde ve sadece müsbet bağlamda kullanılır. Örneğin, إِحْدَى الطَّالِبَاتِ “kız öğrencilerden biri” ve إِحْدَى السُّورِ “surelerden biri” deriz. أَحَدٌ kelimesi ise müzekker olarak sadece nefiy bağlamında gelir. Nefiy bağlamında gelen أَحَدٌ ise, müennes olsun müzekker olsun, istiğrak-ı cins içindir. أَحَدٌ مَا فِي الدَّارِ denildiği zaman erkek veya kadın olarak evde hiçkimsenin olmadığı kastedilir.

Buna göre ayette zikri geçen إِحْدَى kelimesinden murad, burada hakikat değil mecazdır.

7. أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ³⁵⁹ “Göklerde ve yerde olanları Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O’dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O’dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa

³⁵⁶ Müddessir, 74/35.

³⁵⁷ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, VI, 146- 147.

³⁵⁸ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXIX, 322- 323.

³⁵⁹ Mücadele, 58/7.

bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.”

Fısıltı halinde olan “üç” kişi yoktur ki dördüncüsü O olmasın. Yani O’nun ilmi fısıltı halinde konuştukları zaman onlarla birlikte. “Beş” kişi olduklarında altıncısı O’dur. Yani O’nun ilmi onlardır. “Üç”ten az sayıdaki insanla –ki “iki”dir- veya “beş”ten fazla kişiyle gizlice konuşurlarken de –nerede olurlarsa olsunlar- Allah’ın ilmi onlarla birlikte.³⁶⁰

Allah Teâlâ, peygamberi Muhammed’e (s.a.s.) şöyle demektedir: “Ey Muhammed kalp gözünle bakıp Allah’ın göklerde ve yerde bulunan her şeyi bildiğini, küçük ve büyük hiçbir şeyin Ondan gizli kalmayacağını görmedin mi? Yani, bu sıfata sahip olan birine şu inkârcıların yaptıkları ve Rablerine başkaldırmaları nasıl gizli kalabilir? Daha sonra Allah kullarına olan yakınlığını ve fısıltılarını ve insanlardan gizleyip kendi aralarında konuştukları sözlerini duyduğunu anlatmış ve insanlardan fısıldaşan “üç” kişinin dördüncüsünün kendisi olduğunu, onların sırlarını ve fısıltılarını dinlediğini ve onların hiçbir sırrının kendisine gizli olmadığını beyan etmiştir. Keza fısıldaşanların “beş” kişi olması durumunda altıncısının kendisi olduğunu, “üç”ten az ve “beş”ten çok kişinin fısıldaşması halinde de nerede olursa olsunlar, arşında olduğu halde ilmiyle onlardan haberdar olduğunu bildirmiştir.³⁶¹

Ayette “üç” ve “beş” sayılarının özellikle zikredilmesinin nedeni, gizli görüşmeler yaparak bu ayetin inmesine sebep olanlardan bazıları “üç” kişilik bazıları ise “beş kişilik” kulis kurmuşlardı. Öte yandan Ferrâ, “Anlaşılan mânâ ve sayı kastedilmemiştir”³⁶² demektedir.

Ayette zikri geçen ثلاثة ve خمسة sayılarından murad, mecaz değil, hakiki anlamdır. رابع ve خامس sayıları ise sıra sayıları olup, burada hakiki manada değil mecazi manada kullanılmıştır.

8. مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَفْئًا وَاحِدَةً إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ³⁶³ “(İnsanlar!) Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki, Allah her şeyi bilen ve görendir.”

Müşrikler Allah Resulü’ne şöyle demişlerdi: “Ey Muhammed, senin iddia ettiğine göre Allah bizi nutfe, alaka, mudga, kemiğin yaratılması, kemiğe et

³⁶⁰ MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *et-Tefsîru’l- Kebîr*, IV, 260

³⁶¹ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XXII, 468.

³⁶² İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve’t- Tenvîr*, XXVIII, 26.

³⁶³ Lokman, 31/28.

giydirilmesi aşamalarından geçirerek yarattı. Daha sonra da bizi farklı bir şekilde inşâ etti. Yine senin iddiana göre hepimiz bir anda yeniden diriltileceğiz.” Bu sözler üzerine Allah, onlara cevap olarak (مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بِعَثَكُمْ إِلَّا كُنُفٌ وَاحِدَةٌ) ayetini inzal etti. Yani O, sadece “Ol” der, herşey olur. ³⁶⁴ Yani bütün insanları ve bütün mahlukatı tekrar diriltme konusunda Allah’ın kudreti, Onun için “bir” kişiyi yaratmak ve “bir” kişiyi diriltmek gibi kolaydır. ³⁶⁵

Buna göre ayetteki واحدة sayısından murad, hakikattir.

9. وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُوتِيَهُمْ سُفُوفًا مِّنْ فَضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا ³⁶⁶ “Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.”

Yani “Dünyanın onları kendine meylettirmesi sebebiyle insanlar kâfir olmasalardı, Allah dünyada kâfire istediği her şeyi verirdi. Fakat Allah, insanların hemen ve peşin olanı sevdiklerini bildiği için bunu yapmamıştır. ³⁶⁷

Yani, وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً “pek çok cahil insan, bizim kendilerine verdiğimiz malın onlara olan muhabbetimize delil olduğunu sanıp da, sırf mal ve küfür üzerinde ittifak kurmasalardı...” ³⁶⁸ demektir.

Mâverdî ise şöyle demektedir:

“وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً” ayetinin iki anlamı vardır. Birincisi: “Bir din üzere olup kâfir olmaları söz konusu olmasaydı”, ikincisi ise “Dünyayı dine tercih etmeleri sözkonusu olmasaydı” şeklindedir. ³⁶⁹

لَوْلَا “Var olmanın imkansızlığı” anlamını katan bir harftir. Yani şartın meydana gelmesinden dolayı cevabın vukuunun imkânsızlığına delalet eden bir şart harfidir. Buna göre Allah insanların bir tek ümmet olmasının imkânsızlığını irade buyurmuştur. Diğer bir tabirle şartın içeriğinden ihtiraz etmeyi murad buyurmuştur. İnsanlar malı ve zenginleri tazim edince ve bunların her faziletin aslı olduğu zannına kapılınca, Allah onların malı fazilet sebebi görmelerini iki şekilde geçersiz kılmıştır: Birincisi, ³⁷⁰ أَهْمُ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ “Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar?”,

³⁶⁴ YAHYA B. SELLÂM, *Tefsîr*, II, 680.

³⁶⁵ ZECCÂC, *Meâni'l- Kur'ân*, IV, 200.

³⁶⁶ Zuhurf, 43/33.

³⁶⁷ ZECCÂC, *Meâni'l- Kur'ân*, IV, 411.

³⁶⁸ İBN-İ KESÎR, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, VII, 226.

³⁶⁹ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V, 224.

³⁷⁰ Zuhurf, 43/32.

diğeri ise ³⁷¹ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ “Rabbinin rahmeti onların topladığı (dünyalıklardan) hayırlıdır” beyanıdır. Bunun akabinde Allah, mal ve zenginliğin kendi nezdinde bir değer ifade etmediğini, zira her şeye en münasip tabiatı verdiğini ve eşyanın miktarlarını belirlediğini ve malın genellikle kâfirlere ve hayırdan nasibi olmayanlara verildiğini bildirmiştir. “Mal” genellikle beşeri arzuları tatmin ve övünmek ve daha büyük görünmek için bir vesiledir. Ama güzel olan ruhlara verilen ilahi lütuf ve mevhibelere ise, hem bu mevhibelere sahip olanlar hem de ümmet için manevi kaynak mesabesinde dirler. Kötülük ehli arasında zengin ve fakirler olabileceği gibi hayırlı insanlar arasında da zengin ve fakirler bulunabilir. İşte bu noktada helal kazancın sonuçları ile nefsanî faziletler arasındaki farklılık ortaya çıkmış olmaktadır. النَّاسُ kelimesiyle bütün insanların kastedilmiş olması muhtemeldir. Buna göre başındaki harf-i tarif istiğrak için olur ve “Bütün beşeriyet” anlamını ifade eder. أمة kelimesi de, soy, din vb. bir durum sebebiyle diğer insanlardan farklı olan insan topluluğu anlamındadır. Buna göre ³⁷² أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً cümlesinin anlamı, muhtemelen, “Eğer beşerin tek bir din üzere bulunması sözkonusu olmasaydı” demektir. O gün itibarıyla insanlar genel anlamda inkâr ve ahiret düşüncesini terk etmişlerdi. İbn-i Abbas, Hasen el-Basrî, Katâde ve Süddî’nin tefsiri bu şekildedir. عَلَيْهِ’nin anlamı ise, “İnsanların hepsinin kafir güruhuna dönüşmeleri sözkonusu olmasaydı” mal ve refahı sadece kâfirlere verirdik, Müslümanlara da ahirette onlar için hazırladığımız nimetleri ihsan ederdik de bir kısım zayıf akla sahip olanlar, inkarın mal elde etmede tesirli olduğunu, Allah’ın kâfir diye adlandırdığı insanları ödüllendirdiğini zannederlerdi. Akabinde de, mutlu yaşamın ancak küfürle olacağını düşünerek inkâr yoluna tabi olurlardı. Bu manayı kısaca şöyle ifade etmek de mümkündür: Küfrün genele yayılması ve imanın çökmesi tehlikesinden kaçınılması söz konusu olmasaydı, malı özellikle küfür ehline verirdik. Yani Allah insanlardaki imanın çöküşüne maruz kalmasını istemez ve (وَلَا) ³⁷² (يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَنْ رَجَعَ رَبُّكَ وَلَدَيْكَ خَلْقَهُمْ) “İnsanlar sürekli ihtilafa düşüyorlar. Rabbin merhametine mazhar olup ittifak edenler müstesnadır. Zaten onları bunun için yaratmıştır” ayeti gereği, onların tek bir din üzerinde birleşmelerini takdir buyurmaz. Yani Allah kullarına lütufta bulunmuş ve aralarından hidayetini yitip gitmesine yol açan durumu iptal etmiş, aralarına hidayet nurunun parıltısını bırakmıştır. النَّاسُ’daki lâm-ı tarif bana göre ahd için olup, bundan murad bazı beşer topluluklarıdır ki,

³⁷¹ Zuhurf, 43/32.

³⁷² Hud, 11/118.

bunlar Mekke ehlinin tamamıdır. Nitekim ³⁷³ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ “İnsanlar sizin üzerinize gelmek için toplandılar” ayetinde de böyledir. Onların أُمَّةً وَاحِدَةً olmalarından maksat, zenginlik konusunda ittihat etmeleridir. Buna göre anlam, “Eğer ümmetlerden birinin tamamı servet sahibi olacak olmasaydı” şeklinde olur. Yani bu durum aslında Allah’ın her belde ve her kabilede, medeniyet düzeninin tesisi ve bir kısmının diğerinin ihtiyacını görmesi için zenginlerin ve muhtaçların bulunmasını takdir buyurmasına muhaliftir. Kimi malıyla, kimi zanaatıyla, bir diğeri beden gücüyle medeniyetin ikamesine çalışır. لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ cümlesindeki insanlar da refah ve zenginlikte belli bir seviyede olan Mekke ehlidir. Her iki ihtimale binaen mana özetle şöyle ifade edilebilir: “Zenginlik ve refah için Hakîm ve Müdebbir olan Allah bir ölçü getirmez. Bu yüzden de hak yoldan uzaklaşanları refah ve servet sahibi olmaktan alıkoymaz.” Kelam burada mahzuf ve mukadder bir ibare gerektirir ve takdiri şöyle olur: “Fakat insanlar zenginlikte eşit olmazlar. Çünkü biz, bunu böyle dilemedik. Biz beşer varlığının nizamında hiçbir ümmet, hiçbir kabile ve hiçbir ülke ahalinin içinde sadece zenginlerin bulunup muhtaçların olmamasını takdir etmedik. Eğer öyle olsaydı, toplum düzeni olmaz, kimse kimseye ihtiyaç duymaz ve toplum helak olurdu. Zira Allah belirli bir süreye kadar onların bu şekilde kalmalarını murad etmiştir.”³⁷⁴

10. وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ³⁷⁵ “Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi, bir tek sözden başka bir şey değildir.”

Yani “Emrimiz sadece bir keredir, iki kere olması söz konusu değildir” demektir.³⁷⁶

Bir şeyi emretmek ve onu yaratmak istediğimizde, sadece bir sözümüz kâfidir: كُنْ deriz, o da hemen olur. İkinci defa tekrar etmeye gerek yoktur.³⁷⁷

Şu halde ayetteki واحدة kelimesinden murad hakikattir.

11. فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ³⁷⁸ “(Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. İyi bilin ki siz Allah’ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise kâfirleri rezil (ve perişan) edecektir.”

İbn-i Abbas, فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ³⁷⁹ “(Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha dolaşın” ayeti hakkında şöyle demiştir:

³⁷³ Âl-i İmran, 3/173.

³⁷⁴ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXV, 203- 205.

³⁷⁵ Kamer, 54/50.

³⁷⁶ MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *et-Tefsîru 'l- Kebîr*, IV, 184.

³⁷⁷ TABERÎ, *Câmiu 'l- Beyân*, XXII, 164.

³⁷⁸ Tevbe, 9/2.

³⁷⁹ Tevbe, 9/2.

“Allah, Resulü ile sözleşme yapanlara “dört” ay istedikleri yerleri gezebilme sınırı koymuştur. Sözleşme yapmayanlara ise kurban kesim gününden Muharrem ayının bitimine kadar süre tanımıştır. Bu da toplam “elli” gece tutar. İşte haram aylar çıktığı zaman Allah, ona, sözleşme yapanlar için kılıcını kınına koymasını emretmiştir.”³⁸⁰

Ayette zikri geçen أربعة sayısından murad, burada da hakiki anlamdır.

12. وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ³⁸¹ “Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür... Allah dilediğini yaratır; şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”

Karınları üzerinde yürüyen canlılar sürüngenlerdir. İki ayak üzerinde yürüyenler insanlar, cinler ve kuşlardır. Dört ayakları üzerinde yürüyenler ise davarlar ve vahşi hayvanlardır.³⁸²

Şu halde ayetteki أربع sayısından maksat hakikattir.

13. وَلَيْلٍ عَشْرٍ³⁸³ “O on geceye kasem ederim ki!”

Tevil ehli bu “on” gecenin hangi geceler olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları o gecelerin Zilhicce ayının “on” günü olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca, Muharrem ayının ilk “on” günü de denilmiştir.³⁸⁴

Şu sayısından maksat burada hakiki anlamda “on” sayısıdır.

14. يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ³⁸⁵ “Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.”

Mâverdi'ye göre bu ayetle ilgili üç görüş vardır:

Birincisi: O bin seneye ait her şeyin emrini bir günde hükme bağlar, sonra meleklerine gönderir. Bu iş bitince, diğer bin senenin işini, sonra diğerini hükme bağlar ve bu durum ebediyen sürer. Bu Mücahid'in görüşüdür. İkincisi: Melek bin senelik bir günde iner ve çıkar. Bu da İbn-i Abbas'a ve Dahhak'a isnad edilen görüştür. Üçüncüsü: Melek bin sene uzunluğundaki bir günde iner ve çıkar. Onun inişi “beş yüz” sene ve çıkışı “beş yüz” senedir. Bu görüş Katâde'den mervîdir. Buna göre İbn-i Abbas ve Dahhâk'a göre gök ve yer arasındaki mesafe “bin” yıl olmaktadır. Katâde ve Süddî'ye göre ise “beş yüz” senedir. يَوْمًا تَعُدُّونَ yani, saydığınız

³⁸⁰ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XI, 306.

³⁸¹ Nur, 24/45.

³⁸² MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *et-Tefsîru'l- Kebîr*, III, 204.

³⁸³ Fecr, 89/3.

³⁸⁴ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XXIV, 345- 346.

³⁸⁵ Secde, 32/5.

dünya günlerinden demektir. Gün, dünya âleminin senelerinden “bin sene” önceye giden bir zamandan ibarettir; yoksa, “iki” gece arasında gündüzü kapsayan zaman dilimi değildir. Zira Allah nezdinde ne istirahat gecesi ne de geride bırakılan zaman vardır. Araplar ikindi vakti için “يوم” derler.

Nitekim şair şöyle demiştir:

يومان يوم مقامات وأندية... ويوم سير إلى الأعداء تأويب

“İki günüm var: Makam ve toplantılarla ilgili günüm ve düşmanlara doğru gün boyu yolculuk edip gece konakladığım günüm.” Şair burada belirli ve özel “iki” günü kastetmemiş; zamanlarının “iki” kısma ayrıldığını demek istemiş ve her bir kısım için de “يوم” tabirini kullanmıştır.³⁸⁶

E. Allah’ın Kulları Üzerindeki İhsanları Hakkında Zikredilen Sayılar

1. كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا فِيهِمْ اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ³⁸⁷ “İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.”

Ümmet, Enbiya suresindeki إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ³⁸⁸ “İşte sizin bu dininiz bir tek dindir. Rabbiniz de Ben'im. Öyle ise yalnız Bana ibadet edin!” ayetinde وَاحِدَةً lafzı ile nitelenmiştir. Bu ayet, bir dizi peygamberler topluluğu ve onların kavimleriyle birlikte yaşadıkları zikredildikten sonra gelmiştir. Bu ayetlerde hitap peygamberlere yöneliktir. Nitekim Müminûn Suresi'nde peygamberlerin ahvali ve kavimleriyle olan münasebetleri anıldıktan sonra gelen يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ³⁸⁹ “Siz ey peygamberler! Helâl ve hoş şeylerden yiyip için, yararlı işler yapın! Zira Ben yaptığınız her şeyi bilmekteyim. Ve hepinizin dini bir tek dindir. Ben de sizin Rabbinizim, öyleyse Bana karşı

³⁸⁶ MÂVERDÎ, en-Nüket ve'l-Uyûn, IV, 354.

³⁸⁷ Bakara, 2/213.

³⁸⁸ Enbiyâ, 21/92.

³⁸⁹ Müminûn, 23/51-52.

gelmekten sakının” ayetleri de bunu tefsir etmektedir. أُمَّةً lafzı her iki ayette de hal üzere mansup olarak gelmiştir. Haber ise هَذِهِ أُمَّتُكُمْ وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ kavliyle tamamlanmıştır. Yani, bu peygamberler topluluğu sizin ümmetinizdir. Diğer bir ifadeyle tek bir ümmet halinde sizin cemaatiniz olup birbirinden uzak bağlarla bağlı olan, örneğin, farklı dillerin ve dinlerin olduğu hintler için denilen “Hint milleti” gibi bir topluluk değildir. Bilakis onlar, Allah’ın nuruyla doğru yoldan gitme, Onun birliğine davet etme, şeriatını tatbik etme ve insanları da O’nun hükümlerine tabi olmaya yönlendirme bağı ile bağlı olan bir toplulukturlar. Onlar tek bir mesele üzerinde icma etmiş olup, o da hak ve adalettir. Bu nedenle onlar bir tek ümmet olmaya gerçekten layıktırlar. Eğer istersen, onların dedikleri gibi sen de şöyle diyebilirsin: “İki ayette ümmet millet anlamınadır ve bundan murad ise şudur: Allah, peygamberlere şunu haber vermektedir: Onların insanlar arasında Allah’ın hidayetini anlatma yolundaki konuşmaları, bu yolda gayret göstermeleri, kendilerine yönelik yalanlama, kınama ve işkencelere aldırış etmemeleri, sizin milletinizin ve sizin dininizin yoludur. Bu tek bir davadır, ikincisi yoktur. Geçmişte böyleydi, sonradan gelecek olanlar da böyle olacaktır. Bu davada hiçbir nebinin diğerinden farkı olmayıp, hiçbirini diğerini inkar etmez. Vahdetle alakalı bu anlama dair Hud suresinde وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً 390 وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَن رَّجِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ 391 “Eğer Rabbin dileseydi bütün insanları hakta ittifak eden bir tek ümmet yapardı. Fakat O bunu irade etmediğinden ittifak etmemişlerdir ve işte böylece ihtilaf eder vaziyette devam edeceklerdir. Ancak Rabbinin lütfederek hakta birleşmeyi nasib ettiği kimseler bunun dışındadır. Esasen O, insanları bunun için yaratmıştır. Böylece, Rabbinin “Ben cehennemi, bütün cin ve insanlardan müstehak olanlarla dolduracağım.” sözü gerçekleşecektir” buyrulmuştur. Şûrâ suresinde ise وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً 391 “Eğer Allah dileseydi bütün insanları, aynı dine bağlı, tek ümmet yapardı. Ama O, insanların hak etmelerine göre dilediği kimseyi rahmetine dâhil eder. Zalimlerin ise ne hâmileleri, ne de yardımcıları vardır” denilmiştir. Yani Allah dileseydi insanları hakka eğilimli bir tabiatla ve heva, şehvet, düşünce karanlığı ve sapkınlık gibi perdelerden azade bir şekilde yarattı ve hepsi peygamberler ve onlara iyilikle tabi olanlar gibi yaşarlardı. Böylelikle onlar saadet ehli olur ve nimetler yurdunun sakinleri olurlardı. Ama Rabbin insanı, kendi düşüncesiyle, çalışması ve kazancıyla baş başa olan bir birey

³⁹⁰ Hud, 11/118-119.

³⁹¹ Şûrâ, 42/8.

olarak yarattı. O sürekli olarak ihtilaflar içinde bocalalayacak, ihtilaflar onları fani dünyadaki perşaniyetten sonra ahirette şekavete mahkum edecektir. Ancak Rabbinin merhamet ettiği âlemlerin hidayet rehberleri müstesnadır (...).

Bu iki ayetten, insanların kesinlikle hepsinin hayır ve hidayet üzere olmaları anlamında tek bir ümmet olamadıkları anlaşılmaktadır. Zira Allah insanı hakta ve adalette birleşmekten uzaklaştıran bir tabiat üzere yaratmıştır. Keza bütün insanların dalalet üzere olmaları anlamında da tek bir ümmet söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Zaten ayetin açık ifadesinde de insanların bazılarının iyi bazılarının kötü, bir kısmının hidayet üzere, bir kısmının da sapmış olmaları, Allah'ın mahlûkatında tatbik edegeldiği bir âdetidir. Ancak sen, Yunus suresinde, Allah'ın insanların bir tek ümmet olmasını dilediğine dair açık bir nas görürsün: وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِّي بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ³⁹² “İnsanlar aslında tek ümmet idi. Başlangıçta hepsi tevhid inancına sahip iken sonra aralarında ihtilaf çıktı. Şayet Allah'tan nihaî hükmü kıyamete bırakma şeklinde önceden yapılmış bir vaadi olmasaydı, ihtilaf ettikleri konudaki hüküm çoktan verilmiş, azap tepelerine inmiş olurdu.” Ayette geçen كَانَ ‘ye geçmiş zaman anlamı verilmesi mümkün değildir. Zira ayetteki hasr anlamını “وَاحِدَةً” deki “مرة/bir kere” anlamı bertaraf etmektedir. Buna göre ayetten maksat şudur: İnsanlar bir tek ümmet halinde bulunuyorlardı, onların ihtilafları da işte bizatihi bu birlikten doğmuştur. Allah ihtilaf halinde, fitrattan ve istikametten sapanlara helak cezasıyla hüküm verebilir ve geride sadece istikamet üzere yaşayanlar kalırdı. Ama kelimesi öne geçmiş, ilminde ve iradesinde insanların kendi çalışmalarıyla kazanmaları ve önlerinde duran ayetleri tefekkür etmekle mükellef olmaları gerektiği yazılı ve sabittir. Ayrıca insanlardan kiminin dalalette, kiminin hidayette, bazısının adaletli bazısının da haddi aşan kimseler olacağı da ilahi ilim ve meşietle sabit olmuştur. Böylelikle herkese ahirette hak ettiği karşılık tam olarak verilmiş olacaktır. İşte Allah bu nedenle insanlara, iman ve amel-i salih konusunda örnek olacak elçiler göndermiştir.

Pekala, bununla birlikte ümmetin birliğini, diğer ayetlerde yorumlandığı gibi, inanç ve amel birliği olarak anlamak ve yorumlamak mümkün müdür? Bu mümkün değildir. Zira insanlar bu anlamda bir tek ümmet değildirler; hatta ihtilaf içindedirler.

³⁹² Yunus, 10/19.

Şu halde, ümmetin vahdetini diğer manaya hamletmek gerekir. Bizim ayetle ilgili tercih ettiğimiz tefsir de budur.³⁹³

F. Cennetin Ehlinin Vasıfları Hakkındaki Ayetlerde Zikredilen Sayılar

Bu konuda, kapsayıcı olması sebebiyle sadece aşağıdaki ayet grubu örnek verilecektir:

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ
394 “Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman, Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere! Soldakiler, ne bahtsızdırlar onlar! (Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler. İşte bunlar, (Allah'a) en yakın olanlardır, Naîm cennetlerinde ..”

Taberî bu ayeti şöyle yorumlamaktadır:

“Bu ayetler arasındaki اَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ayeti hakkında tevîl ashabının görüşü şudur: Allah şöyle buyurur: Siz ey insanlar, üç sınıf idiniz.” İbn-i Abdî'l- A'lâ, İbn-i Sevr ve Katâde tarikiyle gelen rivayette ise, اَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ayeti, “İnsanların kıyamet günündeki bulundukları mertebelerdir” denilmiştir. فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ayeti ise, Allah'ın mezkur üç sınıf insanı beyanıdır. Allah şöyle diyor: Sizler üç sınıf insan idiniz: Ashâb-ı yemîn, ashâb-ı şimâl ve hayırda önde gidenler. Zikrettiğimiz şekilde Allah sadece onları haber verdi ve sözün anlama delaleti açık olduğundan, onları açıklamaya gerek görmedi.³⁹⁵

Buna göre ayette zikredilen ثَلَاثَةً sayısından murad, hakikattir.

G. Cehennem'in Vasıfları Hakkındaki Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ 396 “Cehennem'in yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır.”

Yani “Cehennem'in “yedi” katmanı vardır. Herbir katman için İblis'e tabi olanlardan bir kısım vardır.” Cehennem kapılarının üst üste katmanlar halinde olduğu belirtilmiştir. İbn-i Cüreyc'ten şöyle nakledilmiştir: “En baştaki katmanı “Lezâ”dır, sonra sırayla “Hutame”, “Saîr”, “Sekar”, “Cahîm” ve “Hâviye” gelir. Ebu Cehil'in yeri “Cahîm”dir.”³⁹⁷

Ayetteki سَبْعَةً sayısından maksat, hakikattir.

³⁹³ RIDÂ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru 'l- Menâr*, II, 223- 225.

³⁹⁴ Vâkıa, 56/7-12.

³⁹⁵ TABERÎ, *Câmiu 'l- Beyân*, XXII, 286.

³⁹⁶ Hicr, 15/44.

³⁹⁷ TABERÎ, *Câmiu 'l- Beyân*, XIV, 72- 74.

2. عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ³⁹⁸ “Üzerinde ondokuz (muhafız melek) vardır.”

Zemahşerî şöyle demiştir:

“Yani cehennemden işlerinden sorumlu olan ve cehennemdekileri yöneten “On iki” melek vardır. Bir kavle göre bunlar bir melek sınıfıdır. Bir görüşe göre “On dokuz” bir sıfattır. Bir diğer kavle göre ise o melekler nakîb, yani onların işlerini deruhte ve idare edenlerdir.”³⁹⁹

Râzî de şöyle demiştir:

“Manası, “O cehennemden işlerini idare eden ve cehennemdekiler üzerinde egemen ve hâkim olan “On dokuz” melek” demektir. Bir kavilde o melekler “On dokuz” sınıftan oluşur. Diğer rivayette ise “O melekler “On dokuz” sıradır.”⁴⁰⁰

Kurtubî ise şöyle demiştir:

“Yani, ‘Sakar’ cehenneminde oraya gelenleri karşılayan “On dokuz” melek vardır. Bir rivayette de cehennemden tamamında “On dokuz” melek olup, bunların Mâlik ve yanındaki “On sekiz” meleklerle birlikte cehennem haznedarları olduğu, mervîdir. Bu “On dokuz” meleğin “On dokuz” nezaret edici melek olması da muhtemeldir. Ya da bizatihi “On dokuz” melek de olabilir ki, müfessirlerin çoğu bu görüştedir.”⁴⁰¹

Buna göre “on dokuz” sayısı mecaz değil hakikattir.

VI. ÂDÂB VE AHLÂK KONULU AYETLERDE GEÇEN SAYILAR

Kur’an-ı Kerim’de sayıların zikredildiği ana başlıklardan biri de âdâb ve ahlâka dair ayetlerdir. Bu kısımda konuyla alakalı dikkat çekici bazı ayetlere yer verilecektir.

A. Eşitlik Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ⁴⁰² “Onlardan birine kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir.”

Semerkandî şöyle demiştir: “Kâfirlerden birisine kız çocuğu olduğu müjdesi verildiğinde, ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا yani utancından dolayı yüzünün rengi değişir.”⁴⁰³

³⁹⁸ Müddessir, 74/30.

³⁹⁹ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, VI, 258.

⁴⁰⁰ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XXX, 203

⁴⁰¹ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, XXI, 383- 384.

⁴⁰² Nahl, 16/58.

⁴⁰³ SEMERKANDÎ, *Bahru'l- Ulûm*, II, 239.

Burada zikredilen الأحد sayısı hakikat anlamındadır ve nefiy içindir. Ancak buradaki kullanımı, muzaaf olduğundan dolayı isbat içindir.

Ebü Tâlip Mekkî ise, “Yani, o Allah’a kız (tanrıça) nisbet eden müşriklerden birisi kız çocuğunun doğduğu haberiyle müjdelendiğinde, bu haberden hoşlanmadığı için yüzü kapkara kesilirdi”⁴⁰⁴ demiştir.

B. Adâlet Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهِادَةُ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ⁴⁰⁵ “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun). Eğer şüpheyeye düşerseniz o iki şahidi namazdan sonra alıkor, "Bu vasiyet karşılığında hiçbir şeyi satın almayacağız, akraba (menfaatine) de olsa; Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz, (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz" diye Allah üzerine yemin ettirirsiniz.”

Ayette geçen أَحَدُKUM lafzını kısaca şöyle izah edebiliriz: Allah Teâla, mümin kullarına, vefat eden Müslümanların vasiyetlerini yerine getirmelerini emretmektedir. Vasiyetini yazmak, cahiliye Araplarında cari bir âdetti. O zamanlarda da insanlar ölmeden önce yanında bulunan akrabalarına, arkadaşlarına veya kavmin büyüğüne vasiyetini bildirirlerdi. İslam bu güzel hasleti olduğu gibi kabul etmiş ve Müslümanlara vacip kılınan şer’î hükümler arasına koymuştur. Buna göre ayetteki أَحَدُKUM kelimesi, herhangi bir kişi ölmüşse ve vasiyette bulunmuşsa, vasiyetinde günah veya haram bir unsur olmadığı sürece, mirasçıların o vasiyeti yerine getirmeleri gerekir.⁴⁰⁶ Binaenaleyh ayette geçen أَدْ sayısı mecazi değil hakiki anlamdadır.

2. إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتَيْتُمُ الْيَهُودَ عَهْدَهُمْ إِلَى ۚ ⁴⁰⁷ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ “Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların

⁴⁰⁴ MEKKÎ B. EBÎ TÂLİB, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n- Nihâye*, VI, 4017.

⁴⁰⁵ Mâide, 5/106.

⁴⁰⁶ ARI, Abdüsselam, TDV İslam Ansiklopedisi, *Vasiyet mad.*, İstanbul, 2012, XXXXII, 552.

⁴⁰⁷ Tevbe, 9/6.

antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Allah (haksızlıktan) sakınanları sever.”

Ayetteki أَحَدًا lafzı, belirli bir sayıya delalet etmemektedir. Buradaki anlamı “düşman” demektir. Nitekim Vâhidî şöyle demiştir: “(وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا) hakkında İbn-i Abbas şöyle demiştir: “Size karşı düşmanla yardımlaşmayanlar” demektir.⁴⁰⁸

3. وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَخْلُمُونَ⁴⁰⁹ “ Eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır.”

İbn-i Âşûr şöyle demiştir:

“Ayette “مُشْرِكٌ” değil de “أحد من المشركين” lafzı kullanılmış olması, cinsin umumuna şamil olduğunu belirtmek içindir. Zira şart bağlamındaki nekre, nefiy bağlamındaki nekre gibidir. Eğer fetha üzere mebni olmazsa, genel manada cins murad edilebileceği gibi bazı fertler de kastedilmiş olabilir. Dolayısıyla أحد lafzının umumiği ifade etmek üzere şart bağlamında zikredilmesi, لا ile nefiy bağlamında fetha üzere bina edilemeyle aynı konumdadır. أحد lafzının aslı واحد 'dir. Hemze “vâv”dan bedeldir. أحد kelimesi “İnsanlardan bir kısmı” anlamında kullanılır. فرد de ilmi istilahta aynı manada kullanılır. Buna göre “أحد من المشركين” in anlamı “Bir müşrik” tir.⁴¹⁰

4. إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ⁴¹¹ “(Onlardan biri şöyle dedi:) Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada bana baskın çıktı.”

Kurtubî şöyle demiştir: “لِي نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ” Yani “Bir kadın” demektir.”⁴¹² Buna göre “bir” sayısı hakikat, koyun anlamına gelen نَعْجَةٌ ise mecazdır.

5. وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ⁴¹³ “Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin.”

Kurtubî şöyle demiştir:

⁴⁰⁸ VÂHİDÎ, Ali b. Ahmed, *et-Tefsîru'l- Basît*, el-Müşrif: Türkî el-Uteybî vd., Câmiatü'l- İmâm Muhammed b. Suûd, 1430, X, 292.

⁴⁰⁹ Tevbe, 9/6.

⁴¹⁰ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, X, 117- 118.

⁴¹¹ Sâd, 38/23.

⁴¹² KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, XVIII, 166.

⁴¹³ Nisa, 4/15.

“فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ” Yani, “Müslümanlardan” demektir. Allah böylece şahitliği zinaya has olmak üzere “dört kişi” diye belirlemiştir. Bunda iddiada bulunanların işini zorlaştırmak ve kulların ayıplarını örtmek gibi hikmetler vardır. Zinada “dört” şahidin de adaletli olması Tevrat, İncil ve Kur’ân’da sabit olan kesin bir hükümdür.”⁴¹⁴

C. Nefislerin Tezkiyesi Konulu Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. فَكُلِّي وَاشْرَبِي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ 415 “Ye, iç. Gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen de ki: Ben, çok merhametli olan Allah'a oruç adadım; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.”

Beydâvî şöyle demiştir: “فَإِمَّا تَرَيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا” Yani “Eğer bir Âdemoğlu görürsen” demektir.”⁴¹⁶ Ebussuûd ise فَكُلِّي وَاشْرَبِي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا ayetindeki أَحَدًا kelimesi için, “Kim olursa olsun bir Âdemoğlu” diye tefsir etmiştir.⁴¹⁷

2. يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا 418 “Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) korkuyorsanız, (yabancı erkeklere karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Güzel söz söyleyin.”

Semerkindî şöyle der:

“Yani sizler diğer kadınlar gibi değilsiniz.” Ayette كَأَحَدٍ demiş, كواحد dememiştir. Zira الواحد lafzının hem bir kişi, hem de topluluk için kullanımı uygundur. الواحد ise ancak “bir” kişi hakkında kullanılabilir.”⁴¹⁹

Zemahşerî de şöyle der:

“أحَد” lafzının aslı وَاحِد’dır ve “bir” anlamındadır. Sonra içerisine, müennes, müzekker, “bir” ve daha ötesinin eşit olduğu genel olumsuzluk anlamı vazedilmiştir. كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ cümlesinin anlamı, “Sizler diğer kadın toplulukları gibi herhangi bir kadın topluluğu değilsiniz” demektir. Diğer bir ifadeyle, “Eğer kadınlar âlemi cemaat cemaat araştırılsa, onlar içinde fazilette ve öncülükte size denk olan bir topluluk bulunamaz” demek olur.”⁴²⁰

Ebû Hayyân ise ayet hakkında şöyle demektedir:

⁴¹⁴ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi 'l- Kur'ân*, VI, 138.

⁴¹⁵ Meryem, 19/26.

⁴¹⁶ BEYDÂVÎ, Abdullah b. Ömer, *Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't- Te'vîl*, Haz. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't- Tûrâsî'l- Arabî, 1. Basım, Beyrut, IV, 9.

⁴¹⁷ EBUSSUÛD, *İrşâdu 'l- Akli 's- Selîm*, V, 263.

⁴¹⁸ Ahzâb, 33/32.

⁴¹⁹ SEMERKANDÎ, *Bahru 'l- Ulûm*, III, 49.

⁴²⁰ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, V, 65- 66.

“Sizin her biriniz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değildir. Yani “Senin çağında yaşayan kadınlardan herhangi biri değildir” demektir. Buradaki olumsuzluk, onların kadın olmalarındaki benzetmeyle alakalı değildir.” Ebû Hayyân daha sonra Zemahşerî’ye itiraz ederek şöyle demiştir: “Zemahşerî’nin *ثم وضع في النفي العام مستوياً فيه* “Sonra genel olumsuzluk ifadelerinde, müzekker, müennes ve daha ötesindeki hususlar müsavidir” şeklindeki tesbiti doğru değildir. Zira genel olumsuzluk anlamında kullanılan *أحد* ‘in anlamı, *واحد*’in anlamından farklıdır. Çünkü *واحد*, “birlik”le nitelenen her şey hakkında kullanılabilirken, genel olumsuzluk anlamındaki *أحد* ise, sadece akıl sahipleri için kullanılır. Nahivciler onun kök olarak hemze, hâ ve dâl’dan meydana geldiğini kaydetmişlerdir. *أحد* maddesi, *وح* manasındadır. Aslı ise, vâv, hâ ve dâl’dan oluşmuştur. Dolayısıyla her ikisi de kök ve mana itibarıyla farklıdır. Onun *لستن كجماعة واحدة* sözüne gelince, şöyle deriz: *لستن*’nin anlamı, “Sizlerden herbiriniz değildir” demektir ki, bu her biri için ayrı ayrı hüküm ifade eder. Yoksa bu, bütün herkes için toptan bir hüküm olamaz. *كأحد*’nin anlamı ise, “Herhangi bir şahıs gibi” demektir. Böylece *أحد* lafzını müzekker haliyle bırakıyor ve onu “bir cemaat” şeklinde tevil etmiyoruz.”⁴²¹

422 مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا 3.

“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

Zemahşerî şöyle demiştir: “Yani o, gerçekte sizden herhangi bir adamın babası değildir ki, onunla o şahıs arasında baba ile çocuk arasında olan akrabalık ve nikah haramlığı sabit olsun.”⁴²³

Kurtubî de şöyle demiştir:

“Allah Resulü, Zeynep ile evlendiğinde insanlar onun için “Oğlunun eşiyle evlendi” dediler. Bunun üzerine ayet nazil oldu. Ayet, onun (Zeyd) oğlu olmadığını ve dolayısıyla boşadığı eşin Peygamber’e haram olmayacağını bildirdi. Fakat o ümmetinin manevi anlamda babası konumunda olduğundan, onun eşleri ümmetine haram kılınmıştır. İşte Allah bu ayetle birkısım münafıkların vb. aklına üşüşen vesveseleri gidermiş oldu ve Muhammed’in gerçekte kendi asrındaki erkeklerden herhangi birinin babası olmadığını bildirdi. Öte yandan bu ayetle Nebi (s.a.s.)’nin çocuğu olmadığını kastetmemiştir. Zira onun İbrahim, Kasım, Tayyib ve Mutahhar adlarında erkek çocukları olmuştu. Ama hiçbir oğlu yetişkin adam olacak kadar yaşamamıştır. Hasan ve Hüseyin ise iki çocuktı ve henüz onunla muasır olan iki adam çağına gelmemişlerdi.”⁴²⁴

4. وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِن لِّيَبْلُوَكُمْ

⁴²¹ EBÛ HAYYÂN, *el-Bahru’l- Muhît*, VII, 221.

⁴²² Ahzâb, 33/40.

⁴²³ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, V, 75.

⁴²⁴ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi’l- Kur’ân*, XVII, 165.

425 “Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab'ı (Kur'an'ı) gönderdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik. Allah dileyseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiğinde (yol ve şeriatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri(n gerçek tarafını) O haber verecektir.”

Mâverdî şöyle demiştir: “*أُمَّةً وَاحِدَةً* hakkında iki görüş vardır: Birincisi: “Sizi bir millet üzere yarattı” demektir. İkincisi: “Sizi hak üzerinde bir araya getirdi” anlamındadır.”⁴²⁶ Râzi ise şöyle demiştir: “Yani bir şeriat üzerinde ittifak eden topluluk” veya “bir ümmete sahip olanlar” ya da “hakkında ihtilaf bulunmayan tek din” demektir.⁴²⁷

428 “Meryem: Rabbim! dedi, *قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا* 5. (çocuğum olacağına dair) bana bir işaret ver. Allah: Sana işaret, sapasağlam olduğun halde üç gün insanlarla konuşamamandır, buyurdu.”

Zemahşerî şöyle der: “Burada “*الليالي*” ve Âl-i İmran suresinde ise *الأيام* ‘ın zikredilmesi, konuşma engelinin “üç” gün “üç” gece devam ettiğine delalet eder.”⁴²⁹

Râzi de mezkur ayeti aynı şekilde tefsir etmiştir.⁴³⁰

6. *وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ* 431 “Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir.”

İbn-i Âşûr şöyle demiştir:

“*الثلاثة*”nin başındaki lââm-ı tarif ahd içindir. Çünkü o üç kişi insanlar tarafından biliniyordu. İsimleri, Seleme Oğullarından Ka'b b. Mâlik, Amr Oğullarından Mürâre b.

⁴²⁵ Mâide, 5/48.

⁴²⁶ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve 'l- Uyûn*, II, 45.

⁴²⁷ RÂZÎ, *Mefâtihu 'l- Gayb*, XII, 14- 15.

⁴²⁸ Meryem, 19/10.

⁴²⁹ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, IV, 9

⁴³⁰ RÂZÎ, *Mefâtihu 'l- Gayb*, XXI, 196.

⁴³¹ Tevbe, 9/118.

er-Rabî' el-Amrî ve Vâkıf Oğullarından Hilal b. Mürâre el-Vâkıfî idi. Bu kişiler Ensar'dan olup, mazeretsiz olarak Tebük seferine katılmamışlardı.”⁴³²

7. “Kim ⁴³³ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

Taberî “Nasıl oluyor da أمثالها عشر denilerek “on” sayısı ‘emsal’e muzaaf kılınıyor? Haseneler ile emsali aynı şey değil mi? Bu durumda bir şey kendi kendine izafe edilmiş olmuyor mu?” sorularına şöyle cevap verir:

“Yani “Onun için yaptığı hasenenin on misli vardır” demektir. Burada أمثال lafzı müfesserin yerini almış ve عشر ona muzaaf yapılmıştır. عندی عشر نسوة denilmesi gibi. Çünkü أمثال ile “hasene”nin makamı kastedildiği için عشر أمثالها denilmiştir. Bu durumda العشر lafzı hasenâtın sayısını belirtmek üzere zikredilmiştir. المثل lafzı müennes değil, müzekkerdir. Fakat, emsâl hasenâtın yerine konulduğundan, -ki المثل müzekker ve müennes için olabilmektedir- ona halef kılınmıştır. عندی عشر أمثالها diyen biri عشر عندی عشر أمثالها kelimesi sayılmaz; çünkü müştak bir isimdir. Ancak câmid isimler sayılabilir. المثل de câmid isim olduğuna göre sayılması caizdir.”⁴³⁴

8. “Allah, ⁴³⁵ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (Öyleyse orası (arz-ı mukaddes) onlara kırk yıl yasaklanmıştır; (bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülme” dedi.”

İbn-i Atıyye şöyle demiştir:

“أربعين”nin âmilinin مُحَرَّمَةٌ olması ihtimal dâhilindedir. Buna göre onların oraya girmesi “kırk” sene haram kılınmıştır ve bu süre boyunca yeryüzünde dolaşacaklar, sonra kendilerine kapılar açılacaktır. Buna yetişenler yetişti, daha önce ölenler de yetişmeden öldü. Ebû İshak مُحَرَّمَةٌ lafzının âmil olduğu görüşünü hatalı olmakla itham etti. Ancak bu onun önyargısından kaynaklanmaktadır. Âmilin, daha sonra gelecek olan إنها أربعينnin delalet ettiği mahzûf bir يَتِيهُونَ olması daha çok muhtemeldir. O zaman محرمه kavli, muhatapların oraya ebediyen giremeyeceklerini haber vermektir. Bununla birlikte onlar yeryüzünde “kırk” sene gezecekler ve o sürede ölenler ölecekti.”⁴³⁶

Semîn el-Halebî “أربعين سنة”nin iki anlamı olduğunu kaydetmiştir:

“Birincisi ve en zahir olan vecih: أربعين سنة lafzı, محرمه kelimesiyle mansuptur.

Çünkü kıssaya göre onlar kırk sene sonra o şehre girmişlerdir. Dolayısıyla o şehre

⁴³² İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XI, 51.

⁴³³ En'âm, 6/160.

⁴³⁴ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XII, 280- 281; Ayrıca bkz. VÂHİDÎ, *et-Tefsîru'l- Basît*, VIII, 556- 557; KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'an*, IX, 136; RUMMÂNÎ, Ebu'l- Hasen Ali b. İsa bi Ali b. Abdullah, *el-Câmiu li İlmi'l- Kur'an*, Thk. Hıdır Muhammed en-Nebhâ, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, I, 97.

⁴³⁵ Mâide, 5/26.

⁴³⁶ İBN-İ ATİYYE, *el-Muharraru'l- Vecîz*, II, 177.

girişin yasaklanması bu süre ile kayıtlı olmuş olur. Onların çölde dolaşacaklarını haber vermiştir; ama çölün alanı hakkında bilgi vermemiştir. Bu durumda يَتِيهُونَ fiilinde iki ihtimal söz konusudur: Birincisi: Bu fiil istinafiyedir. İkincisi: عليهم'deki zamirin halidir. İkinci vecih: أربعين lafzı يَتِيهُونَ fiiliyle mansup kılınmıştır. Bu durumda çölde kalma “kırk” sene ile sınırlanmış olur. Haram kılınma meselesi ise mutlaklıdır. Yani tahrir kesintisiz ve sürekli olabileceği gibi belli aralıklarla ertelenmiş de olabilir. Her iki ihtimal de söylenmiştir. Sonra Halebî İbn-i Atıyye’yi şu ifadeleriyle eleştirir: “İbn-i Atıyye’nin, daha sonra gelecek يَتِيهُونَ fiilini tefsir eden mahzûf bir يَتِيهُونَ fiilini, أربعين’e âmil olarak tecviz etmesini ve onu buna zorlayan anlambilimsel (علم المعانى) veya dilbilgisel (صناعة النحو) etkeni anlayabilmiş değilim.”⁴³⁷

Buna göre ayetteki “kırk” sayısı hakikat anlamındadır.

D. Bazı Âdâb ve Tavsiyelere Dair Ayetlerde Zikredilen Sayılar

1. إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَتَابَكُمْ غُمًّا بِغَمٍّ لَكِنَّا لَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا 438 فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. (Allah) size keder üstüne keder verdi ki, bundan dolayı gerek elinizden gidene, gerekse başınıza gelenlere üzülmeyesiniz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

Kurtubî şöyle der: “عَلَى أَحَدٍ” ibaresinden maksat Muhammed (s.a.s.)’dir. Bu, Kelbî’den rivayet edilen görüştür.”⁴³⁹

Ebû Hayyân’a göre “عَلَى أَحَدٍ”nin zahiri umumilik ifade eder. Bir kavle göre أَحَدٍ’den murad Nebî’dir. Onun hakkında أحد denilmesi, ona hürmet ve yanından gittikleri zaman adının korunmasıdır.” Bu, İbn-i Abbas ve Kelbî’den mervî bir görüştür. Humeyd b. Kays ise عَلَى أَحَدٍ şeklinde, hemze ve hâ’nın zammesiyle okumuştur. Uhud ise malum dağdır. İbn-i Atıyye meşhur olan rivayetin daha kuvvetli olduğunu söyler. Ona göre Allah Elçisi ancak insanlar yanından kaçtıktan sonra dağa çıkmıştır. Bu durum onlar uzaklaşıırken ve Allah Resulü onları çağırırken vuku bulmuştur.”⁴⁴⁰

2. وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ 441 أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ “Bir zamanlar Musa, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah’ın

⁴³⁷ SEMÎN EL-HALEBÎ, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürrü’l- Masûn*, Thk. Ahmed el- Harrât, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, IV, 236.

⁴³⁸ Âl-i İmran, 3/153.

⁴³⁹ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi’l- Kur’ân*, V, 367.

⁴⁴⁰ EBÛ HAYYÂN, *el-Bahru’l- Muhîr*, III, 90.

⁴⁴¹ Mâide, 5/20.

size (lütftettiği) nimetini hatırlayın; zira O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.”

Daha önce أحد ile ilgili yaptığımız izahlar mucibince burada da أحد lafzı واحد anlamında kullanılmıştır. Kastedilen mana mecaz değil, hakikattir ve umumilik ifade eder.

3. وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفِرُّونَ. 442 “O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.”

Semerkindî حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ ayeti hakkında şöyle der: “Yani kendisine verilen ömür süresi dolup da vefat zamanı geldiğinde” demektir.⁴⁴³

4. قَالُوا يَا لَوُطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرَبَ أَهْلُكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَكُ 444 “(Melekler) dediler ki: Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) yürü. Karından başka sizden hiçbir geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek olan (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlara vâdolunan (helâk) zamanı, sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi?”

Yani gece vakti Lût (a.s) ile birlikte yürüyenlerden hiçbir kimse geri dönüp bakmasın. Ancak Lût’un karısı bundan müstesnadır. Çünkü onun heva-i nefsi de onlara tabi olmuştu.

Buradaki أحد sayısından murad Lût’un hanımıdır. Ondan başka biri değildir. Dolayısıyla “bir” sayısı hakikattir.

5. وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا 445 أَفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "of!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.”

Semerkindî şöyle demiştir: “Anne ve babandan birisi veya her ikisi de yaşlılık çağına ulaşırsa, onlara öf! bile deme.”⁴⁴⁶

⁴⁴² En`âm, 6/61.

⁴⁴³ SEMERKANDÎ, *Bahru’l- Ulûm*, I, 490.

⁴⁴⁴ Hûd, 11/81.

⁴⁴⁵ İsrâ, 17/23.

⁴⁴⁶ SEMERKANDÎ, *Bahru’l- Ulûm*, II, 264.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ 6. 447 “Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüzkızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.”

Yani, eğer Allah'ın, kullarından her birine lütuf ve ihsanı olmasaydı, yarattığı mahlûkatından hiç kimse kurtuluşa eremezdi. Ama onlar cennete girecekler, Onun rahmet ve ihsanı ile necata erecekler.

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ 7. 448 “Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, "Geri dönün!" denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir.”

Yani: Ey insanlar, sizin evleriniz haricindeki başka evlere girmek istediğinizde, size izin verilmedikçe içeri girmeyin. Eğer evde hiçbir insan bulamazsanız, size izin verilmeden önce eve girmeyin.

وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأَتَاتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ 8. 449 “Lût'u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz!”

Yani: Sizler, sizden evvel, sizin kavminizden veya önceki kavimlerden hiçbir kimsenin işlemediği kötü ve çirkin bir iş yapıyorsunuz.

Burada geçen أَحَدٍ sayısından murad, mecaz değil hakikattir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا 9. 450 “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”

Burada Allah Teâlâ, kullarına, zannın zulüm ve düşmanlık vs. gibi olması durumunda zandan kaçınmalarını emretmiştir. Aynı şekilde tecessüsten de sakınmalarını istemiştir. Sonra da herhangi bir beşer iradesi hakkında şöyle bir

⁴⁴⁷ Nur, 24/21.

⁴⁴⁸ Nur, 24/28.

⁴⁴⁹ Ankebût, 29/28.

⁴⁵⁰ Hucurât, 49/12.

benzetmede bulunmuştur: Acaba aklı başında olan biri, ölmüş olan kardeşinin etini yiyebilir mi? Elbette insan, tabiatı gereği bunu yapamaz.

Buna göre ayetteki أحد sayısı bizatihi kastedilmiştir. Vallahu A'lem.

10. وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ 451
“Sonra şöyle dedi: Oğullarım! (Şehre) hepimiz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. (Onun için) ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar.”

Mâverdî, Mısır'a bir tek kapıdan girilmemesini iki şekilde tefsir etmektedir:

“Birincisi: Yani “Şehrin kapılarından herhangi birisinden değil ayrı ayrı kapılardan girin” demektir. Cumhuriyet görüşü budur. İkincisi: “Mısır'a giden yolların birinden değil, farklı farklı yollardan gidin” Buna göre “Kapılar”, “Yollar” şeklinde yorumlanmıştır. Bu da Süddî'nin görüşüdür.”⁴⁵²

11. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ 453
“Ey müminler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, (her şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Vâhidî, ayette geçen ثَلَاثَ مَرَّاتٍ'ın üç vakit olduğunu ve bu vakitlerin ayetin başındaki صَلَاةِ الْفَجْرِ 'den itibaren beyan edildiğini söylemiştir.⁴⁵⁴

Râzî şöyle der:

“ثَلَاثَ مَرَّاتٍ üç vakit demektir. Zira Hak Teâlâ bu şekilde tefsir etmiştir. Bir kavle göre ise ثَلَاثَ مَرَّاتٍ üç vakit içindir. Vakitler için ثَلَاثَ مَرَّاتٍ yani üç kere denmesinin nedeni bu üç vakitten her birinde bir kere izin istenmesidir. Çünkü insanların her vakitte bir kere istemeleri yeterli olacaktır.”⁴⁵⁵

Râzî ayetteki ثَلَاثَ عَوْرَاتٍ hakkında ise şöyle demiştir:

⁴⁵¹ Yusuf, 12/67.

⁴⁵² MÂVERDÎ, *en-Nüket ve 'l- Uyûn*, III, 59.

⁴⁵³ Nur, 24/58.

⁴⁵⁴ VÂHİDÎ, *et-Tefsîru 'l- Basît*, XVI, 354.

⁴⁵⁵ RÂZÎ, *Mefâtihu 'l- Gayb*, XXX, 24.

“Kûfeliler bunu ثلاث şeklinde, yani مرات ثلاث kavlinde bedel olarak mansup okumuşlardır. Sanki ثلاث عورات لكم “Sizin için üç avret olan vakitte” denilmiştir. Muzaf olan vakitler hazfedilince, muzaaf ileyh de onun gibi i’rab edilmiştir. Diğerleri ise merfu olarak ثلاث şeklinde okumuşlardır. Yani üç avret vaktidir. Merfu olmasının sebebi, mahzuf mübtedanın haberi olmasındandır. Kaffâl buna “üç açılma” demiştir ki, bundan maksat “Üç açılma vakti”dir.”⁴⁵⁶

Semin el-Halebî de “ثلاث عورات” lafzına dair iki kıraata ilişkin görüşleri zikretmiş ve “Eğer zikrinde bir yarar görüyorsan müracaat edebilirsin”, demiştir.⁴⁵⁷

Ebû Hayyân’a göre “ثلاث مرات” kavlinin açık anlamı, “üç kere izin istemek”tir. Cumhurun ittifak ettiği görüşe göre ise, “ثلاث مرات”, “üç vakit” demektir ve cumhur daha sonra zikredilen vakitleri ثلاث مرات’a tefsir saymışlardır. Aslında bu çok belirgin değildir; doğrusu “ثلاث مرات”ın kendi anlamı üzere kalmasıdır.”⁴⁵⁸

12. وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُثِيبُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ⁴⁵⁹ “Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben müslümanlardanım.”

Vâhidî, “Hamilelikten sütten kesilmeye kadar olan iki dönemin süresi toplam “otuz” aydır” demiştir.⁴⁶⁰ Ebû Hayyân ise, “otuz ay” hamilelik ve sütten kesilme müddetinin tamamıdır. Bu bazen birinin eksik olması, yani kadının bebeği altı aylıkken dünyaya getirmesi ve iki yıl emzirmesi, ya da örfе göre dokuz ay sonra doğurup iki yıldan az, yani “yirmi bir” ay emzirmesiyle gerçekleşir. Şayet hamilelik süresi uzarsa, emzirme süresi kısalır. Mesela emzirme süresi “bir yıl dokuz ay” olduğunda, isteyenler yarım kalan yılı tamamlayabilirler. Tecrübeler de göstermiştir ki, hamilelik süresi, Kur’ân ayetinde açıkça belirtildiği gibi, en az “altı” aydır.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, XXXI, 24.

⁴⁵⁷ HALEBÎ, *ed-Dürrü’l- Masûn*, VIII, 439- 440.

⁴⁵⁸ EBÛ HAYYÂN, *el-Bahru’l- Muhît*, VI, 433.

⁴⁵⁹ Ahkâf, 46/15.

⁴⁶⁰ VÂHİDÎ, *et-Tefsîru’l- Basît*, XX, 177.

⁴⁶¹ EBÛ HAYYÂN, *el-Bahru’l- Muhît*, VIII, 61.

Mezkûr ayette geçen *أَرْبَعِينَ سَنَةً* “kırk yıl” ile ilgili olarak, İbn-i Atıyye, Allah Teâlâ’nın bu yılı insanın başarısı ve olgunluğu için bir sınır olarak zikrettiğini kaydetmiştir.⁴⁶²

13. ⁴⁶³ *فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ* *أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا* *أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا*. 13. “Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl.(Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt. Ya da bunu çoğalt ve Kur’an’ı tane tane oku.”

Zemahşerî şöyle demektedir:

نِصْفُهُ lafzı, *الليل* ‘den bedeldir. *إِلَّا قَلِيلًا* ise *نِصْف*’tan istisnadır. Sanki şöyle demiştir:

“Gecenin yarısından daha az bir süreyi ibadetle geçir.” *نِصْف* *عليه* ve *منه* deki zamir *نِصْف*’a râcîdir. Buna göre anlam şöyledir: İki şeyden birini tercih söz konusudur: Ya gecenin yarısından daha az bir süre ibadet edecek, ya da yarısından eksik veya fazla ibadet edecektir. Dilersen, *نِصْفُهُ* lafzını *قَلِيلًا* kelimesinden bedel de yapabilirsin. Bu durumda önünde “üç” seçenek olur: Gecenin yarısını tamamen ibadetle geçirmek, gecenin yarısından eksik veya gecenin yarısından azını veya fazlasını ibadetle değerlendirmek. Ayetteki “*النِصْف*” ifadesi gecenin tamamına nisbetle killet/azlık şeklinde nitelenmiştir. İstersen şunu diyebilirsin: “*فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ*” cümlesindeki *النِصْف* ‘den bedel kılındığı zaman, “Gecenin yarısından daha azını ibadetle geçir” demek olur. Bu durumda *نِصْف* *عليه* ve *منه* deki zamir “Gece yarısından az”a râcî olur. Sanki şöyle denilmiş olur: “Gecenin yarısından daha azını ibadetle geçir” ya da, “Bundan biraz eksilt veya biraz daha arttır.” O takdirde *نِصْفُهُ* kelimesini *قَلِيلًا* kelimesinden bedel kıldığında, bunu ikinci *قَلِيلًا* lafzını yarının yarısı yani dörtte bir manasında yorumlamak gerekir ki, o takdirde şöyle denilmiş gibi oluyor: “...veya onun yarısı kadar (dörtte biri) eksilt” ve bu ikinci *قَلِيلًا* yani dörtte bir üzerine dörtte birin yarısını (sekizde biri) eklemek ($\frac{1}{4} + \frac{1}{8} = \frac{3}{8}$ yaklaşık $\frac{1}{3}$) -ki o takdirde de şöyle denilmiş gibi oluyor: “...veya onun yarısı kadar (sekizde bir) ekle”- suretiyle tefsir edebilirsin. (Başka bir deyişle, “ya gecenin yarısı ya dörtte biri ya da üçte biri kadar namaz kıl” demektir.) Söz konusu arttırma (ziyade) mutlak olduğu için onu üçte birin tamamlayıcısı da yapabilirsin. O zaman da tercih, gecenin yarısı, üçte biri yahut dörtte biri kadar şeklinde olacaktır.”⁴⁶⁴

14. *إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلَاثُهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَّنْ نَّحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَّرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاقْرَءُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا* ⁴⁶⁵ *وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ* “(Resûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde

⁴⁶² İBN-İ ATİYYE, *el-Muharraru'l- Vecîz*, V, 97.

⁴⁶³ Müzzemmil, 73/2-4.

⁴⁶⁴ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, VI, 240- 241.

⁴⁶⁵ Müzzemmil, 73/20.

bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki, içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan (rızık) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah'tan mağfiret dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”

Taberî şöyle der:

“Kıraat imamı *وَنَصْفَهُ* lafzının okunuşunda ihtilaf etmişlerdir. Genel olarak Medine ve Basra kâirileri *وَنَصْفَهُ وَثَلَاثَةَ* lafızlarını kesre ile okumuşlardır. Buna göre anlamı, “yarısından ve üçte birinden azını...” demek olur. Yani, “Eğer size farz kılınan gece kıyamını yapacak güçte değilseniz, o zaman, gecenin üçte ikisinden, yarısından ve üçte birinden daha azını ibadetle geçirin” demek istenmiştir. Bazı Mekke kâirileri ile Kûfe kâirlerinin geneli mezkûr lafızları mansup okumuşlar ve buna göre anlam şöyle olmuştur: Sen gecenin üçte ikisinden azını ibadetle geçiriyorsun, yarısını ve üçte birini ibadete ayırıyorsun. Doğru olan görüş, her iki malum kıraatın da manasının sahih olduğu şeklindedir.”⁴⁶⁶

Râzî, “أَدْنَى مِنْ ثَلَاثَةِ اللَّيْلِ” kavlından murad, “gecenin üçte ikisinden daha azını” demektir. Burada *أَدْنَى* kelimesi istiâre yollu kullanılmıştır ki, “En yakın olan” demektir. Zira iki şey arasındaki mesafe yakınlaştığında, aralarındaki mekân farkı azalır. Uzaklaştıklarında ise artar”⁴⁶⁷ demiştir.

Ulaşılabildiğimiz kaynaklarda *ثَلَاثَةِ* ile alakalı bir tahlil bulunamamıştır.

E. Nimetlerin İnkâr Edilmesine Dair Ayetlerde Geçen Sayılar

1. ⁴⁶⁸ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِدْأُ لَفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ “Aramızdan bir beşere mi uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz” dediler.”

“O da bizim gibi bir Âdemoğludur ve tek başınadır. Dolayısıyla biz ona tabi olmayız” dediler.⁴⁶⁹

Râzî şöyle demiştir:

⁴⁶⁶ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XXVI, 451.

⁴⁶⁷ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XXX, 186.

⁴⁶⁸ Kamer, 54/24.

⁴⁶⁹ VÂHİDÎ, *et-Tefsîru'l- Basît*, XXI, 106- 107.

“أحداً” lafzının iki muhtemel anlamı vardır. Birincisi: Zayıflığına bakarak, onun وحيداً yani tek, güçsüz olduğunu söylemişlerdir. İkincisi: O halktan biridir, meşhur ekâbirden biri değildir.” Gerçekten de araştırmalar gösteriyor ki “أحاد” kelimesi sıradan kimseler hakkında kullanılır. Mesela onu yakından tanımayanlar, هو من أحاد الناس dedikleri zaman, onun nesebi ve asaleti itibariyle tanınmış olmadığını kastetmiş olurlar. Bu nedenle onun hakkında “Filan veya filanın oğlu” denilmesi mümkün olmaz. Belki “Birisi dedi” ve “Birisi yaptı” der. Böylece bahsi geçen kişinin tanınmadığı ve adının zikre değer bulunmadığı ima edilir. Zira, hakîr görülen birisine başkaları gelip katılmaz. O da çoğu zamanlarını tek başına geçirir. Bu nedenle hakîr görülen kişilere, أحاد “denilir.”⁴⁷⁰

2. اسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ (Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”

Mâverdi şöyle demektedir:

“إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً” cümlesi, istiğfardan sonra mağfiretin gerçekleşeceği bir sınır değildir. Bu sayının zikredilmesi, sadece mübalağa içindir. Zira Araplar, “yedi” ve “yetmiş” sayılarını mübalağa için kullanırlar. On sayısının yarısı olan beş sayısı üzerine bir sayısını eklemek suretiyle değişikliğe gittiğimizde altı sayısını elde ederiz. Bu altı sayısı mübalağanın en alt sınırıdır. İki sayısını eklemek suretiyle elde ettiğimiz “yedi” ise mübalağada en zirve noktadır. Bu nedenle arslana سبع sıfatı vermişler ve bununla da arslanın kendi kuvvetinden “yedi” kat daha fazla kuvvete sahip olduğunu kastetmişlerdir. Bu görüş Ali b. İsa’dan mervîdir. Mücahid ve Katâde anlatır: Nebi (s.a.s)’in, “سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً” “Ben onlar için ‘yetmiş’ten daha fazla istiğfarda bulunacağım” demesi üzerine Allah, 472 سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ “Onlar için bir şey değişmez: Onlar hakkında istiğfar etsen de etmesen de Allah onları bağışlamayacaktır” ayetini indirdi. O da istiğfar etmekten vazgeçti.”⁴⁷³

İbn-i Âşûr ise şöyle der:

“سبعين مرة” ifadesinden maksat, belirli bir sayı değildir. Aksine bu isim, ‘çokluk’ manasında kullanılan sayı isimlerindendir. Keşşâf’ta şöyle denilmiştir: “Yetmiş” sayısı çokluk anlamında darb-ı mesel olarak kullanılır. Nebî’nin “Eğer yetmişden daha çok istiğfar ettiğimde Allah’ın bağışlayacağını bilseydim daha fazla istiğfarda bulunurdum” hadisi buna delildir. Bu, Buhari ve Tirmizî’nin Ömer b. el-Hattâb’tan rivayetidir. Buhari’de geçen ve Enes b. İyaz- Ebû Üsâme- Ubeydullah- Nâfi’- İbn-i Ömer tarikiyle

⁴⁷⁰ RÂZÎ, *Meftâhu’l- Gayb*, XXIX, 50- 51.

⁴⁷¹ Tevbe, 9/80.

⁴⁷² Münâfikûn, 63/6.

⁴⁷³ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve’l- Uyûn*, II, 386.

Allah Resulü'ne dayandırılan “Yetmişden daha fazla istiğfar edeceğim” mealindeki hadise gelince, burada ravinin tevehhümü sebebiyle Hz. Ömer'in hadisine ters düşmesi sözkonusudur. Hz. Ömer rivayeti daha çok tercihe şayandır; zira kıssanın sahibi odur. Ayrıca bu ziyade, Tirmizi, İbn-i Mâce ve Nesâî'nin Yahya b. Said- Ubeydullah- Nâfi- İbn-i Ömer tarikiyle rivayet edilmemiştir.”⁴⁷⁴

Buna göre ayette zikredilen “yetmiş” sayısı hakikat anlamında değil, çokluktan kinaye şeklinde anlaşılmaktadır.

3. ⁴⁷⁵ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا مِئْتًا مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ. “Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) inkâr etmişlerdi. Bunlar, öncekilere verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdi. (Böyle iken), peygamberimi yalanladılar; ama benim karşılık olarak verdiğim nasıl olmuştu!”

Taberî ⁴⁷⁶ وَمَا بَلَّغُوا مِئْتًا مَا آتَيْنَاهُمْ ayeti hakkında şöyle der: “Ey Muhammed, kavmin, onlardan önceki ümmetlere verdiğimiz güç, kuvvet vb. nimetlerin onda birine ulaşmadılar.”⁴⁷⁶

Mâverdî, المعشار kelimesi hakkında üç anlam verildiğini kaydetmiştir:

“Birincisi: Öşür yani “onda bir” demektir. İkisi de aynı anlamda olan farklı kelimelerdir. İkinci: Öşrün öşrü (yüzde bir) demektir. Buna العشير de denir. Üçüncüsü: العشير yani “binde bir” anlamındadır ki en doğru olanı budur. Zira bundan maksat, azlıkta mübalağadır.”⁴⁷⁷

Zemahşerî, “المعشار kelimesi, tıpkı مربع gibidir. Birincisi, “onda bir”, diğeri de “dörtte bir”dir.”⁴⁷⁸

Kurtubî ise المعشار'ın öşürle yani “onda bir” ile eşit olduğunu ve bunların aynı anlamı ifade eden iki lügat olduğunu kaydeder. Bir kavle göre ise المعشار “yüzde bir” demektir. Nitekim Cevherî ise, وَمِئْتًا شَيْءٌ عُشْرُهُ Yani, “Bir şeyin mi'sârı onun onda biridir” demiştir. Ancak bunu عشر dışındaki sayılar için demezler”⁴⁷⁹ demiştir.

İbn-i Âşûr'a göre ise, معشار ile عشر 'ın aynı anlama gelir ve cahiliye döneminde ordu komutanına ganimetlerden ayrılan pay olan المربع (dörtte bir) gibidir.”⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, X, 278.

⁴⁷⁵ Sebe', 34/45.

⁴⁷⁶ TABERÎ, *Câmiu 'l- Beyân*, XXII, 350.

⁴⁷⁷ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, IV, 455.

⁴⁷⁸ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, V, 129.

⁴⁷⁹ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi 'l- Kur'ân*, XVII, 328.

⁴⁸⁰ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XXII, 229.

VII. KUR'ÂN KISSALARINDA VE MESELLERİNDE ZİKREDİLEN SAYILAR

Kur'an-ı Kerim'de daha önce yaşamış olan kavimler hakkında çok değerli hakikat bilgileri yer almaktadır. Bunlar içinde bir kısım sayılara da yer verilmiştir. Bu başlık altında, müfessirlerin görüşlerinden yararlanılarak, kıssalarda geçen sayılar üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

A. Kur'ân Kıssalarında Zikredilen Sayılar

1. **وَإِثْلَ عَلَيْهِمْ نَبَأُ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ** ⁴⁸¹ “Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğersinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim" dedi. Diğeri de "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder" dedi.”

Ayette geçen iki kişi Hz.Âdem'in neslinden olan Hâbil ve Kâbil'dir. Allah Âdem'e o ikisinden her birini diğersinin ikizi olan kız kardeşiyle evlendirmesini emretti. Kâbil'in ikizi daha güzeldi. Bundan dolayı kardeşine haset etmiş ve öfkelenmişti. Bunun üzerine Âdem onlardan birer kurban sunmalarını ve hangisinin kurbanı kabul edilirse, o güzel olanla onu evlendireceğini söyledi. Neticede üzerine gökten ateş inerek kurbanı yedi ve Hâbil'in sunduğu kurban kabul edildi. Kâbil'in hasedi ve kızgınlığı bu olay üzerine daha da arttı. Bu sefer de onu öldürmekte tehdit etti. Bir kavle göre bu iki şahıs Hâbil ve Kâbil değil, Benî İsrail'e mensup idiler.⁴⁸²

“Kardeşlerden her biri “bir kurban” getirdi” ifadesinde fiil قَرَّبَا şeklinde olduğu halde “قربان” tekil olarak zikredilmiştir. Kullanılan قَرَّبَا fiili onlardan her birinin ayrı kurban sunduğuna delalet eder. Bir kavle göre “قربان” kelimesi cins isimdir. Bu nedenle bir ve birden fazla sayı için geçerlidir. Kezâ “قربان” kelimesi كفران ve رجحان gibi masdardır. Masdar ise tesniye ve cem’ yapılmaz.⁴⁸³

2. **وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبْنَأُ بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ** ⁴⁸⁴ “Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) şarap sıkığımı gördüm. Diğeri de:

⁴⁸¹ Mâide, 5/27.

⁴⁸² ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, I, 624.

⁴⁸³ RÂZÎ, *Mefâtihu'l-Gayb*, XI, 338.

⁴⁸⁴ Yusuf, 12/36.

Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dediler.”

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ Yani hapishanede Yusuf'un olduğu yere iki genç daha koymuşlardı. Rivayete göre o iki genç Mısır'ın büyük kralının köleleriydi. Birisi şarabını getiren kölesi, diğeri de yemeğini getiren kölesiydi (...) Süddi'den gelen rivayette şöyle anlatılır: Bir gün kral, kendisini zehirlemek isteyen aşçısına kızar ve diğer şarap getiren kölesini de bu fiile azmettirdiği zannıyla onunla birlikte hapse atar. Bunların her ikisi de birer rüya görürler. Gördükleri rüyaları iyi bir insan olarak gördükleri ve muhtemelen mükemmel rüya tabir ettiğini öğrendikleri Yusuf'a anlatıp rüyalarının tabirini isterler.⁴⁸⁵

3. يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فَضِي 486 “Ey hapishane arkadaşlarım! (Rüyalarınıza gelince), biriniz (daha önce olduğu gibi) efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından (beynini) yiyecekler. Yorumunu sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir.”

Birisi rüyasında efendisine şarap hazırlayıp sunduğunu ve ona içirdiğini görmüştür. İşte ayette “أَحَدُكُمَا” (biriniz, ikinizden biri) diye sözü edilen bu kişi, kralın şarabını hazırlayan köleydi.⁴⁸⁷

4. وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا 488 “Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Kimi) "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler; (kimi de) şöyle dediler: "Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, ikinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.”

“فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ” Yani “İçinizden birisini gönderin” demektir. “واحدكم” denilmeyip “أَحَدُكُمْ” lafzının kullanılması, bununla reislerinin kastedildiği zannını uyandırmamak içindir. Çoğunlukla واحد القوم denilince de o kavmin efendisi kastedilir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XIII, 132 vd.

⁴⁸⁶ Yusuf, 12/41.

⁴⁸⁷ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XIII, 151, 152, 166.

⁴⁸⁸ Kehf, 18/19.

⁴⁸⁹ ÂLÛSÎ, *Rûhu'l- Meânî*, VIII, 219.

Öte yandan ayetteki **أَحَدَكُمْ** ifadesi klasik Arapçada ve Kuran’da var olan ancak şimdilerde kullanılmayan bir üslubun izlerini taşımakta olup, artık günümüz Arapçasında anılan ifade **أَحَدًا** şeklinde ifade edilmektedir.⁴⁹⁰

Binaenaleyh zikrettiğimiz ayetlerdeki **أَحَد** lafzı, olumlu bağlamda varit olup **واحد** anlamındadır. **أَحَد** lafzı izafet halinde kullanılırken, **واحد** bir kelimeye muzaf yapılarak **واحدهم** denilmez.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِيهِمْ كَلْبُهُمْ 5. 491 قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارَ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَنَبِطْ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا “(İnsanların kimi:) "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; yine: "Beş kişidir; altıncıları köpekleridir" diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) "Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir" derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme!”

Taberî, “Ashâb-ı Kehf’in kaç gençten ibaret olduğunu ehl-i kitaptan hiçbir kimseden bilgi talep etme. Çünkü onlar da sayısını bilmezler. Bu konuda onlar, kesin bilgi değil tahmini rakamlar söylerler”⁴⁹² diyerek ayeti tefsir etmiştir.

Ayette zikri geçen **أَحَد** kelimesi nefiy bağlamında olduğundan umumilik ifade eder. Yani azı, çoğu her şekilde topluca ve ayrı ayrı içine alır. “Ne bir kişiden, ne iki kişiden ve ne de üç kişiden ... bilgi talebinde bulunmayın” demektir.

6. 493 أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ “Münafıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına: Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinizde kimseye asla uymayız. Eğer savaşa tutuşursanız, mutlaka yardım ederiz, dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şahitlik eder.”

Zikri geçen **أَحَد** kelimesi nefiy için olduğundan umumilik ifade eder. Yani ne “bir”, ne “iki” ne “üç” ne de daha yukarısı, azı ve çoğu her şekilde topluca ve ayrı ayrı içine alır, demektir.

⁴⁹⁰ Bkz. AKDEMİR, Salih, “Kuran Tercümelerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine”, *İslâmiyât*, Ankara, 2002, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 143-161.

⁴⁹¹ Kehf, 18/22.

⁴⁹² TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XV, 222.

⁴⁹³ Haşr, 59/11.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِثُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا 7. وَقَتَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ⁴⁹⁴ “Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Musa! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzeden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın, dediniz. Musa ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.”

Hiz. Musa'nın kavmi olan İsrailoğulları, kudret helvası ve bıldırcın eti yemekten bıktıklarını ve artık tiksindiklerini söylemişlerdi. Hatta iki çeşit olduğu halde verilen yemeklere طعام واحد “tek bir yemek” demişlerdi. Çünkü Araplar, “iki” şeyi tekil kelimeyle ifade ettikleri gibi (Örnek: يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللَّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ⁴⁹⁵ “Onların her ikisinden inci ve mercan çıkar”), “iki” şey için de واحد kelimesini kullanırlar. Zira denizden tatlı değil tuzlu şeyler çıkar. Bir rivayette de şöyle denilmiştir: Onlar, birini diğeriyle birlikte yedikleri için ona “tek bir yemek” demişlerdi. Nitekim Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, onların kudret helvasıyla bıldırcın etini hamur şeklinde karıştırdıklarını, bu nedenle “tek yemek” dediklerini belirtmiştir.⁴⁹⁶

Zemahşerî “Onlar, ortada iki yemek olduğu halde neden “bir tek yemek” şeklinde konuyu dillendirdiler?” sorusunu şöyle cevaplar: Onların “bir”den muradı, “değişmeyen ve yerine başkası gelmeyen” demektir. Sözelimi bir adamın her gün sofrasında çeşitli yemekler yenilse, ama bu yemekler değişmese, bu adam hakkında da, farklı yemekler yemediği için tek bir yemek yediği söylenebilir. Yani onların, “tek yemek” derken “bir tür” yemeği kastetmiş olmaları mümkündür. Çünkü iki yemek (bıldırcın eti ve kudret helvası) lezzete ve lükse alışkın olanların yemeklerindendir.⁴⁹⁷ Bu iki yemeği bir araya getiren, bunların telezzüz ehline ait olmasıdır. Bu, birincisinden daha özel bir yorumdur. Çünkü bu birincisine nisbetle türün cinse nisbeti gibidir. Dolayısıyla ilk yorumdaki yemekten murad,

⁴⁹⁴ Bakara, 2/61.

⁴⁹⁵ Rahman, 55/22.

⁴⁹⁶ BEGAVÎ, *Meâlimu't- Tenzîl*, I, 123.

⁴⁹⁷ ZEMAŞŞERÎ, *el-Keşşâf*, I, 145.

değişmeksizin aynı şekilde yenilen yemektir. İkinci tevilde ise, yemeğin telezzüz ehline ait bir tür olmasıdır. Birinci tevil, hem fakirleri hem de zenginleri kapsarken, ikincisi ise sadece zenginelere şâmindir.⁴⁹⁸

Buna göre ayetteki واحد değişmenin olmadığına işaret etmekte olup, hakikat değil mecaz anlamında kullanılmıştır.

8. فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ⁴⁹⁹ “Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara dâvetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Herbirine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf’a): “Çık karşılarına!” dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!”

Bu ayette Allah Teâlâ, o kadının orada hazır bulunan kadınlardan her birine, önüne konulan yiyeceği doğraması için bir bıçak verildiğini beyan etmektedir. Kadınların ellerindeki yiyeceğin de portakal vb. bıçakla kesilen bir şey olduğu zikredilmiştir.⁵⁰⁰

Buna göre, ayetteki وَاحِدَةٍ lafzından murad mecaz değil, hakikattir.

9. وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحَقِّقَ الْحَقَّ⁵⁰¹ “Hatırlayın ki, Allah size, iki taifeden (kervan veya Kureyş ordusundan) birinin sizin olduğunu vadediyordu; siz de kuvvetsiz olanın (kervanın) sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (Kureyş ordusunu yok ederek) kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.”

Allah bu ayette şöyle buyuruyor: Ey millet, hatırlayın, إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ yani hani Allah, iki topluluktan birine sizi galip kılacağını vaad etmişti. O topluluktan biri Ebu Süfyan b. Harb’in grubu ve kervanı, diğeri de Mekke’den kervanlarını korumak için harekete geçen fırkasıydı. أَنَّهَا لَكُمْ ise şu anlama gelir: Yani onların yanında bulunan ganimetler size aittir. وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ : Yani, sizler Mekke’den kervanlarını korumak üzere gelen ve karşı karşıya kalındığında savaşın söz konusu olacağı grupla değil de, savaşmaya gücü olmayan diğer grupla karşılaşmayı arzu ediyordunuz.⁵⁰²

⁴⁹⁸ TÎBÎ, *Fütûhu’l- Gayb fî’l-Keşfi an Kınâi’r- Rayb*, II, 505.

⁴⁹⁹ Yusuf, 12/31.

⁵⁰⁰ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XIII, 129.

⁵⁰¹ Enfâl, 8/7.

⁵⁰² TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XIII, 129.

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا 10. 503 “De ki: Siz bizim için ancak iki iyilikten birini beklemektesiniz. Biz de, Allah'ın, ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azap vermesini bekliyoruz. Haydi bekleyin; şüphesiz biz de sizinle beraber beklemekteyiz.”

Yani Ey Muhammed, sana özelliklerini anlattığım ve durumlarını açıkladığım o münafıklara de ki: Bizim hakkımızda şu iki güzel hususiyetten birinin olmasını mı bekliyorsunuz? Ya düşmana karşı zafer ya da fetih. Galip geldiğimizde bizim için mükafat, ganimet ve hayatta kalmak, düşman tarafından öldürüldüğümüzde ise bize şehadet ve cenneti kazanıp cehennemden kurtuluş vardır. Her ikisi de sevilen ve kerih görülmeyen durumdur. Ama bizler de Allah'ın hemen bir ceza verip sizi helak etmesini ya da ellerimizle sizi öldürmeyi bekliyoruz. Her iki taraf için de sonuçta olacakları bekleyin, Allah'ın bize nasıl bir muamelede bulunacağını bizler de beklemekteyiz.⁵⁰⁴

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَنْكَحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تُأْجِرَنِي ثَمَانِي حَجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ 11. 505 “(Şuayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımın birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden (işverenlerden) bulacaksın.”

إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ ifadesi, bunun nikah akdi değil, bir teklif olduğuna delalet eder. Eğer akit olsaydı, üzerinde akit cerayan eden kızı hakkında da açıklama yapardı. Her ne kadar âlimler alışveriş esnasında birinin “Şu iki köleden birini şu fiyata sana sattım” demesine cevaz verseler de, bunun nikâh konusunda caiz olmadığı kanaatindedirler. Zira alışverişte muhayyerlik vardır. Muhayyerliğin olduğu bir durum ise nikâhla ilintilenemez.⁵⁰⁶

Şuayb (a.s), Musa (a.s)'a şöyle dedi: Şu iki kızımın birini, karşılık olarak benim hayvanlarıma sekiz sene çobanlık yapman şartıyla, seninle evlendirmek istiyorum. Bu ifadesiyle baba, evlendirmek istediği kızının mehiri karşılığında Musa'dan, sekiz yıl boyunca hayvanlarını gütmesini talep etmiş oluyordu. حَجَج kelimesi “yıllar” demektir. Baba, devamla şöyle dedi: Eğer kızlarımdan birini sana nikahlama karşılığında şart koştuğum sekiz yılı on yıla tamamlarsan, bu benim

⁵⁰³ Tenvbe, 9/52.

⁵⁰⁴ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XI, 496.

⁵⁰⁵ Kasas, 28/27.

⁵⁰⁶ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, XIII, 272.

iyiliğin olur. Yani bu, kızımı sana nikâhlamamın karşılığında sana şart koştuğum sekiz yıla dâhil değildir.⁵⁰⁷

Ayetteki “ثمانى حجج” den murad “عمل ثمانى حجج” (sekiz yıl çalışma) ise de, bizzat “عمل” fiili geçmemekte, sadece sürenin zikri ile yetinilmektedir. Çünkü bu anlam ayetin siyakından anlaşılmaktadır. Yapılacak iş, koyunlara çobanlıktı. Sekiz yıl hakkında iki farklı görüş vardır. Birisi bu sekiz yılın nikâhlanan kıza yönelik mehir olduğudur. Diğerisi ise, mehir değil babanın kızı evlendirmek için istediği bir şarttır.⁵⁰⁸

Sonuç olarak zikredilen “sekiz” sayısı Hz.Şuayb’ın, Hz.Musa’yı ücretli olarak istihdam edeceği ve yerine getirmesini mecbur kıldığı süreye işarettir. ‘On’ sayısı da çalışmasını mecbur kıldığı ve gönüllü olarak çalışmasını rica ettiği toplam süreye işaret etmektedir. Dolayısıyla her iki sayıdan murad edilen mana hakikattir.

Binaenaleyh, geçen ayetlerde zikredilen اِخْدَى lafzı واحدة manasındadır. Yani o kadınlardan biri demektir. اِخْدَى müennes olarak gelmiştir. Böyle gelmesi ise, muzaaf olması ve isbat bağlamında olması şartına bağlıdır. Örneğin, جاءتا إحداهما denilir; ama جاءتا واحدتهما denilemez.

12. إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ تَحْرُكُهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ 509 “Eğer siz ona (Resûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına. Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir.”

الثانين, iki ile üç arasındaki sayının adıdır. Sanki iki sayısını bir sayısını ikiye katlamıştır. Bazıları “iki” sayısını çoğulun en az olanı diye nitelemiştir. Cumhur ise çoğulun en azı için “üç” demiştir. Doğrusu şöyle demektir: “İki, tekilin çoğulundan az olandır ama; üç ise زوج ‘in çoğulundan az olandır. Aynı zamanda “İki” “Zevc’in en az sayıdaki çoğuludur. اثنتان ve اثنتان ‘nin aslı ثينان ve ثينان ‘dir. Her ikisindeki yâ harfini hazfedince, geriye ثان ve ثتان kalmıştır. ثان lafzı eksik sayı (aded-i nâkıs) olunca, başına hemze ilave edip ثا harfini sakın kılmışlar ve اثنتان ve اثنتان olmuştur.

⁵⁰⁷ MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *et-Tefsîru'l- Kebîr*, III, 342.

⁵⁰⁸ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, IV, 248.

⁵⁰⁹ Tevbe, 9/40.

اثنان, ثنتان şeklinde hemzesiz de kullanılır. ثنان şeklinde kullanılmaz. Bu ayette “iki” sayısı, Allah Resulü ile Ebu Bekr’in baş başa kaldıkları durumlarda ikisinin bir arada olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.⁵¹⁰

Sözün özü şudur: İki kişi geldiği zaman onlardan biri diğerinin ikincisi olur. Mesela, “Falan, ikinin ikincisidir” denilir. Yani “O, ikinin birisidir” demektir.⁵¹¹

ثَانِي ثَانِي aslında ikinin birisi (iki kişiden birisi) demektir. Tıpkı “Üçün üçüncüsü”, “Dördün dördüncüsü” gibi. Lafız farklılık gösterip خامس أربعة ve رابع ثلاثة denilebilir. Bu durumda anlam, üçü kendisi de katılarak dörde, dördü de beşe dönüştürdü demektir. ثَانِي lafzı hal üzere mansuptur. Yani “Ebû Bekir hariç, insanlar onu tek olarak çıkardılar.”⁵¹²

Âlûsî’ye göre Allah Resulü, “ikinci” olarak zikrine bakılmaksızın, aslında ikinin birisidir. Zira “üçün üçüncüsü” ve “dördün dördüncüsü” vb. sözlerinin anlamı, mutlak anlamda bu sayılardan birisi demek olup, özellikle “üçüncüsü” veya “dördüncüsü” anlamında değildir.⁵¹³ Bundan dolayı cumhur-u ulema رابع ve ثالث ثلاثة ve رابعة denilerek sonra gelen rakamın nasp edilmesini yasaklamıştır. Dolayısıyla bazılarının yaptıkları gibi ‘Allah Elçisini mağaradaki ikinci kişi’ diye tefsir etmek şeklinde bir tekellüfe girmeye gerek/ihtiyaç yoktur.

Muhammed Abduh de aynı minvalde şunları söylemektedir:

“ثَانِي ثَانِي “İki kişiden birisi” demektir. Zira bu gibi tabirlerde birincilik veya önceliğe itibar edilmez. Zira iki kişiden her biri diğerinin ikincisidir. Aynı durum “üçün üçüncüsü” ve “dördün dördüncüsü” gibi ifadeler için de geçerlidir. Yani, “üç”ten birisi ya da “dört”ten birisi olup, toplam sayıyı tamamlayan herhangi biridir. Diğer taraftan sayıda tertip, ancak zamanla ve mekânla olur. Normal olarak sayıların kendi sıralaması içinde birbirine üstünlüğü yoktur.”⁵¹⁴

Öte yandan ثَانِي ثَانِي , أَخْرَجَهُ , deki mansup zamirden haldir. ثَانِي ise, sıra sayısı iki olan herkes için olup, ثَانِي ثَانِي من e anlamında muzaf kılınan bir ism-i faildir. Yani, “iki”den ikinci olan demektir. “İki” ise tevatürle ve Müslümanların icmaıyla Hz. Resulullah ve Ebû Bekir’dir. İkinci kişi, duyanlar tarafından bilindiği için zikredilmemiştir. Maksat, sayı az olmasına rağmen İlâhi yardımın ne kadar muazzam olduğunu vurgulamaktır.⁵¹⁵

⁵¹⁰ FÎRÛZÂBÂDÎ, *Besâiru Zevî't- Temyîz*, II, 94- 95.

⁵¹¹ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XVI, 49.

⁵¹² KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, VIII, 143

⁵¹³ ÂLÛSÎ, *Rûhu'l- Meânî*, V, 287.

⁵¹⁴ RIDÂ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru'l- Menâr*, I, 369.

⁵¹⁵ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, I, 202.

Buna göre ثانی sayısı sıralama ifade eden bir sayıdır ve bundan murad ise اِحْدٌ dir. Sıralama itibariyle “ikinci” demek değildir. اِثْنَيْنِ sayısı, sahih bir sayı olup, bundan da maksat hakikattir.

13. حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اِثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ 13. 516 “Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nuh'a dedik ki: "(Canlı çeşitlerinin) her birinden iki eş ile -(boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle!" Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti.”

14. فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اِثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ 14. 517 “Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Gözlerimizin önünde (muhafazamız altında) ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca her cinsten eşler halinde iki tane ve bir de, içlerinden, daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al. Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma! Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır.”

Hûd ve Müminûn suresindeki mezkûr her iki ayette zikredilen اِثْنَيْنِ من كُلِّ زَوْجَيْنِ ibaresinin kıraatı hakkında ihtilaf vardır. Hafs her iki ayeti كُلِّ şeklinde tenvinli okurken, diğer kıraat imamları ise sonrasına muzaf yaparak tenvinsiz okumuşlardır. Ahfeş der ki: “Sen الإِثْنَانِ هما زوجان dersin. Allah Teâlâ ise وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ 518 “Her şeyi de çift yarattık ki düşünüp ders alasınız” buyurmuştur. Gökyüzü bir eş, yeryüzü bir eş, kış bir eş, yaz bir eş, gündüz ve gece de bir eştir. Kadın için, “O bir eştir”, erkeğe de “Onun eşi” dersin. Yüce Allah وَخَلَقَ زَوْجَهَا مِنْهَا 519 “Allah ondan eşini yarattı” buyurdu ki, eşinden maksat kadındır. Keza Allah وَأَنََّّهُ خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى 520 “Erkek ve dişi çiftini de O yaratmıştır” demiştir. Mesela şu ayet gösteriyor ki, tek bir şahıs için de اِثْنَيْنِ اِثْنَيْنِ وَمِنْ الْمَعْرِ اِثْنَيْنِ eş tabiri kullanılabilir: 521 ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اِثْنَيْنِ وَمِنْ الْمَعْرِ اِثْنَيْنِ Eğer bunu anladıysan, şöyle diyebiliriz: İki eş, biri erkek diğeri dişi olan iki şeyden ibarettir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Bu şekilde olanların hepsinden, biri erkek diğeri dişi olmak üzere ikisini gemiye yükle.” 522

516 Hud, 11/40.

517 Müminûn, 23/27.

518 Zâriyât, 51/49.

519 Nisa, 4/1.

520 Necm, 53/45.

521 En'âm, 6/143.

522 RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XVII, 347- 348.

“زوج”, bir durumda diğeri için ikinci bir şeydir ve aslında, bir ferde eklenip ona eş olan şeye verilen isimdir. Ayette geçen “زوجين”den murad, bir türün erkek ve dişisidir. Bir kıraatte كَلِّ kelimesinin “زوجين”e muzaf kılınması da bunu gösterir. Bu izafet durumunda ayetin anlamı, “Gemiye bütün türlerin çiftlerinden yükle” demek olur. من cer harfi olup teb’iz ifade eder. اثْنَيْنِ ise اَحْمِلْ fiilinin mef’ûlûdûr. “İki”nin özellikle belirtilmesi, her iki eşten birinin gemiye yükleneceği zannını vermemek içindir. Çünkü “زوج”, En’am suresi 143. ayette geçtiği üzere birbirine bitişik olan iki eşten biridir. “İki” sayısının zikredilmesinin bir diğer hikmeti ise, gemiye daha fazla yük alınmaması ve geminin ağırlaşmamasıdır. Hafs, كَلِّ lafzını tenvinli okumuş ve bu tenvin, muzaf-ı ileyhten bedel anlamında tenvin-i ivaz olmuştur. Takdiri من كل المخلوقات ‘Yaratıkların hepsinden’ şeklindedir. اَحْمِلْ ise زَوْجَيْنِ fiilinin mefulûdûr. اثْنَيْنِ de زَوْجَيْنِ ‘nin sıfatıdır. Buna göre “iki”den fazlasını alma” denilmiş olmaktadır.⁵²³

“الزوجان/iki eş” birbiriyle arkadaş olma tabiatında olan herşey için kullanılan bir tabirdir. Hayvanların erkek ve dişi ve giyilen iki terlik vb. herbiri diğerrinin eşidir. Lafzın dildeki yeri ve kullanımı bu şekildedir. Matematikçiler ise “زوج” kelimesini “زوجين” yani “iki” şeklinde ifade ederler. Genel olarak “زوج” lafzının kullanımı bu şekildedir.⁵²⁴

15. فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ.⁵²⁵ “Fakat Semûd kavmi, o deveyi, hunharca öldürdü. Sâlih de, "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın" dedi. Bu asla yalan olmayacak bir tehdit idi.”

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا⁵²⁶ “Peygamberi yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Yani, Semud kavmi Allah’ın mucize olarak yarattığı deveyi kestiler. Bunun üzerine Salih (a.s) onlara: Şu dünya yurdunuzda üç gün daha faydalanın. Size verdiğim bu süre Allah’ın bir vaadidir. Sürenin dolmasıyla birlikte Allah, sizin helak olacağınızı ve başınıza yalanlanamayacak bir azabın inmesini vaad etti. Yani bunu size bildirdiğini kimse yalanlayamayacaktır.⁵²⁷

Ayette geçen ثَلَاثَةَ sayısı Salih (a.s)’ın kavmine yönelik azapla ilgili tehdidine işaret etmektedir.⁵²⁸ Zikredilen ثَلَاثَةَ rakamı mecaz değil, hakikattir.

⁵²³ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XII, 72.

⁵²⁴ İBN-İ ATİYYE, *el-Muharraru'l- Vecîz*, IV, 142.

⁵²⁵ Hud, 11/65.

⁵²⁶ Şems, 91/14.

⁵²⁷ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XII, 456.

⁵²⁸ FÎRÛZÂBÂDÎ, *Besâir*, II, 342.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أُولَمْ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَئِنْ لَّيُطَمِّنَنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ 16. أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ 529 “İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrahim: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim), dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdir, hakîmdir, buyurdu.”

Allah, kudretinin ne denli muazzam olduğunu göstermek için, İbrahim’e (a.s.) farklı tür ve karakterde dört kuş almasını emretti. Özellikle kuş almasını istemesi, onun diğer hayvanlardan farklı özelliklere sahip olmasındandır. Bu kuşların cinsi hakkında farklı görüşler vardır. İbn-i Abbas’a göre kuşlar, tavus, karga, kartal ve horoz idi. Mücahid, Atâ, İbn-i Zeyd, İbn-i Yesar ve İbn-i Cüreyc’e göre ise, karga, güvercin, horoz ve tavus kuşlarıydı. Atâ el-Horasâni de Allah’ın İbrahim’e yeşil ördek, siyah karga, beyaz güvercin ve kırmızı horoz almasını emrettiğini belirtmiştir.⁵³⁰

“Öldürme ve diriltme gerçeği bir hayvanın ihyasıyla da gerçekleşebilirdi. Şu halde Allah neden dört canlının alınmasını emretmiştir?” denilebilir. Bunun iki şekilde izahı mümkündür: Birincisi şudur: Allah demiştir ki: Sen, kendi kulluk ölçüne göre bir tane istedin; ben ise Rab olarak dört tane veriyorum. İkincisi: Dört rakamı hayvan ve bitkileri meydana getiren dört unsura (hava, su, ateş ve toprak) işarettir.⁵³¹

Ayetteki من cer harfî olarak teb’îz için gelmiştir. Bu da dört kuşun ayrı cinslerden olduğuna delalet eder. Kuşların farklı olmasının hikmeti, ihyanın bazılarında daha kolay diğer bazılarında zor gerçekleşmeyeceğini ziyadesiyle beyan etmektir. Bu nedenle farklı kuş türleri getirilmesi istenmiştir. Muhtemelen, dört tür kuş, ihyanın belirli yönde olacağı zannedilmemesi için dört yönde de ihya olacağına işarettir. Dörtten murad bir kuşun dört parçası da olabilir. O takdirde الطَّيْرِ kelimesinin başında gelen ahid lââmı, o an hazırda bir kuş olduğuna işarettir. Yani “O kuşun dört parçasını al, sonra da onları kendine çağır” demektir.⁵³²

⁵²⁹ Bakara, 2/260.

⁵³⁰ SA’LEBÎ, *el-Keşf ve’l- Beyân*, VII, 201, 205.

⁵³¹ RÂZÎ, *Mefâtihu’l- Gayb*, VII, 36.

⁵³² İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve’t- Tenvîr*, III, 39.

Buna göre ayetteki اَرْبَعَةً sayısı Allah'ın Hz. İbrahim için yaratıp, daha sonra mucize olarak öldürüp diriltiği dört kuşa işaretir. Dolayısıyla “dört” sayısından murad, hakikattir.

17. سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامُهُمْ 533 كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا
“(İnsanların kimi:) "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; yine: "Beş kişidir; altıncıları köpekleridir" diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) "Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir" derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.”

سَيَقُولُونَ fiili, tartışanlara râcidir. Rivayete göre Necran'lı Seyyid, Âkıb ve arkadaşları, Allah Resulü'nün yanındayken Ashâb-ı Kehf konusu açıldı. Yakûbî olan Seyyid söze girerek: “Onlar üç kişiydi, dördüncüleri de köpekleriydi” dedi. Nastûrî olan Âkıb, “Onlar beş kişiydi, altıncıları köpekleriydi” dedi. Müslümanlar ise “Onlar yedi kişilerdi, sekizincileri köpekleriydi” dediler. Müfessirlerin çoğu en son görüşün doğru olduğunu söylerler ve bunu birkaç şekilde izah ederler: Birincisi: وَثَامُهُمْ daki “vav”, marife kelimeye hal olan cümle başına gelebildiği gibi, nekreye sıfat olarak gelen cümlelerin başına da gelir. جَاءَنِي رَجُلٌ وَمَعَهُ آخَرُ “Bana beraberindeki diğer biriyle bir adam geldi” ve وَمَرَرْتُ بِرَيْدٍ وَفِي يَدِهِ سَيْفٌ “Zeyd’e elinde bir kılıç olduğu halde uğradım” cümlelerinde olduğu gibi. Keza (وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ) 534 “Bizim imha ettiğimiz her memleket hakkında mutlaka daha önce kararlaştırılmış, malum bir vaade vardır” ayetinde de böyledir. Bunun faydası sıfatın mevsufa ait olduğunu pekiştirmek ve bu sıfatın o kişide kesin ve sürekli olduğuna delalettir. Dolayısıyla “Vâv”, “Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir” diyenlerin doğruluğuna ve onların bu sözü kendilerinden emin ve kesin bilgiye dayanarak söylediklerine delalet eder. Üçüncüsü: Allah Teâlâ her iki görüşün peşinden “رَجْمًا بِالْغَيْبِ” demiştir. Bir vasfı bir şeye vermek kalan diğer şeylerin o şeye muhalif olduğuna delildir. Dolayısıyla batıl zanna dayanan görüşün ilk ikisi olması ve üçüncü görüşün de, zanna dayanan ilk iki görüşe muhalif olması gerekir. Beşincisi: Allah Teâlâ'nın, “مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ” buyurmuş olması, sayının az sayıda insan tarafından bilinmesini gerektirir. Nitekim İbn-i

⁵³³ Kehf, 18/22.

⁵³⁴ Hicr, 15/4.

Abbas, kendisinin bu ayette zikredilen “az sayıdaki insanlardan” biri olduğunu söylediği ve “Onlar yedi kişiydi, sekizincileri ise köpekleriydi dediği” nakledilir.⁵³⁵

ثَلَاثَةٌ ‘den maksat üç şahıs demektir. رَابِعُهُمْ kelimesi köpeklerinin eklenmesiyle dört olduklarını ifade eder. Buna göre ثَلَاثَةٌ, mahzûf mübtedanın haberi, رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ise, mübteda ve haberdur. Burada ism-i failin amel etmesi söz konusu değildir. Çünkü mazi kipindedir. رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ cümlesi ثَلَاثَةٌ için bir sıfat konumundadır. Her iki zamir de, mübtedaya değil, ثَلَاثَةٌ’ye racidir. Bundan dolayı zaminin hazfî yoluna gidilmiştir. Aksi halde şöyle denilirdi: “Onlar üç kişidir ve bir de köpek.” Fakat o üç kişinin sıradan üç arkadaş olmadığına ve faziletine dikkat çekmek için sıfatla zikredilmişlerdir. Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ kitabında, kendisine yönelen ve itikâfa çekilen kullarıyla, onlarla arkadaşlık eden en değersiz olan hayvanı birlikte zikretmiştir. Nitekim Ebu’l- Bekâ ve Allâme Tîbî de bu i’rabı tercih etmiş ve buna göre anlam vermiştir. Tîbî, benim de işaret ettiğim nükteye, ilgili ayetle birlikte “Üçüncüsü Allah olan iki kişi hakkındaki zannın nedir?” de hadisini eklemiştir. Fakat onun bu ifadeleri bazı anlı şanlı âlimlerin onu eleştirmesine ve hatta küfre nisbet etmesine neden olmuştur. Vallahi ona haksızlık etmişler ve onun maksadını anlamamışlardır. Aslında ne İbnu’l- Hâcib ne de Ebu’l- Bekâ gibi âlimler, o cümlelerin na’t makamında olmasına cevaz vermemişler, onu mahzûf mübtedanın haberinden sonra haber kılmışlardır. İleride, inşallah bu konu tamamlanacaktır. Şahıs sayısının temyizinin mukadder kılınması, onun “رجال” şeklinde takdirinden evladır. Zira üç adamın sayısı, cins farkından dolayı, köpekleriyle birlikte dört olmaz. Bu gibi durumlarda, nahivcilerin dediğine muhalif olmakla birlikte, yaygın olan kullanım, cins birliğinin şart koşulmasına izin vermemektedir. Köpeğin o gençlerle arkadaşlığı sebebiyle akıllılar sınıfına alınmış olduğu görüşüne gelince, bu da hissi bir düşüncedir.”⁵³⁶

Sayıdan türetilen ism-i fail ise iki manada kullanılır: Birincisi: “İkinin ikincisi” ve “üçün üçüncüsü”nde olduğu gibi, cemaatten biri olduğunun kastedilmesidir. لَقَدْ اُخْرِجَ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَيْنِ ve الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ كَفَرُوا ayetlerinde olduğu gibi. Buna göre bu gibi izafetler doğrudur. Zira anlamı “üçün biri” ya da “üçün bazısı”dır. Keza bu manaya gelen izafetler de sahihtir. Ama nahivcilerin çoğuna göre mezkur ism-i failin tenvinlenmesi veya mansup kılınması caiz değildir. Çünkü bir âmilin fiilinden alınma değildir. İkincisi: Diğer ism-i failer gibi fail olmasıdır. Örnek: رَابِعٌ ve ثَالِثٌ اثنَيْنِ

⁵³⁵ RÂZÎ, *Mefâtîhu’l- Gayb*, XXI, 447- 448.

⁵³⁶ ÂLÛSÎ, *Rûhu’l- Meânî*, VIII, 228- 230.

ikamet ettim” demek istenmiştir. *Kâmûs* ve *Tâc*’ta ise şöyle denilmiştir: والبضع الطائفة ikamet ettim” demek istenmiştir. *Kâmûs* ve *Tâc*’ta ise şöyle denilmiştir: والبضع الطائفة *Üç ile on arası*” gecedir. *Üç ile on arası* sene için *on küsür kadın* anlamında *بضع وعشرون امرأة* veya *بضع عشرة من النساء* denilir. Müzekker için kullanıldığında *بضعة عشر من الرجال* (on küsür erkek) ve *وبضعة وعشرون رجلا* (yirmi küsür erkek) denilir. Bir de *بضع* lafzının önce zikredilmesi gerekir. Yani *بضع وعشرون* denilmez. Harîrî, *Dürretü’l- Gavvâs*’ında şöyle der: “بضع” lafzı çoğunlukla üç ile on arasını ifade etmek için kullanılır. Nitekim bu kullanım, Allah Resulü’nün *وهم من بعد غلبهم سيغلبون في بضع سنين* ⁵³⁹ “Yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler” ayetini tefsirinde de görülmektedir. Müslümanlar kitap ehli oldukları için Romalıların Farslara galip gelmesini istiyorlardı. Müşrikler de putlara taptıklarından dolayı Farslara eğilim gösteriyorlardı. Allah Teala müslümanlara Romalıların galip geleceği müjdesini verince, müslümanlar sevindiler. Sonra Ebu Bekir, inen ayeti Kureyş müşriklerine haber verince Ümeyye b. Halef’e “Bahse girerim bu haber doğrudur” dedi ve onunla üç sene için beş deveye bahse girdi. Sonra Ebu Bekir Allah Resulü’ne gelerek *بضع* lafzının anlamını sordu. O da ‘üç ile on arasındaki sayılardır’, dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir bu konuda Ümeyye b. Halef ile girdiği bahisi haber verdi. Allah Resulü ona, ‘süreyi kısa tutmaya seni sevk eden nedir?’ diye sordu. O da Allah ve Resulü’ne olan güvenimdir, dedi. Allah Elçisi, ona şöyle dedi: “Onlara git, bahisini ve süreyi daha da arttır” dedi. O da beş deveyi yediye, süreyi de beş yıla çıkardı. Neticede Romalılar belirlenen ikinci süre yani beş yıl dolmadan galip geldiler ve Ebu Bekir’in belirlediği süre tasdik edilmiş oldu.⁵⁴⁰

19. وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعُ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا 541 “Kral dedi ki: Ben (rüyada) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek gördüm. Ayrıca, yedi yeşil başak ve diğerlerini de kuru gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız.”

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ - 542 “(Yusufun yanına gelerek dedi ki:) Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi! (Rüyada görülen) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi

⁵³⁹ Rûm, 30/3-4.

⁵⁴⁰ DERVÎŞ, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa, *İ'râbu'l- Kur'ân ve Beyânüh*, Dâru'l- İrşâd li'ş- Şuûni'l- Câmiiyye, Dâru'l- Yemâme- Dâru İbn-i Kesîr, 4. Basım, Humus- Beyrut, 1415, IV, 498.

⁵⁴¹ Yusuf, 12/43.

⁵⁴² Yusuf, 12/46.

yeşil başak ve diğerleri de kuru olan (başaklar) hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara (isabetli yorumunla) dönerim de belki onlar da doğruyu öğrenirler.”

Mısır kralı şöyle dedi: “Ben rüyamda yedi semiz inek gördüm, bunları yedi zayıf inek yiyordu.” Ayette “إِنِّي أَرَى” demiş, ama rüyasında veya başka bir şekilde gördüğünü söylememiştir. Çünkü Araplar kendi aralarında “ Ben böyle görüyorum” dediğinde, “uyku” lafzı geçmese dahi, bunun uyku ve rüya halinde görüldüğü, bilinen bir üsluptur. Keza onun, rüyasında “yedi yeşil başak” ve “yedi kuru başak” gördüğü ifade edilmiştir. En sonunda ise kral, “Ey kraliyet konseyi üyeleri, bu rüyamı bana tabir ediniz” demiştir. أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ kavlinin manası şudur: “Rüyada görülen, yedi semiz ineği yiyen yedi zayıf inek ile, yine rüyada görülen yedi yeşil başak ile yedi kuru başağın anlamı hakkında bize fikir ver.”⁵⁴³

Zemahşerî şöyle der:

“بَقَرَاتٍ سِمَانٍ kelimesinin, mümeyyez olan سَبْع lafzına değil de, mümeyyiz olan بَقَرَاتٍ lafzına sıfat yapıp سَمَانَا demek arasında ne fark vardır?” dersin, şöyle deriz: سَمَانَا lafzını بَقَرَاتٍ lafzına sıfat yaptığın zaman, سَبْع kelimesini cins anlamında sığır ile değil, tür anlamında (semiz) olan سَمَان ile temyizi kastedersin. Fakat eğer سَمَانَا kelimesini سَبْع kelimesinin sıfatı yaparsan, o zaman سَبْع kelimesini tür anlamındaki (semiz) sığır ile nitelemeyi kastetmiş, sonra da dönüp cins ile mümeyyez olan şeyi سَمَانَا diye bir daha nitelemiş olursun. Eğer desen: İzafet şeklinde سَبْع عِجَاف denilse nasıl olurdu? Şöyle deriz: Temyiz, cinsin beyanı için konulmuştur. عِجَاف ise bir vasıf olup sadece onunla beyan vaki olmaz. Eğer desen: “Bazen ثلاثة فرسان ve خمسة أصحاب diyorlar.” Şöyle deriz: سَبْع الرَّاكِب ve الصَّاحِب ve الفارس gibi lafızlar isim yerine geçen sıfattırlar. Böylece sıfat hükmünü almışlardır. Bu kelimelerde, diğerlerinde olması caiz görülmeyen şeyler caizdir. Görmez misin ki, sen, عِنْدِي ثَلَاثَةُ ضَخَامٍ ve غَلَاظٌ أَرْبَعَةٌ demeysin! Eğer desen: Bu müşkil bir durumdur. Bizim konumuzda ise herhangi bir müşkilat yoktur. Görmez misin, maksat بَقَرَاتٍ olduğu bilindiği için عِجَاف seven dememiştir? Şöyle deriz: Asıl olanı terk etmek, asıl olmayana ihtiyaç duyulmaması halinde caiz değildir. Nitekim burada da senin önerdiğin, vasfı temyiz yaparak سَبْع عِجَاف denmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Eğer desen: Ayette, kuru başakların yeşil başaklar gibi yedi adet olduğuna dair delil var mıdır? Şöyle deriz: Sözüün gelişi ve siyaki, semiz ve cılız sığırların ve yeşil başakların sayısının ‘yedi’ olduğuna delalet etmektedir. Bu nedenle en son zikredilen kuru başak sayısının da ‘yedi’ olması gerekir ve أُخَرَ يَابِسَاتٍ ‘ın anlamı ‘diğer yedi kuru başak’ demek olur. Eğer desen: أُخَرَ يَابِسَاتٍ ‘ın mahallen mecrur olarak سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ’e atfedilmesi caiz midir? Şöyle deriz: Bu durum çelişkiye yol açar;

⁵⁴³ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XIII, 177 vd.

zira onun سُنْبَلَاتٍ خُضْرٍ'e atfedilmesi, onunla aynı hükme dâhil edilmesini ve mezkûr "yedi" sayısına mümeyyiz olmasını gerektirir. Hâlbuki أَخْرَ lafzının ise "yedi"den başka olması iktiza eder. İzahı şudur: عِنْدِي سَبْعَةُ رِجَالٍ قِيَامٍ وَقُعُودٍ "Yanımda yedi adet ayakta ve oturan adam var" dediğinde قُعُود 'u mecrur yaparsın. Böylece bu cümlede, سَبْعَةُ lafzını "قِيَامٍ" ve "قُعُودٍ" ile tavsif edilen adamlarla temyiz etmen doğru olur. Yani bazılarının ayakta, bazılarının da oturmakta olduğunu ifade edersin. Eğer عِنْدَهُ سَبْعَةُ رِجَالٍ قِيَامٍ وَآخَرِينَ "Yanımda yedi adet ayakta adam ve diğer oturanlar var" deseydin, bu yanlış olurdu."⁵⁴⁴

Sonuç olarak her iki ayetin birinci kısmında geçen سَبْعَةُ sayısı, sığırların adedine işaret eder. Her iki ayetin ikinci kısmındaki ayette zikredilen سَبْعَةُ ise, kralın rüyasında gördüğü başakların sayısına işaret eder. Bu rakamlardan murad ise hakikattir.

20. قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ. ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ 545 سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا نُخْصِنُونَ "Yusuf dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında (stok edip) bırakınız. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir."

Râzî ayetle alakalı olarak "Âdetiniz üzere ekersiniz, ardından, hasat ettiklerinizi de yiyeceğiniz bir kısmı hariç olmak üzere başağında bırakınız. Yemek istediğiniz kadarını başağından çıkarınız, kalanını ise başağında bırakınız ki bozulmasın ve kurtlar yemesin. Zira danelerin başağında bırakılması, onun ekime elverişli halde kalmasını sağlar. Bundan sonra gelen yedi yıl kıtlık ve kuraklık olacak. شِدَادٌ kelimesi insanlar için zor geçecek sıkıntılı yılları tavsif eder..." değerlendirmesinde bulunur.⁵⁴⁶

Buna göre birinci ayette geçen سَبْعَةُ rakamı, Hz. Yusuf'un insanlara ekim yapmalarını emrettiği bolluk yıllarının sayısına işaret eder. İkinci ayetteki سَبْعَةُ ise, insanların kıtlık ve kuraklığa maruz kalacakları yılların sayısına işaret eder. Burada da sayıdan maksat, hakikat olup mecaz değildir.

21. سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَازِينَهُ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُغْجِرُوا نَحْلٍ خَاوِيَةٍ 547 "Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer

⁵⁴⁴ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, II, 473- 474.

⁵⁴⁵ Yusuf, 12/47-48.

⁵⁴⁶ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XVIII, 465.

⁵⁴⁷ Hâkka, 69/7.

orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.”

ثَمَانِيَّةً lafzının önündeki ‘vav’ın âmîl olmamakla birlikte bazı manaları vardır: Birincisi: Aslı atıf için olmasıdır. Buna göre iraba ve hükme iştirak eder. Aynı zamanda bu ‘vav’ sahih olan kavle göre mutlak cem’ içindir. Yani ikincinin birinciden sonra geldiğine delalet etmez. Vav geldiği halde, bazen gerçekte ikinci birinciden sonra, bazen önce, bazen de birinci ile ikinci birlikte olur. İkincinin birinciden sonra geldiğine delalet ettiğine misal olarak, إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا وَأُخْرِجَتْ 548 “Yeryüzü şiddetle sarsıldığı ve ağırlıklarını ortaya çıkardığı zaman” ayetleri arasında yer alan ‘vav’ zikredilebilir. Zira yerin altındakilerin çıkarılması zelzeleden sonra olacaktır. Ancak biz bunu ‘vav’dan değil varlıkla ilgili beyanlardan biliyoruz. İkinciye misal ise 549 “Secde et ve rükû edenlerle beraber rükûa var” ayetidir. Aslında rükû secdeden öncedir. Kaldı ki bu konuda onların şariatının bizimkine muhalif olduğu nakledilmiş değildir. Keza öldükten sonra dirilişi inkâr edenlerin sözü olarak zikredilen وَنَحْيَا مَاهِي إِلَّا حَيَاتِنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا 550 “Hayat, sadece bu dünyada yaşadığımız hayattan ibarettir: Ölürüz, yaşarız” ayeti aslında سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ 551 “yaşarız ve ölürüz” demektir. Sadedinde olduğumuz ثَمَانِيَّةً ayetinde ise, “günler”, “geceler”den önce gelmiştir. Eğer geceler gündüzlerden önce olsaydı, gündüzler gecelere eşit veya daha az olurdu. Saffâr şöyle demiştir: Eğer normal olarak deseydi, “yedi gece altı gün” veya “yedi gün” derdi. Ama ثَمَانِيَّةً’ye gelince, başındaki ‘vav’ın tertip için olması caiz değildir. 551

Mukâtil ayeti şöyle tefsir etmiştir:

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ Yani “onların üzerine rüzgârı musallat etmiştir” demektir. Aynı cümle, Zeccac’a göre ise, “Onlar üzerine yükseltti” anlamındadır. Diğerleri ise, “Onların üzerlerine gönderdi” anlamını vermişlerdir. Bunlar müfessirlerden nakledilen beyanlardır. Bana göre ise, burada bir incelik vardır, şöyle ki: İnsanlardan bazıları, rüzgârların şiddetlenmesini yıldızlarla olan irtibatıyla izah etmişlerdir. سَخَّرَهَا ifadesi de bu görüşü çürüten bir işarettir ve bu rüzgârların ancak Allah’ın takdiri ve kudretiyle meydana geldiğini beyan eder. Zira bu incelik olmasaydı, bu vesileyle cezadan

⁵⁴⁸ Zilzal, 99/1-2.

⁵⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/43.

⁵⁵⁰ Câsiye, 45/24.

⁵⁵¹ ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Burhân fî ulûmi’l- Kur’ân*, Thk. Muhammed Ebu’l- Fadl İbrahim, Dâru İhyâi’l- Kütübi’l- Arabiyye, 1. Basım, 1376/1957, IV, 345-346.

sakındırma ve korkutma sözkonusu olmazdı. سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا kısmına gelince, buradaki hikmet şudur: Eğer Allah bunu zikretmeseydi, azabın süresi bilinemezdi..⁵⁵²

Bu ayette اليوم kelimesi gece ve gündüze değil, sadece gündüze işaret etmektedir. Vâv ise atıf için olup gece ve gündüz kavramları arasındaki farklılığı ifade eder. Keza ayetteki سبعة ve ثمانية sayıları Âd kavmine gönderilen rüzgârın ne kadar sürdüğüne işaret eder. Bu sayılardan murad ise mecaz değil, hakikattir.

22. وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاَسْأَلُ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا⁵⁵³ “Andolsun biz, Musa'ya açık açık dokuz âyet verdik. Haydi İsrailoğullarına sor. Musa onlara geldiğinde Firavun ona, "Ey Musa! dedi, senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!”

Ayette işaret edilen dokuz ayet/mucize konusu ihtilaflıdır. Bir kavle göre dokuz ayet, kitabın ayetleridir. Tirmizi ve Nesâî'nin Safvân b. Assâl'den rivayetine göre, iki yahudiden biri arkadaşına şöyle der: Haydi birlikte şu peygambere gidelim de, ona bir şeyler soralım, dedi. Arkadaşı ona, “Sakin ona nebi deme. Eğer bizi duyarsa, gözü dört açılır” dedi. İki arkadaş Allah Resulü'ne geldiler ve ona, وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ ayeti hakkında soru sormaları üzerine Allah Resulü şöyle dedi: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın, zina etmeyin, Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın, hırsızlık yapmayın, büyü yapmayın, iyi birini sultana şikayet edip öldürülmesine sebep olmayın, faiz yemeyin, namuslu ve iffetli hiçbir kadına iftirada bulunmayın, harp meydanından kaçmayın (Şu'be rivayetin burasında şüpheye düşmüştür.) Özellikle siz ey Yahudi topluluğu, Cumartesi günü konusunda haddi aşmayın.” Bunun üzerine o iki arkadaş Allah Resulü'nün ellerini ve ayaklarını öptüler ve ona “Şehadet ederiz ki sen bir Nebisin” dediler. Allah Elçisi onlara, “Pekâlâ, sizin Müslüman olmanıza engel nedir?” dedi. Onlar da cevaben, “Davud, zürriyetinden devamlı peygamber gelmesi için Allah'a dua etmişti. Ama biz Müslüman olursak, Yahudilerin bizi öldürmesinden korkuyoruz” dediler. Ebu İsa “Bu, hasen sahih bir hadistir” demiştir. Bir kavle göre آيَات'ın anlamı mucizeler ve deliller demektir. İbn-i Abbas ve Dahhâk, dokuz mucizenin, “Asâ, yed-i beyzâ, dil, deniz, tufan, çekirge, bit, kurbağa ve kan olup bunların açıkça beyan edilen âyât-ı mufassalât olduğunu belirtmişlerdir. Hasen ve Şa'bî ise bunlardan beşinin A'raf

⁵⁵² RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, III, 622.

⁵⁵³ İsrâ, 17/101.

suuresinde zikredilen tufan, çekirge, yed-i beyza, asâ ve ürünlerin azaltılması olduğunu söylemişlerdir.”⁵⁵⁴

Ayetteki “dokuz” sayısı, Allah’ın Hz.Musa’yı teyit ettiği mucize ve delillerin veya kitapta İsrailoğullarına yasak edilen şeylerin sayısına işaret olabilir. Her iki teville göre mezkûr sayıdan murad mecaz değil hakikattir.

23. وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ⁵⁵⁵ “Onlar, mağaralarında üçyüz yıl kaldılar, buna dokuz yıl da buna ilave ettiler.”

Burada en doğru görüş, ayette belirtildiği üzere, Allah onları kendi aralarında konuşmaları için uyandırıcaya ve durumlarını birilerine fark ettirinceye kadar ashâb-ı kehfın mağarada uyku halinde kaldıkları süre “üçyüz dokuz” senedir. Bu süre Allah’ın kitabında haber verdiği süredir. İbn-i Mesud hakkında kendisinin ayetini (وَقَالُوا: وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ) söz konusu ayetteki وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ifadesinin ehl-i kitaba ait olduğunu söyleyen kimsenin sözüne gelince, Allah bunu kesinlikle reddetmiştir. Bunun manası şudur: Allah dileseydi, ehl-i kitap zikredilen söz hakkında Allah Elçisi devrinde “Gençlerin mağaraya girmelerinden günümüze kadar 309 yıl geçti” diye söyleyebilirlerdi. Ama bunu Allah ayetle reddetmiş ve onların mağaraya sığındıkları günden uyanıncaya kadar geçen sürenin üçyüz dokuz sene olduğunu haber vermiştir. Sonra Allah, peygamberine şöyle demiştir: Ey Muhammed, Allah onların ruhlarını kabzettikten itibaren uyandırıcaya kadar geçen sürenin ne kadar olduğunu en iyi bilen Allah’tır. Bunu Ondan başka ve Onun bildirdiği kullarından başka kimse tam olarak bilemez. Eğer “Bunun böyle olduğuna delil nedir diye sorulursa, şöyle denilir: Bunun delili Allah Teâlâ’nın, onların mağarada kaldıkları süreyi haber vermekle söze şöyle başlamasıdır: وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا” ayetinde verilen haberin ehl-i kitabın bir sözü üzerine söylendiğine dair bir delil söz konusu değildir. Binaenaleyh Allah’ın verdiği bir haberin, delil olmaksızın başkasına izafe edilmesi caiz olamaz. Eğer bu caiz olsaydı, verdiği bütün haberler için caiz olurdu. Bu durum kendi verdiği haberlerde caiz olunca, başkaları hakkında verdiği haberlerin de onun kendi haberleri olarak Ona izafe edilmesi caiz olurdu. Bu ise hakikatların tersyüz olmasıdır. Eğer biri قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا kavlinin, “وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ” cümlesinin ehl-i kitabın söylediklerini haber verdiği delil olduğunu zannederse, şayet başka şekilde tevil ihtimali yoksa, bu düşünce de aynı şekilde gerçekleri terzyüz etmek demektir.

⁵⁵⁴ KURTUBÎ, *el-Câmi li Ahkâmi'l- Kur’ân*, I, 335- 336.

⁵⁵⁵ Kehf, 18/25.

Muhtemel olan bizim dediğimiz anlamdır ki, o da, “Bu surenin indirildiği güne kadar onların mağarada ne kadar kaldığını en iyi bilen Allah’tır”. Bu ve benzeri manalarla, Allah’ın verdiği haberlerin başka birileri tarafından söylenen ifadelerin ihbarı şeklinde anlaşılması delilsiz birtakım yorumlardan ibarettir. Delil olmadığına göre, Allah’ın verdiği habere teslim olmak gereklidir. Dolayısıyla bizim dediğimiz sahih, ona aykırı olanlar ise fasittir. Kıraat imamı *ثَلَاثَ مِئَةٍ سِنِينَ* nin okunuşunda ihtilaf etmişlerdir. Medine, Basra ve bazı Kûfeli kârilere *ثَلَاثَ مِئَةٍ* şeklinde tenvinle okumuşlardır. Kûfeli kârilere genelinin okuyuşu ise, tenvinsiz ve izafet şeklindedir. Buna göre bu iki kıraatten en doğrusu tenvinli olan birinci kıraattir. Zira yüz sayısını, eğer yüzü tefsir eden kelime müfret ise o takdirde sonrasına muzaaf yaparlar. Örnek: *ثَلَاثُ مِئَةٍ دِينَارٍ* ve *ثَلَاثُ مِئَةٍ دِرْهَمٍ*.⁵⁵⁶

Buna göre ayette zikri geçen *ثَلَاثَ مِئَةٍ* sayısı sahih ve mürekkep bir sayı olup, bu sayıdan murad hakikat anlamıdır. Keza *تِسْعَ* sayısı da aynı şekilde hakiki anlamda kullanılmıştır.

24. وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ⁵⁵⁷ “Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine (git). Çünkü onlar artık yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır.”

تِسْعِ آيَاتٍ hakkında Nehhâs, söylenebilecek en güzel anlamın, “Bu mucize dokuz mucizeye dahildir” olması gerektiğini kaydetmiştir. El-Mehdevî ise *أَلْقِ عَصَاكَ* ve *وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ* mucizelerinin dokuz mucizeye dâhil iki mucize olduğuna kaildir. Kuşeyrî’ye göre anlamı şudur: Mesela sen, onlardan birisi olduğun halde *خَرَجْتُ فِي* dersin. Yani sen on’un onuncusu olursun. *فِي* harfî ise yakınlığından dolayı *مِنْ* anlamındadır. Örneğin *خَذْ لِي عَشْرًا مِنَ الْإِبِلِ فِيهَا فَحْلَانِ* “develerden ikisi erkek olmak üzere on tane al” sözünde *فِي* manasına kullanılmıştır. Asmaî İmrulkays’ın şu sözüyle alakalı şöyle der:

وَهَلْ يَنْعَمَنَّ مَنْ كَانَ آخِرُ عَهْدِهِ... ثَلَاثِينَ شَهْرًا فِي ثَلَاثَةِ أَحْوَالٍ

“Hayatının son zamanındaki otuz ay boyu üç hal geçiren biri lezzet alabilir mi?”

Şiirde yer alan *فِي* nin *مع* anlamına geldiği de söylenmiştir. Mucizeler on adet olup, yed-i beyza bunlardan biridir. Dokuzu ise, denizin yarılması, asâ, çekirge, bit, tufan, kan, kurbağa, kıtlık seneleri ve zenginlerin mallarının helakidir.⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, XV, 231- 232.

⁵⁵⁷ Neml, 27/12.

⁵⁵⁸ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi’l- Kur’ân*, XIII, 162- 163.

25. ⁵⁵⁹ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ. “O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.”

Salih'in (a.s) bulunduğu Hicr-i Semûd'da dokuz kişi vardı ve orada fesat çıkarıp ıslahtan uzak bir halde yaşıyorlardı. Onların orada fesat çıkarmaları Allah'ı inkâr etmeleri ve ona başkaldırmaları idi. Allah'ın bu dokuz kişiyi özellikle zikretmesi ifsat peşinde koşmaları ve dirlik ve düzenden yana olmamalarıdır. Mevcut rivayetlere göre bunlar deveyi boğazlamak için çaba gösteren, bu konuda yardımlaşan ve Hud kavminden olan Sâlih peygamberi öldürmek üzere anlaşılan kişilerdi.⁵⁶⁰

الرَّهْطُ kelimesi on kişi civarındaki topluluğa verilen addır. النَّقَرُ kelimesiyle aynıdır. Buna تِسْعَةُ sayısının muzaaf kılınması cüz'ün külle izafeti kabilindendir. Arapçada buna benzer izafetler çoktur. Örneğin, ⁵⁶¹ خَمْسُ دَوْدٍ “beş sürü deve” gibi. Nahiv imamları bunun üzerinde kıyaslama yapma konusunda ihtilaf etmişlerdir. Sîbeveyh ve Ahfeş'e göre bu kelime semâîdir. Bu kişiler (رَهْطُ) o toplumun azgınlarından oluşuyordu. Bunların isimleri konusu da ihtilaflıdır. Kıssacılarda pek çok rivayet olsa da bunlara itimat edilmez. Deveyi kesen kişinin adı “Kudâr” diye meşhur olmuştur. Diğer taraftan bu kıssadaki dokuz sayısından dolayı bazıları dokuz sayısını uğursuz saymaları da dinen sakıncalı ve sakınılması gereken bir hurafedir.⁵⁶²

Burada تِسْعَةُ sayısı, Semud kavmine mensup olup fesatçılık yapan, Hz. Salih'in devesini kesmeye çalışan azgınların sayısına işaretler. Dokuz rakamından murad mecaz değil, hakikattir.

26. ⁵⁶³ وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ “(Bana ibadet etmesi için) Musa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma.”

⁵⁵⁹ Neml, 27/48.

⁵⁶⁰ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, XVIII, 88- 89.

⁵⁶¹ Arap dilinde “نود” üç ile on arası sayıdaki deve sürüsünü ifade eder.

⁵⁶² İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XIX, 282.

⁵⁶³ A'râf, 7/142.

27. ⁵⁶⁴ وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ. “Musa'ya kırk gece (vahyetmek üzere) söz vermiştik. Sonra haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz.”

Bu ayeti bir öncekiyle (A'râf, 7/142) birlikte mütalaa etmek gerekmektedir: وَوَاَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ gecce, oruç tutulması emredilen bir aydır. Sonrasındaki on gün ise Rabbine münacatta bulunacağı ‘on’ gündür. Süre önce ‘otuz’ idi, daha sonra ‘on’ daha arttırıldı. Bu kırk gecenin Zilkade ve Zilhicce ayının ilk on gecesi olduğu, Mücâhid, Mesrûk ve İbn-i Cüreyc’den mervîdir. فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً “İki sürenin birleştirilmesiyle tamamı kırk gecedir” anlamındadır. Bu da on’un “geceler” olduğuna ve “saatler” olmadığına delildir. Eğer, “Otuz ile beraber on kırkı tamamlamış olduğu malum; buna rağmen bir de فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً denilmesinin anlamı ne olabilir? denilirse, bunu üç şekilde izah ederiz. Birincisi: Bu ifade tekittir. İkincisi: Allah’ın Musa ile konuştuğu dağa ilişkin vaadidir. Üçüncüsü: Otuzu tamamlayan on gecenin otuza dâhil olmadığına işaret etmek içindir. Zira bir şeyi tamamlayan, onun bir kısmı sayılır. Eğer denilse: “Otuzdan sonra vaadini neden on gün daha arttırıp ikinci bir süre zikretti ve vaadini erteledi?” Buna iki şekilde cevap verilir: Birincisi: Musa’nın kavmi verilen ilk süreye geç kalınca, Allah onların hazır olmaları için ikinci bir süre verdi. İkincisi: Kavmi o ayrıldıktan sonra buzağıya tapmaya başladı. Bu yüzden Allah ceza olarak ikinci bir süre verdi. Üçüncü olarak şu da muhtemel bir cevaptır: Allah onun kavmini sınamak, mümini münafıktan, yakın sahibini kuşkulu olandan ayırmak için bunu yapmıştır.⁵⁶⁵

Şu halde, عَشْر, ثَلَاثِينَ ve أَرْبَعِينَ sayıları sahih sayılardır. ثَلَاثِينَ ve أَرْبَعِينَ ise ukûd cinsinden sayılar olup, bunlardan murad hakikattir. Keza أَرْبَعِينَ sayısı ayrıca “on” ve “otuz” sayılarının toplamıdır.

28. ⁵⁶⁶ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ. “Bir zamanlar Yusuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.”

Burada iki görüş vardır. Birincisi: “Yusuf kardeşlerini ve anne- babasını kendisine secde eder vaziyette gördü ve onları iki defa zikretti. Onbir yıldızdan maksadı kardeşleri, güneş babası Yakub, ay ise annesi Râhîl’dir. Onbir kardeşinin ve

⁵⁶⁴ Bakara, 2/51.

⁵⁶⁵ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, II, 256; Ayrıca bkz. RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XIV, 352; İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, IX, 85- 86.

⁵⁶⁶ Yusuf, 12/4.

anne- babasının kendisine secde ettiklerini gördü. Yusuf gördüğü rüyayı kendi ifadeleriyle tabir etmiştir.” Bu, İbn-i Abbas ve Katâde’den mervî olan görüştür. İkincisi: Yusuf onbir yıldızı ve güneş ve ayı kendisine secde eder halde gördü. Onbir yıldız onbir kardeşi, güneş babası, ay ise annesi olarak tevil edilir. Çoğu müfessirin görüşü bu şekildedir. İbn-i Cüreyc, “شمس” kelimesi müennes olduğu, “قمر” de müzekker olduğundan, güneşin anne, ay’ın da baba olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁷

جَاءَنِي أَحَدٌ sayısının iki kısımdan oluşur: أَحَدٌ ve عَشَرَ. Nahiv âlimleri arasında أَحَدٌ ve عَشَرَ cümleleri konusunda ihtilaf yoktur. Keza ثَلَاثَةٌ ve تِسْعَةٌ ve arasındaki sayılar için de durum aynıdır. İki ismi tek isim saymışlar ve en hafif harekeyle irab etmişlerdir.⁵⁶⁸

Bu ayette zikredilen أَحَدٌ عَشَرَ sayısı Yusuf’un rüyasında gördüğü yıldızların sayısına işaretler. Yusuf bu sayıyı kardeşleri olarak tevil etmiştir. Ya da bu sayı Yusuf’un kardeşlerinin sayısına işaretler de Yusuf onları kardeşleri diye tabir etmiştir. Binaenaleyh bu sayıdan maksat hakikattir.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ 29. أَنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ 569 “Musa (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona: Değneğinle taş vurun! demiştik. Derhal (taştan) oniki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi. (Onlara:) Allah’ın rızkından yeyin, için, sakın yeryüzünde bozgunculuk etmeyin, dedik.”

Ayetin manası şudur: “Ona asân ile taş vurun” dedik. Taşa vurdu ve taştan su fışkırdı. Musa’nın taş vurduğunu haber vermedi. Çünkü ayetin siyaki buna delalet etmektedir. Daha önce ناس kelimesinin kendi lafzından tekili olmadığını ve bu kelimenin çoğul olduğunu zikretmiştik. Katâde’den gelen rivayete göre, kavmi susuzluktan şikâyet edince Tur dağından kopan bir taş almaları emredilmiş ve bu taş beraberlerinde götürmüşler. Tura varınca asasıyla o taş vurması emredilmiş ve taştan on iki göz su fışkırmıştı. Her bir sülale için yetecek ölçüde ve belirlenmiş bir pınar vardı.⁵⁷⁰

اثْنَتَا عَشْرَةَ sayısı Musa’nın taş vurduğu anda mucize olarak çıkan pınarların sayısına işaretler.⁵⁷¹ Bu sayı da hakikattir.

⁵⁶⁷ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve 'l- Uyûn*, III, 6.

⁵⁶⁸ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi 'l- Kur'ân*, IX, 121.

⁵⁶⁹ Bakara, 2/60.

⁵⁷⁰ TABERÎ, *Câmiu 'l- Beyân*, II, 5- 6.

⁵⁷¹ FÎRÛZÂBÂDÎ, *Besâir*, II, 95.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ 30. وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ 572 “Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. (Kefil olarak) içlerinden on iki de başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç verirsiniz (ihtiyacı olanlara Allah rızası için faizsiz borç verirsiniz) andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkâr yolunu tutarsa doğru yoldan sapmış olur.”

İsrailoğulları on iki boydan oluşuyordu. Allah her bir boy içinden onları temsil edecek bir ‘nakîb/kefil’ ve ‘hâkim/yönetici’ seçti.⁵⁷³

Toplum içindeki nakîb’in görevi onların hal ve davranışlarını araştırmaktır. نَقَبَ demek, ‘bir şeyi inceden inceye tetkik etti’ anlamındadır. النقب kelimesi bir duvar, ahşap vb. şeylere delik açmak demektir. نَقَبَ عَلَيْهِمْ ‘Onların başına nakîb olarak geldi’ demektir. Başkanlık ve yöneticilik anlamı ihtiva ettiğinden, lâm ile geçişli kılınmıştır. İsrailoğullarının nakîbleri, İsrailoğulları içindeki on iki boyun reisleridir. “Nakîblerin gönderilmesi” ise onların zorbalara karşı savaşmak üzere gönderilmesi demektir.⁵⁷⁴

Ayette geçen اثْنَيْ عَشَرَ mürekkep bir sayıdır. Allah’ın İsrailoğulları içinden seçtiği nakîblerin sayısına işaretir. Bu sayıdan maksat, hakikattir.

وَقَطَّعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ 31. فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى كُلُّوا 575 “Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde oniki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Musa'ya, "Asanı taş a vur!" diye vahyettik. Derhal ondan oniki pınar fişkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik. (Onlara dedik ki) "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin. "Ama onlar (emirlerimizi dinlememekle) bize değil kendilerine zulmediyorlardı.”

Râzî der ki:

“Bil ki bu ayetin gayesi, İsrailoğullarının şu iki halini açıklayıp ortaya koymaktır:

Birincisi: Allah Teâlâ onları oniki boy kılmıştır. Bundan murad şudur: Hak Teâlâ

⁵⁷² Mâide, 5/12.

⁵⁷³ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XI, 323.

⁵⁷⁴ RIZÂ, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l- Menâr*, VI, 232.

⁵⁷⁵ A'râf, 7/160.

İsrailoğullarını oniki kabileye ayırmıştır. Çünkü onlar Hz. Yakub (a.s)'ın oniki oğlundan geliyorlardı. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak onları ayırdı. Hasetleşip de işlerine fitne girmesin diye onları böyle oniki kabifeye ayırdı. Buna göre ayetteki, (وَقَطَّعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ) ifadesi, “Biz onları fırka fırka kıldık ve onları birbirlerinden farklı kıldık” demektir.⁵⁷⁶

Buna göre ayette geçen اثْنَتَيْ عَشْرَةَ sayısı, İsrailoğullarından Allah'ın yarattığı oniki boy'un adedine işarettir. Oniki sayısından murad ise hakikattir. Ayetin devamındaki اثْنَتَا عَشْرَةَ sayısı da, Hz. Musa'nın mucize gösterdiği anda fişkıran pınarların sayısına işaret eder. Bundan murad da aynı şekilde hakikattir.

577 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ 32. “Çok önce Biz Nûh'u halkına resul olarak gönderdik. O da aralarında bin yıldan elli yıl eksik kaldı. Netice de onlar zulümlerine devam ederken tufan onları boğdu.”

Mâverdî ayetin tefsiri sadedinde şöyle der:

“فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ” hakkında dört görüş vardır: Birincisi: Bu sayı Hz. Nuh'un ömrünün tamamıdır. Nitekim Katâde, “Onların içinde Hz.Nuh, hak dine davet etmeden önce üçyüz sene, davetten itibaren üçyüz sene ve tufandan sonra da üçyüz elli sene kaldı” demiştir. Eğer “Neden bin yıldan elli yıl noksan” dedi de dokuzyüz elli sene demedi?”denilirse, buna iki türlü cevap verilir: Birincisi, burada maksat sayının çokluğunu ifade etmektir. Yani “bin” sayısının zikri büyüklüğü ve çokluğu belirtmek içindir. İkincisi, Hz. Nuh'a bin yıl ömür verildiği, bu bin yılın elli yılını çocuklarından bazısına bağışladığı, vefat edeceği zaman da Allah'a ömrünü bin yıla tamamlaması için dua ettiği. İşte Allah eksik kısmın Nuh'tan kaynaklandığına dikkat çekmek üzere bu şekilde beyan etmiştir. Bu bir görüştür. İkinci görüş: Hz. Nuh'a kırk yaşında peygamberlik verildi. Kavmiyle birlikte dokuzyüz elli sene yaşadı. Tufandan sonra da altmış yıl yaşadı. Böylece bin elli yıl yaşamış oldu. Bu, İbn-i Abbas'ın kavlidir. Üçüncü görüş: Hz. Nuh, kavmi içinde dokuzyüz elli sene kaldı. Bundan sonra yetmiş yıl daha yaşadı. Böylece bin yirmi yıl yaşamış oldu. Bu da Ka'b el-Ahbâr'a ait görüştür. Dördüncü görüş: Ona nübüvvet üçyüz elli yaşında verildi. Kavmi içinde dokuzyüz elli sene hakka davet etti. Tufandan sonra da üçyüz elli yıl yaşadı. Böylece ömrü bin altıyüz elli sene olmuş oldu. Bu ise Avn b. Ebî Şeddâd'a nisbet edilen görüştür.⁵⁷⁸

Zemahşerî de “Doğrudan doğruya dokuzyüz elli sene” denilse olmaz mıydı? sorusuna şu cevabı verir:

“Allah'ın beyanı daha muhkemdir. Zira eğer senin dediğin gibi denilseydi, bu sayının daha fazla olduğu zannı uyanabilirdi. Ayetin böyle ifade edilmesi bu zannı ve tevehhümü ortadan kaldırmıştır. Sanki “Tam ve eksiksiz dokuzyüz elli sene” denilmiş

⁵⁷⁶ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XV, 387- 388.

⁵⁷⁷ Ankebût, 29/14.

⁵⁷⁸ MÂVERDÎ, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, IV, 279.

gibidir; ama ayetin ifadesi daha tatlı, daha faydalı ve daha vecizdir. Diğer bir nükte daha vardır: O da, kıssanın amacının Nuh'un kavmiyle verdiği tevhit mücadelesinde karşılaştığı sıkıntılara dikkat çekilerek Hz. Peygamber'in teselli edilmesidir. Bin sayısının başta zikredilmesi, dinleyenlere mesajı ulaştırmada daha hızlı ve maksadı ifade etmede daha etkili olmuştur.⁵⁷⁹

Âlimlerden bazıları, sayıdaki istisnanın, geriye kalanı söylemek olduğunu ifade etmişlerdir. Meselâ bir kimse “Falancanın bende, üç hariç, on (dirhem, dinar) alacağı vardır” dediğinde, o kimse sanki “Onun bende yedi (dirhem, dinar) alacağı vardır” demiştir. İşte bu bilinince, Cenâb-ı Hak'ın “Elli yılı eksik olmak üzere, bin sene” ifadesi, “dokuzyüz elli sene” demiş gibi olur. O halde böyle demeyip de başka bir üsluba geçilmesinin faydası nedir? Deriz ki: Zemahşerî bunda iki faydanın bulunduğunu söyler:

Birincisi: İstisna, katiyyete delâlet eder; bu sebeple, istisnanın terk edilmesi ise, bazen takrîbî bir anlam düşündürebilir. Çünkü bir kimse, “Falanca yüz sene yaşadı” dediğinde, onun, katî olarak değil de yaklaşık olarak yüz sene demiş olması zannedilebilir. Ama o kimse, “bir ay hariç, bir sene hariç yüz sene” dese, o zaman bu zan izale olur ve bundan katiyyet anlaşılır.

İkincisi: Nûh (a.s)'ın kavmi içinde kalış müddetini zikretmek, onun çok sabrettiğini beyan etmek içindir. Binâenaleyh Hz. Peygamber (s.a.s)'in, tebliğ süresi daha az olduğu için, onun sabretmesi, evleviyetle gerekir. Durum böyle olunca, Cenâb-ı Hak kendisi için vaad olunmuş müstakil bir isim bulunan adetler mertebesinin en üstündeki sayıyı zikretmiştir. Çünkü sayıların mertebesi, birlerden ona; onlardan yüze ve yüzlerden de bine doğrudur. Bundan sonra da, sayıları tekrarlamak suretiyle diğer çok sayılar tekrarlanarak gelir. Meselâ, onbin, yüzbin, bin kere bin (milyon) denilir.”⁵⁸⁰

Ayette zikredilen خمسین ‘elli’ sayısı Hz. Nuh'un kavmi içinde kaldığı süreden istisna edilen süreye işaretler. ألف ‘bin’ sayısı da, o gün için sayı basamaklarının en üstü olduğundan, çokluk ifader eder. Zira Hz. Nuh'un kavmi arasında yaşadığı belirtilen süre yüzler basamağından sayılardır. Bin ise daha daha yüksek bir basamaktır.

ألف سنةٍ إِلَّا خَمْسِينَ ifadesi, bin'den elli sayısının atılacağına ve sonucun dokuzyüz elli olacağına işaretler. Bu sayı da Hz. Nuh'un kavmi arasında kaldığı süredir.

⁵⁷⁹ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, I, 624.

⁵⁸⁰ RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XXV, 36- 37.

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ 33. وَإِنِّي أَتُهِلِّكُنَا بِمَا فَعَلَ السَّفَهَاءُ مِنَّا إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ 581 “Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: "Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin!”

Nahivciler şöyle demişlerdir: Bunun anlamı, اخْتَارَ مُوسَى مِنْ قَوْمِهِ لِمِيقَاتِنَا demektir. Bana göre burada, bir başka izah tarzı daha vardır, o da ifadenin takdirinin şu şekilde olmasıdır: “Musa kavmini, belirlediğimiz vakit için seçti” Buradaki “قومه” ifadesi ile, Hz. Musa’nın kavminden muteber olanları kastedilmiş olup, cins isim olan “قوم”, o seçilenler için kullanılmıştır. Ayetteki “سبعين رجلاً” (yetmiş adam) ifadesi ise atf-ı beyândır. İşte bu izaha göre, nahiv âlimlerinin girdikleri zorlamalara girmeye hiç gerek yoktur.

Ayetteki سبعين “yetmiş” sayısı Hz. Musa’nın Allah ile olan randevusuna giderken seçerek yanında götürdüğü adamların sayısına işaret eder. Bu sayı ile murad edilen mana da hakikattir, çokluktan kinaye olan 70 sayısı değildir.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِئَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى جَمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ 582 “Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; "Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!" dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. "Bir gün yahut daha az" dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi.”

Allah Teâlâ, Allah’ın başlangıçta kendisini yarattığını bilen ama tekrar diriltmeye kadir olup olmadığından tereddüt eden bir adamın altı üstüne gelmiş şehre

⁵⁸¹ A’râf, 7/155.

⁵⁸² Bakara, 2/259.

uğradığını ve “Allah, bu şehri tamamen yıkılmış, halkı da yok olmuş iken nasıl diriltilebilir?” dediğini nebisini hayrete sevkedecek bir şekilde haber verdi. Bu şahsın adı Uzeyr de olabilir, İrmiyâ da olabilir. Adının bilinmesine çok da gerek yoktur. Çünkü ayetin maksadı bu sözü söyleyenin adını insanlara bildirmek değildir. Maksat, Allah’ın ölen mahlûkatını yeniden diriltmeye kadir olduğunu inkâr edenlere O’nun kudretini bildirmektir. قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَٰذَا اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ ayetinin anlamı şudur: Bu sözün sahibi Beyt-i Makdis’ten geçerken ya da daha önce mamur olarak bildiği ama o anda harap olmuş bir şehirden geçerken, “Buradakileri öldükten sonra Allah nasıl diriltecek?” dedi. Bazıları şöyle demişlerdir: “Onun bu sözünde Allah’ın ölenleri tekrar diriltmeye kudreti var mı? diye duyduğu bir şüphedir. Sonra Allah ona yeniden diriltmeye kadir olduğunu inkâr ettiği yeri gösterdi. Orasını harap olmadan önceki haliyle mamur vaziyette ona gösterdi. Bize anlatıldığına göre burası o adamın halkıyla ve çevresiyle mamur olarak bildiği bir şehirdi. Daha sonra hanelerin yıkık ve içinde yaşayanların ölmüş olduğunu ve hiçbir kimsenin yaşamadığını görünce, kendi kendine, Allah burayı içindekilerle birlikte nasıl yeniden ihya edecek ve mamur hale getirecek? dedi. Allah da ona nasıl ihya edeceğini bizzat ona yaşattığı olaylarla gösterdi. Adam gözüyle gördüğü ve yaşadıkları karşısında, “Artık biliyorum ki Allah her şeye kadirdir” dedi.⁵⁸³

فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِئَةَ عَامٍ Yani Allah o zatı yüz sene ölü vaziyette bekletti. Yahut o şahsı vefat ettirdi ve şahıs ölü vaziyetinde yüz yıl öylece kaldı. Sonra Allah onu yeniden diriltip ayağa kaldırdı.⁵⁸⁴

Ayetteki “مائة” sayısı, şehirden geçen mezkûr adamın ölü olarak kaldığı yılların adedine işaretler. Bu sayıdan murad ise hakikattir.

35. وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ.⁵⁸⁵ “Onu, yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.”

Ebû Ubeyde şöyle der:

بَلْ أَوْ harfî manasınadır. ⁵⁸⁶ (سَلَجُ أَوْ مَجُونُ) ayetinde de aynı أَوْ anlamındadır. Yani “Bilakis mecnun” demektir. Dolayısıyla أَوْ şek manasına gelmez. Bu Ferrâ’nın görüşüdür ve İbn-i Abbas’tan da aynısı mervidir. Kutbî ise أَوْ harfinin ‘و’ demek olduğunu söylemiş, Müberrid de kendi anlamında olduğunu belirtmiştir. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: Onu bir topluma elçi olarak gönderdik; eğer siz o topluluğu

⁵⁸³ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, IV, 581 vd.

⁵⁸⁴ BEYDÂVÎ, *Envâru’t- Tenzîl*, I, 156.

⁵⁸⁵ Sâffât, 37/147.

⁵⁸⁶ Zâriyât, 51/52.

görseydiniz, “bunlar yüzbin veya daha fazladır” derdiniz. Dolayısıyla burada kullara bildikleri şekilde hitap edilmiştir. أُ kendisi anlamında kullanılmıştır” denilmiştir; ama bu durum, جاءني زيد أو عمرو demek gibidir. Aslında sen iki kişiden hangisinin geldiğini biliyorsun; ama muhataba üstü kapalı ifade ediyorsun. İbn-i Abbas onların sayısının ‘yüz otuz bin’, İbn-i Cübeyr de ‘yüz yetmiş bin’ olduğunu söylemiştir. Allah Resulü’ne isnad edilen bir haberde ise onların ‘yüz yirmi bin’ olduğu rivayet edilmiştir.⁵⁸⁷

Bu kavim, Hz. Yunus’un kendilerinden kaçtığı Ninova halkıdır. Yunus’un önce onlara mutlak manada peygamber olarak ve daha sonra da (مِنَ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ) kavliyle daha çok sayıdaki halka gönderildiği haber verilmiştir. Yani biri onlara baktığında, sayılarının yüz bin ve daha fazla olduğunu söylerdi. Maksat çokluğun ifade edilmesidir. Bir kıraatte de “أَوْ” yerine ‘و’ ile okunmuştur.⁵⁸⁸

Buna göre “Yüz bin” sayısı, Hz. Yunus’un (a.s) peygamber gönderildiği kavmin sayısına işaret olup, hakikat anlamındadır.

36. ⁵⁸⁹ “ ۞ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعَجَةً وَلِي نَعَجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ۞ ” Şu adam benim kardeşim. Onun doksan dokuz koyunu, benim ise bir tek koyunum var. Buna rağmen "Onu da bana ver" dedi ve bu tartışmada bana baskıncıktı.”

Taberî’ye göre, Hz. Dâvud’un taht odasına tırmanan davacıların söylediği bir mesel/örnektir. Denildiğine göre Hz. Davud’un ‘doksan dokuz’ eşi vardı. Savaşa gönderdiği ve sonunda öldürülen adamın da bir karısı vardı. Adam öldürüldüğünde Hz. Davud onun eşini kendisine nikâhlamıştır. Davacılarından biri Hz. Davud’a, “Bu benim kardeşimdir” yani “din kardeşimdir” demiştir.⁵⁹⁰

Ayette geçen “Doksan dokuz” sayısı Hz. Davud’a gelen davacılarından birinin sahip olduğu eşlerin sayısına işarettir. Bu sayı mecazi değil, hakikidir. Ancak verdiği örnek bir bütün halinde istiare-i temsiliyyedir.⁵⁹¹

37. ⁵⁹² إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْفِئِينَ ۝ ” Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peşpeşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu.”

Ayetteki الإرداف kelimesinin anlamı peşi sıra getirmek ve ilaveten vermek demektir. Dolayısıyla buradaki “bin melek vs.” vaatte bulunulması, onların bildikleri üzere, gerektiği anda orduya güç takviyesinde bulunulmasıdır. Evet, Âl-i

⁵⁸⁷ MEKKÎ B. EBÛ TÂLİB, *el-Hidâye ilâ Bulûğî’n- Nihâye*, IX, 6170- 6171.

⁵⁸⁸ EBUSSUÛD, *İrşâdu’l- Akli’s- Selîm*, VII, 206.

⁵⁸⁹ Sâd, 38/23.

⁵⁹⁰ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, II, 58.

⁵⁹¹ BEGÂVÎ, *Meâlimu’t- Tenzî*, IV, 60.

⁵⁹² Enfâl, 8/9.

İmran suresinde de geçtiği üzere Allah onlara “bin” hatta “beş bin” meleklerle yardım etmiştir. Burada zikredilen “bin” sayısından muradın “kesret” olması da caizdir ki, Âl-i İmrân’daki بثلاثة آلاف⁵⁹³ ifadesi bunu tefsir etmektedir. Böylece onlara ilave olarak “iki bin” meleklerle yardım edilmiş, yekûn olarak “beş bin” meleklerle imdatlarına yetiştirilmiştir. Zira harp esnasında cari olan adetlerden biri de, düşmana karşı caydırıcı olmak için, önce ordunun bir kısmının, daha sonra da diğerlerinin gönderilmesidir.⁵⁹⁴

B. Verilen Misallerde Zikredilen Sayılar

595 إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَ تِسْعُونَ نَعَجَةً وَ لِي نَعَجَةٌ وَاجِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَ عَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

“Benim şu (din) kardeşimin doksan dokuz koyunu var, benimse bir tek kounum! Böyle iken “onu da bana bırak! “ dedi ve çenesiyle beni bastırdı. ”

Hiz. Davud’un taht odasına tırmanan davacıların verdiği bir örnektir. Denildiğine göre Hiz. Davud’un ‘doksan dokuz’ eşi vardı. Savaşa gönderdiği ve sonunda öldürülen adamın da bir karısı vardı. Adam öldürüldüğünde Hiz. Davud’a , “Bu benim kardeşimdir.” Yani “din kardeşimdir.” Demiştir.⁵⁹⁶

Begavi şöyle der: إِنَّ هَذَا أَخِي ‘nin anlamı şudur: Bu adam benimle aynı dinden olan kardeşimdir. Onun ‘doksan dokuz’ koyunu yani zevcesi vardır. Benim ise bir eşim vardır. Araplar zevce için kinaye yoluyla نَعَجَةٌ (koyun) kelimesini kullanırlardı. أَكْفُلْنِيهَا yani “Onu da bana bırak. “ dedi . Bunun anlamı “Onu bana ver” demektir. Mücahid, أَكْفُلْنِيهَا için “Benim için ondan vazgeç” anlamı vermiştir. Sözün özü, “Onu bana ver ve beni ona kefil yap” demektir. Bu sözden maksadı onu eş olarak alıp her türlü ihtiyacını ve nafakasını karşılamaktır. Diğer bir ifadeyle “Onu benim evlenebilmem için boş “ demek istemiştir. وَ عَزَّنِي فِي الْخِطَابِ Yani hitabet ve söz mevzuunda bana üstün geldi; zira onun saltanat gücü de vardı. Dahhak ise: ”O konuşursa benden daha etkili fasih konuşur ; savaştığında da benden daha çevik derdest eder. “ anlamını vermiştir. Yani “Her ne kadar ben haklı isem de, zayıf olduğumdan dolayı o beni alt etti. ” demiştir.⁵⁹⁷

2. أَيْوَدُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ 598 وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

“Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun

⁵⁹³ Âl-i İmrân, 3/124.

⁵⁹⁴ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, IX, 275.

⁵⁹⁵ Sâd, 38/23.

⁵⁹⁶ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, II, 58.

⁵⁹⁷ BEGAVÎ, *Meâlimu't- Tenzil*, IV, 60.

⁵⁹⁸ Bakara, 2/266

da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.) İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar.”

Allah Teala, bu âyet-i kerimeyi, Allah rızası için değil de insanların övgülerini kazanmak için, gösteriş olsun diye mallarını harcayanlara bir misal olarak indirmiştir. Kıyamet gününde bunlar, harcadıklarından faydalanmak istediklerinde Allah bunlara sevap verneyecektir. Böylece yaptıklarının karşılığını almaya en çok muhtaç oldukları bir zamanda hiçbir şey bulamayacaklardır. Tıpkı bu âyet-i kerimede misal verilen kişinin durumuna düşeceklerdir. Öyle ki bu kişi bahçesi için yatırım yapmış, gereken emeği vermiş, bahçesi yetiştiğinde de kendisi yaşlanmış, çoluk çocuğu çoğalmış ve o bahçeye olan ihtiyacı şiddetle artmıştır. İşte tam o anda yakıcı bir kasırga gelmiş ve bahçeyi tamamen yakmıştır ve o kişi bu bahçeden hiçbir fayda elde edememiştir.

Süddi’ye göre bu âyet-i kerime, yaptıklarını gösteriş için yapan münafık kimsenin, âhiretteki durumuna bir misaldir. Mücahid’e göre ise bu âyet-i kerime, dünya hayatında, Allaha itaatta kusur işleyen kimsenin âhiretteki durumuna bir örnektir. Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas ve Mücahid’den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, önce güzel ameller işleyen daha sonra da şeytanın vesveselerine kapılarak isyankâr olan ve yaptığı amellerinin yok olmasına sebep olan kişiye misaldir. Rebî’ b. Enes’e göre bu âyet dünyadayken sapıklık ve isyan içinde yaşayan, âhirette ise hiçbir şey bulamayacak olan kimseye örnektir. İbn-i Zeyd’e göre ise bu âyet, verdiği sadakayı başa kakarak ve verdiği kimseye eziyet ederek boşa çıkaran kimseye bir örnektir. Dahhâk’a göre de bu âyet, dünyada bolluk içinde yaşayıp âhirette bir şey bulamayan kâfire bir örnektir. O, sevap ve yardıma en çok muhtaç olduğu zaman hiçbir şey bulamayacak, bahçesi yanan bir ihtiyara benzeyecektir.

Âyet-i kerimede geçen ve “ateşli kasırga” denilen إعمار ifadesinde zikredilen ateşten murad, Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi ve Reb’i b. Enese göre, vücudun gözeneklerinden geçen çok güçlü bir ateştir. Abdullah b. Abbas, bu ateşin, cinlerin kendisinden yaratıldığı güçlü ateş olduğunu söylemiştir. Hasan-ı Basri ve Dehhaka göre ise buradaki “Ateşli kasırga” ifadesinden maksat, “çok soğuk olan bir kasırgadır” çünkü o da mahsulleri yakmaktadır.

Bu âyet-i kerimenin tevili konusunda her ne kadar farklı ifade etmişlerse de, gösteriş yapmak için sadaka veren münafıkın halini beyan ettiğini söyleyen Süddî'nin görüşü tercihe şayandır. Zira Allah Teâlâ bundan önceki âyette, müminlere verdikleri sadakayı başa kakmamalarını ve sadaka verdikleri kimseye eziyet etmemelerini emretmiştir. Bu âyette de verdiği sadakayı başa kakan ve eziyet eden kimseye misal olarak gösteriş için mallarını harcayan münafıkı zikretmiştir. Münafık, verdiği sadakadan, âhirette mükâfaat göremeyecektir. Kıyamet ve hesap gününde dünyada iken harcadığı mallarına muhtaç olduğunda, o harcadıklarının riya ateşi tarafından yakılmış ve yok edilmiş olduğunu görecektir. Verilen örnekte anlatılan belirli bir yaşa ulaşan ve çoluk çocuğu artıp da bahçesine tam ihtiyacı olduğu anda zehirli bir yakıcı fırtınanın esip bahçesini yok ettiği ve eli avucu bomboş kalan adamın durumuna düşecektir. İşte gösteriş için infak edenlerin durumu böyle olacaktır.”⁵⁹⁹

“أَفَعَلَ هَذَا رَجُلٌ فِيهِ خَيْرٌ؟” “Bunu kendisinde hayır olan hiçbir adam yapar mı?” sözünde olduğu gibi, umumi kınama anlamını tazammun eder. Bu ifade kınama anlamını ؟ أَيْدُونْ demekten daha etkili şekilde ifade eder. Keza أَيْدُونْ ifadesi kınama manasını أَيْدُونْ denilmesinden daha güçlü beyan eder. Zira mezkûr hali sevmek ve temenni etmek, onu mücerret olarak istemekten daha çirkindir.⁶⁰⁰

“أَحَدٌ” lafzı istifhâm-ı inkârî anlamına gelir. “واحد” anlamında kullanılmıştır. “Hiçbir kimse” veya “Kim olursa olsun” anlamında genel bir kınama ifade etmektedir.

3. ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِمَّا رَزَقْنَا حَسَنًا فَهُوَ يَفْنَىٰ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا 3. هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ. وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ 601 “Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (bunu) bilmezler. Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yükür. Onu nereye gönderse bir hayır

⁵⁹⁹ TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân*, IV, 680- 682.

⁶⁰⁰ İBN-İ KAYYİM EL-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekr, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Thk.: Mektebu'd- Dirâsât ve'l- Buhûsi'l- Arabiyye ve'l- İslâmiyye, Dâru'l- Hilâl, 1. Basım, Beyrut, 1410, s. 165.

⁶⁰¹ Nahl, 16/75-76.

getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?”

Râzî, bu ayetlerden maksadın, mezkûr kötü vasıfları haiz olan her köle ve zikri geçen güzel hasletleri taşıyan her özgür insan olduğunu ifade eder. Zira Allah'ın onları “iki adam” olarak nitelemiş olması, bunlara put manası hamletmeye engeldir. Keza “dilsiz” olması ve efendisine “yük” olması ve hep menfaati olan tarafa yönelmesi vasıfları da böyle değerlendirilmelidir. Diğerine gelince, onun da sırât-ı müstakîm üzere olması, ona “Allah” anlamı vermeye manidir. Yani burada maksat, herhangi bir konuda, bir insan tipinin diğer bir insan tipine benzetilmesinden ibarettir. Böyle bir benzetme ise ancak birbirine zıt olan iki insan tipinin varlığıyla mümkün olabilir.⁶⁰²

4. ⁶⁰³ “Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onlardan herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?”

فَإِنَّمَا يَسِرَّنَاهُ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا. cümlesinin başındaki iştiham-ı inkârîdir. Hitap ise اِيَّاكَ ayetinin akabinde gelmesinin delaletiyle Allah Resulü'nedir. “هَلْ تُحِسُّ” Yani sen onlardan hiçbirini hissediyor musun? احساس, duyu ile idrak etmektir. Yani buna göre, “Onlardan hiçbirini görmüyorsun” demek olur.⁶⁰⁴ Burada istifham nefiy manasınadır.⁶⁰⁵

أحد lafzından murad, umumiliktir. İstiğrâk-ı cins ifade eder. Yani Âdemoğlu cinsinin tamamını, azıyla, çoğuyla, toplu halde ve ayrı olarak bütünüyle içine alır. Ne bir, ne iki, ne üç ne de daha çok insan demektir.

5. ⁶⁰⁶ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ “Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O herşeyi bilir.”

Bu ayette can ve mallarıyla Allah'ın düşmanlarına karşı cihad yolunda mallarını kendi nefislerine rağmen infak edenler, çiftçinin ektiği yeryüzü nebatından yedi başak veren ve her başağında yüz tane bulunan buğday, arpa vb. hububata

⁶⁰² RÂZÎ, *Mefâtihu'l- Gayb*, XX, 249.

⁶⁰³ Meryem, 19/98.

⁶⁰⁴ İBN-İ ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't- Tenvîr*, XVI, 178.

⁶⁰⁵ ÂLÛSÎ, *Rûhu'l- Meânî*, VIII, 459.

⁶⁰⁶ Bakara, 2/261.

benzetilmektedir. İşte mallarını nefislerine rağmen infak edenler de yaptıkları bir hayıra karşılık yedi yüz kat mükâfat alacaklardır.⁶⁰⁷

Râzî ise şöyle der:

“Buna göre eğer, “Üzerinde yüz tane bulunan hiçbir başak gördün mü ki Allah bununla bir benzetme yapmıştır?” denilir ise, biz deriz ki: Buna şu şekillerde cevap verilir: Öncelikle âyetten maksad şudur: “Daha çok elde etmeyi ve kazancı arzu eden bir insan, tek bir tohum ektiğinde, onun kendisine yediyüz tane vereceğini bilirse, onun bunu yapmaması veya bu hususta kusurlu olması yakışık almaz. İşte aynen bunun gibi, ahirette Cenab-ı Hak katında mükâfaat isteyen kimsenin, verdiği ve yaptığı tek bir şeye karşılık, on veya yüz veya yediyüz mislini alacağını bildiğinde, bunu mutlaka yapması gerekir. İster bu hususiyette bir başak bu dünyada bulunsun, ister bulunmasın, bu söylediğimiz ma’kul olduğuna göre, bu mânâ yerli yerindedir.” Bu Kaffâl’in görüşüdür ve son derece güzel bir izahtır. İkinci olarak, beyaz darı cinsi tohumunun başağında, bu husus görülmüştür. Bu ikinci cevap, son derece zayıftır.⁶⁰⁸

İbn Atiyye konuya dair özet olarak şöyle der: Buğday başağında yüz tane bulunan başaklar bulunabilir. Sair tanelerde ise daha fazla olur. Fakat misal bu miktar ile verilmiş bulunmaktadır. Taberî de bu âyet-i kerime hakkında şöyle demektedir: Yüce Allah’ın: “Her başağında yüz tane bulunan” beyanı, eğer böyle bir şey olursa demektir. Olmuyorsa böyle varsayılır. Daha sonra Taberî, Dahhâk’ın şöyle dediğini nakletmektedir: “Her başağında yüz tane bulunan” buyruğunun anlamı “her başağa bizzat yüz tane yüklenmiştir” demektir. İbn Atiyye der ki: Taberî burada Dahhak’ın sözünü kendi sözüne yakın gibi değerlendirmiştir. Hâlbuki Dahhak’ın sözünden böyle birşey anlaşılmamaktadır. Ebu Amr ed-Danî de der ki: Bazıları fiilen yüz tane bitirmiştir takdirinde “yüz” anlamına gelen مائة kelimesini nasb ile okumuştur. Ayrıca Ya’kub el-Hadramî de “bazıları da yüz tane bitirmiştir” takdirinde olmak üzere مائة حبة şeklinde okumuştur.⁶⁰⁹

Beydâvî ise ayete kısaca şöyle anlam vermiştir: “Ekilen danenin bir sapı olur ve bu saptan yedi sap daha çıkar. Herbir saptan bir başak ve her bir başakta ise yüz tane bulunur. Bu bir temsildir ve illaki böyle olmasını gerektirmez. Muhtemelen verimli arazilerde yetişen mısır ve darılarda olabilir.⁶¹⁰

Hülasa, ayetteki “yedi” sayısı, bir taneden çıkan başakların sayısına, “yüz” sayısı da bir başaktan çıkan tanelerin sayısına işarettir. Dolayısıyla bu sayılardan

⁶⁰⁷ TABERÎ, *Câmiu’l- Beyân*, IV, 651.

⁶⁰⁸ RÂZÎ, *Tefsir-i Kebîr*, V, 475- 476.

⁶⁰⁹ KURTUBÎ, *el-Câmiu li Ahkâmi’l- Kur’ân*, III, 304.

⁶¹⁰ BEYDÂVÎ, *Envâru’t- Tenzîl*, I, 157- 158.

murad ise mecaz değil hakikattir. Zira bu sayılar, Allah yolundan infakta bulunmanın sevabının kat kat çok olacağı ve ‘yedyüz’ kat mükâfat verileceği bağlamında zikredilmiştir.

6. وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ⁶¹¹ “Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir.”

Râzî şöyle der:

“Burada özellikle ‘yedi’ rakamı kullanılmıştır. Çünkü bu rakam, örfen kesret/çokluk manasına kullanılır. Bunun böyle olduğuna şunlar delalet eder: a) Kendisine ihtiyaç duyulduğu için herkesçe malum olan şey, zaman ve mekân mefhumlarıdır. Çünkü mekânda maddeler, zamanda da fiiller bulunur. Fakat mekân yedi iklime (ana bölgeye), zaman da yedi güne bölünmüştür. Gezegenlerin sayısı da yedidir. Münecimler ise, o gezegenlere ve yıldızlara pek çok şeyi nisbet ederler. Binâenaleyh yedi sayısı, örfen çokça vâkî olan şeylere has kullanılan bir sayıdır. Yani çok olan herşey hakkında kullanılmıştır. b) Tekil sayılar ‘bir’den ‘on’a kadardır ki, bu ilk onluktur. Bundan sonrakiler ise yeniden birlerden başlar ve ‘onbir’, ‘on iki...’ denilir. Sonra yüzler onluklardan, binler de yüzlüklerden meydana gelir. Bunun böyle olduğu bilindiğine göre, diyoruz ki: Sayılan pek çok sayının, meydana geldiği şeyin en azı üçtür. Çünkü bu, başlangıç ile sonuç ve orta gibi iki tarafa muhtaçtır. İşte bundan ötürü, ‘isim’ ve ‘fiil’in kendisinden meydana geldiği şeyin en azı üç harftir. Binâenaleyh asıl sayı demek olan, onluktan meydana gelen ilk kısım üç olunca, yedi sayısı çok olan ilk sayı olarak kalmıştır. Binâenaleyh, çokluğun beyan edilmesi murad edilince, ayette, ‘yedi’ kelimesi zikredilmiştir. İşte bundan dolayı, ibadetlerde, namazdaki rukünden ruküne geçişlerde, tesbihatın sayısı üçtür. Yine ilk kısımla yetinerek, mükellefe kolaylık olsun diye, abdestteki tekrarlar da üçtür. Bunun böyle olduğu sabit olduğuna göre şimdi biz diyoruz ki, Hz. Peygamber (s.a.s)’in, ‘Mu'min, bir bağırsağına; kâfir ise yedi bağırsağına yer’ şeklindeki sözü de, özellikle, ‘yedi’ sayısı kastedilmeden, o yemenin azlığına ve çokluğuna bir işarettir. Yaptığımız bu tefsire göre, şöyle de denebilir: Cehennem’in ‘yedi’ kapısı vardır. Hâlbuki bizim, ziyâdeliğine bir işaret olsun diye, cennet hakkında, ‘Cennetin de sekiz kapısı vardır’ şeklinde bir sözümüz vardır. Çünkü cennette, hem en güzeli (el-hüsna) hem de ziyadesi olup, bunların pekçok kapıları ve başkasının çokluğuna mukabil de, fazlalıkları vardır. Bizim bu ayetteki, ‘yedi’ sayısı ile ilgili olarak bahsettiğimiz şeye, şu da delildir: Araplar, sekiz sayısını söylerlerken, bir vâv getirirler. Ferrâ, bu vâv’ın adının, ‘vâvu's-semâniye’ (sekizin vâvı) olduğunu ve bunun ancak, isti'nâf, başlangıç için getirildiğini; çünkü

⁶¹¹ Lokman, 31/27.

sayının, örfte yedi ile tamam olduğunu; sekizincisi ile de, yeniden başladığını belirtir.”⁶¹²

Daha önce bir çok vesile ile ifade ettiğimiz üzere, “Yedi” sayısı çoğu zaman kesretten kinaye için kullanılır. ⁶¹³ إِنَّ الْكَافِرَ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَهْوَاءٍ “Kâfir “yedi’ bağırsağıyla yemek yer”⁶¹⁴ hadisinde bu anlamdadır. Buna göre buradaki “yedi” sayısı hakikat değil, mecaz olarak kesrete işaret eder.

⁶¹² RÂZÎ, *Tefsir-i Kebîr*, XXVIII, 172-173.

⁶¹³ MÜSLİM, “Eşribe”, 184.

⁶¹⁴ MÜSLİM, “Eşribe”, 184.

SONUÇ

Belli başlı tefsir kaynaklarını ve diğer eserleri mütalaa ettikten sonra ortaya çıkan bu mütevazı çalışmadan çıkardığımız sonuçları şöyle ifade edebiliriz:

Bu çalışma vesilesiyle çeşitli tefsir kaynaklarını ve diğer eserleri daha yakından incelediğimizde, bunların pek çoğunda Lügat, Sarf, Nahiv ve Belâgat ilminden yararlanıldığı ve ele aldığımız sayılar, sayıların çeşitleri ve manaları konularında da bu eserlerde çok değerli bilgilerin ve tartışmaların olduğu müşahade edilmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de hatırı sayılır sayıda zikredilen sayıların türlerini, anlamlarını ve işlevlerini bilmek ve tanımak Kur'an tefsiri açısından oldukça önemlidir. Nitekim başka dillerde ve kutsal metinlerde olduğu gibi Arapçada ve Kur'an'ı Kerim'de de bazı sayılar hakikat bazı sayılar mecaz bazıları da kinaye olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda mecaz ve kinaye sayıların karineleri bulunduğu gibi hakiki anlamdaki sayıların da karineleri bulunmaktadır. Dolayısıyla sayıların manalarını bilmek konusunda bu karinelerin de büyük bir önemi vardır. Bunları bilmeyenler alakasız tevellere yeltenebilirler. Her ne kadar günümüzde bazı tartışmalar olsa bile Kuran'daki sayıların anlamı üzerinde büyük ölçüde bir uzlaşının varlığından söz edilebilir.

Öte yandan Kuran'da, tabii olarak bazı sayılar temyizli (bazıları açık bazıları mukadder), bazı sayılar küsuratlı, bazı sayılar küsuratsız, bir kısmı doğal diğer bir kısmı ise sıra sayıları olarak geçmektedir. Ayrıca daha icat edilmediği, kullanılmadığı ve yeri gelmediği için "sıfır, milyon, milyar" gibi günümüzde çok kullandığımız sayılar Kur'an'da hiç zikredilmemiştir. Kur'an'daki sayılar Arapçanın yapısı gereği ya müzekker veya müennestir. Kur'an'ın indiği çağda Hint rakamları daha Arap ve İslam dünyasına girmediği için de sayılar Kur'an (Mushaf) metninde rakamla değil, hep yazıyla yazılmışlardır. En çok sayı ise küsuratlı olarak miras ayetlerinde geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki sayılar birçok türleriyle ve farklı üsluplarla zikredilmektedir. Bu vesileyle biz her sayının muhtelif delaletlerinin olduğunu bilme adına, bu konuda yapılacak Türkçe akademik araştırmalara bir katkı yaptığımızı umuyoruz. Mesela Kur'an-ı Kerim'in belagatle ilgili mucizeliğinin bir yansıması olan Kur'an'daki "bir" sayısının farklı kalıp, tür ve görevlerinin bulunduğunu tespit ettik ve bunları elimizden geldiği kadar tezimize yansıtmaya çalıştık. Münhasır olarak Kuran'daki sayıları incelediğimiz bu çalışmamızda belâgat ilminin önemi ve tek başına yeterli olmasa bile bu ilmin Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinin anlaşılmasında ne denli ehemmiyeti haiz olduğu bir nebze de olsa müşahede edilmektedir. Kanaatimize göre, şayet belâgat ilmi olmasaydı, Kur'an'daki birçok anlam inceliğini ve büyük ulemanın tefsir zevkini büyük ölçüde anlayamazdık.

Son olarak çalışmamızda, bazı sayıların Kur'an'ı Kerim'de birden çok anlamı olduğunu ve hatta ilim ehlinin bu konuda çalışmalar yapması ve sadece bir anlam üzerinde durmaması gerektiğini, sayıların anlamlarını doğru tespit etmenin Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı müphem ve ihtilafli meselelerin çözümleri yanı sıra birtakım tevehhümlerin izale edilmesinde önemli fonksiyonlar icra ettiğini belirtmek istiyoruz.

KAYNAKLAR

AKDEMİR, Salih, “Kuran Tercümelerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine”, *İslâmiyât*, Ankara, 2002, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 143-161.

ALTUNTAŞ, Mehmet, *Mekkî Sûrelerde Sayılar*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2019.

ÂLÛSÎ, Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l- Meânî fî Tefsîri'l- Kur'âni'l- Azîm ve's- Seb'i-l- Mesânî*, Thk. Ali Abdulbârî Atıyye, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1415.

ARI, Abdüsselam, TDV İslam Ansiklopedisi, “Vasiyet” mad., İstanbul, 2012.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesud, *Meâlimu't- Tenzîl fî Tefsîri'l- Kur'ân*, Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Damîriyye, Süleyman Müslim el-Hareş, 4. Basım Dâru't- Taybe li'n- Neşr ve't- Tevzî', Riyad, 1417/1997.

BEYDÂVÎ, Abdullah b. Ömer, *Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't- Te'vîl*, Haz. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, 1. Basım, Beyrut, Tsz.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l- Lüğa ve Sihâhu'l- Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulgafur Attar, 4. Basım, Beyrut, Tsz.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf (ö.816 h), *et-Ta'rîfât*, Thk.: Ali Ahmed el-Becâvî, Dâru'l- Cîl, Beyrut, 1987.

DAHĦÂK B. MÜZÂHİM, Ebu'l- Kâsım el-Horasânîel-Belhî, *Tefsîru'd- Dahhâk*, Thk. Muhammed Şükrî ez-Zâviyetî, Dâru's- Selâm, 1. Basım, Kahire, 1419/1999.

DERVÎŞ, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa, *İ'râbu'l- Kur'ân ve Beyânuh*, Dâru'l- İrşâd li's- Şuûni'l- Câmiyye, Dâru'l- Yemâme- Dâru İbn-i Kesîr, 4. Basım, Humus- Beyrut, 1415.

DEYLEMÎ, Ekrem Abdullah Halîfe, *Cem'u'- Kur'ân*, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1422/2006.

DÖNDÜREN, Hamdi, TDV İslam Ansiklopedisi, “Îlâ” mad., İstanbul, 2000.

EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf el-Endelüsî, *Tefsîru'l- Bahri'l- Muhît*, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1420.

EBUSSUÛD, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l- Akli's- Selîm ilâ Mezâye'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, Tsz.

EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el- Müsennâ, *Mecâzu'l- Kur'an*, Thk. M. Fuad Sezgin, Mektebetü'l- Hâncî, 1381.

EBU ZEHRE, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed, *Zehretü't- Tefâsîr*, Dâru'l- Fikri'l- Arabî, Beyrut, IV, 1983.

ENVER, Mâcide Gâzî, *el-Aded ve Delâletuhu fî's- Şi'ri'l- Arabî Kable'l- İslam*, Câmiatü Bağdâd Külliyyetü't- Terbiye li'l- Benât, Risâletü Mâcestîr, Bağdat, 1418/1998.

EZHERÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l- Lüga*, Thk.: Muhammed Avd Mur'ib, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, 1. Basım, Beyrut, 2001.

FERÂHİDÎ, Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l- Ayn*, Beyrut, 1408/1988.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevi't- Temyîz fî Letâifi'l- Kitâbi'l- Azîz*, Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Meclisü'l- A'lâ li's- Şuûni'l- İslâmiyye, Kahire, 1393.

İBN-İ ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru'l- Ma'na's- Sedîd ve Tenvîru'l- Akli'l- Cedîd min Tefsîri'l- Kitâbi'l- Mecîd*, ed-Dâru't- Tûnusiyye li'n- Neşr, Tunus, 1984.

İBN-İ CÜZEY, Ebu'l- Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kelbî el-Gırnâtî, *et-Teshîl li Ulûmi't- Tenzîl*, Thk. Abdullah el-Hâlidî, Şeriketü Dâru'l- Erkam b. el-Erkam, 1. Basım, Beyrut, 1416.

İBN-İ FÛREK, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ensârî el-Isbehânî, *Tefsîru İbn-i Fûrek (Nûh Suresinden Nâs Sûresine Kadar)* Thk.: Süheyme bint. Muhammed Saîd Muhammed Ahmed, 1. Basım, Suudi Arabistan, 2009.

İBN-İ KAYYİM EL-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekr, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Thk.: Mektebu'd- Dirâsât ve'l- Buhûsi'l- Arabiyye ve'l- İslâmiyye, Dâru'l- Hilâl, 1. Basım, Beyrut, 1410.

İBN-İ KESÎR, Ebu'l- Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azim*, Dâru Taybe li'n- Neşr ve't- Tevzî', Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, 2. Basım, Riyad, 1999.

İBN-İ MANZÛR, *Lisânu'l- Arab*, Ebu'l- Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim (1414H), *Lisânu'l- arab*, 3. Basım, Dâru Sadır, Beyrut, Tsz.

İBN-İ RECEB, Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî el-Bağdâdî, *Ravâiu't- Tefsîr (el-Câmi' li Tefsîri'l- İmâm İbn-i Receb el-Hanbelî)*, Thk. Ebû Muâz Târik b. Avdillah b. Muhammed, 1. Basım, Dâru'l- Âsime, es-Suûdiyye, 1422/2001.

İBN-İ TEYMİYYE, *Mecmûu'l- Fetâvâ*, Ebu'l- Abbas Ahmed b. Abdulhalim, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Mecmeu'l- Melik Fehd li Tıbbâti'l- Mushafi's- Şerîf, Medîne-i Münevvere, 1416/1995.

İBN-İ YAÎŞ, Yaîş b. Ali, *Şerhu'l- Mufasssal li'z- Zemahşerî*, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1422/2001.

İBNU'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l- Mesîr fî İlmi't- Tefsîr*, Thk. Abdurezzak el-Mehdî, Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, 1. Basım, Beyrut, 1422.

KURTUBÎ, Ebû Abdillah (ö.671 h), *el-Câmiu li ahkâmi'l- Kur'an*, Thk.: Ahmed Abdulhalim el-Berdûnî, Dâru's- Şa'b, Kahire, 1372.

KUŞEYRÎ, Abdulkерim b. Hevâzin b. Abdülmelik, *Letâifu'l- İşârât*, Thk. İbrahim el-Besyûnî, el-Hey'etü'l- Mısıriyyetü'l- Âmme li'l- Kitâb, 3. Basım, Mısır, Tsz.

----- *Şerhu Esmâillâhi'l- Husnâ*, Thk. Ahmed Abdulmunim el-Hulvânî, Dâru Âzâl, 2. Basım, Beyrut, 1406/1986.

MÂTÜRİDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlâtü Ehli's- Sünne*, Thk. Mecdî Beslûm, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1426/2005.

MÂVERDÎ, Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l- Uyûn*, Thk. es-Seyyid b. Abdulmaksûd, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, Tsz.

MEKKÎ B. EBÛ TÂLİB, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n- Nihâye*, ("Mecmûatü Rasâile Câmiyye bi Külliyyeti'd- Dirâsâti'l- Ulyâ ve'l- Bahsi'l- İlmi" içinde), Câmiatü's- Şârîka, 1. Basım, 1429/2008.

MENÂHİCÜ CÂMIATİ'L- MEDİNETİ'L- ÂLEMİYYE, *et-Tefsîru'l- Mevdûi*, Câmiati'l- Medîneti'l- Âlemiyye, 1. Basım, Tsz.

MUFADDAL ED-DABBÎ, Ebu'l- Abbâs b. Muhammed (H.198), *el-Mufaddaliyyât*, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdusselâm Hârûn, 5. Basım, Dâru'l- Meârif, Mısır, 1964.

MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, *et-Tefsîru'l- Kebîr*, Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Dâru İhyâi't- Tûrâs, 1. Basım, Beyrut, 1423.

MÜSLİM, Muhammed b. el-Haccac (ö. 261), *Sahîhu Müslim*, Thk: Muhammed Fuad Abdulbâki, Riyad, 1980.

NEHHÂS, Mustafa, *el-Aded fi'l- Lüga (Dirâse Lügaviyye ve Nahviyye)*, Mektebetü'l- Felâh, 1. Basım, Kuveyt, 1399/1979.

NESEFÎ, Ebu'l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't- Tenzîl ve Hakâiku't- Te'vîl*, Thk. Yusuf Ali Bedevî, Dâru'l- Kelimi't- Tayyib, 1. Basım, Beyrut, 1998.

RÂĞİB EL-ISFAHÂNÎ, Ebu'l- Kâsım Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, Thk. Safvan Adnan ed-Davudi, Dâru'l- Kalem- Dâru'ş- Şâmiye, 1. Basım, Beyrut, 1412.

RÂZÎ, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen b. el-Huseyn et-Teymî, *Mefâtihu'l- Gayb*, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, 3. Basım, Beyrut, 1420.

----- *Tefsir-i Kebîr*, Çev: Suat Yıldırım vd. Akçağ yay., Ankara, 1995.

RİDÂ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru'l- Kur'ânî'l- Hakîm (Tefsîru'l- Menâr)*, el-Hey'etü'l- Mısıriyyetü'l- Âmme li'l- Kitab, 1990.

RUMMÂNÎ, Ebu'l- Hasen Ali b. İsa bi Ali b. Abdullah, *el-Câmiu li İlmi'l- Kur'an*, Thk. Hıdır Muhammed en-Nebhâ, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyru, Tzs.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't- Tefâsîr*, Dâru's- Sâbûnî li't- Tıbbâ ve'n- Neşr, 1. Basım, Kahire, 1997.

SA'LEBÎ, Ahmed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l- Beyân*, Dâru't- Tefsîr, 1. Basım, Cidde, 1436/2015.

SEMERKANDÎ, Nasr b. Muhammed, *Bahru'l- Ulûm*, Thk. Ali Muavvad vd., Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1413/1993.

SEMÎN EL-HALEBÎ, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürrü'l- Masûn*, Thk. Ahmed el- Harrât, Dâru'l- Kalem, Dimeşk, Tsz.

SÜHEYME, Binti Muhammed Saîd Muhammed Ahmed, *İbn-i Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ensârî el-Isbehânî*, 1. Basım, Suudi Arabistan, 2009.

ŞA'RÂVÎ, Muhammed Mütevellî, *Havâturu Fazîleti's- Şeyh eş-Şa'râvî Havle'l- Kur'ânî'l- Kerîm*, Mecmeu'l- Buhûsi'l- İslâmiyye, el-Ezher, Kahire, 1424/2004.

- , *Tefsîru's- Şa'râvî: el-Havâtır*, Metâbiu Ahbârî'l- Yevm, Tsz.
- ŞEVKÂNÎ**, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, *Fethu'l- Kadîr*, Dâru ibn-i Kesîr- Dâru'l- Kelimi't- Tayyib, 1. Basım, Dimaşk- Beyrut, 1414.
- TABERÎ**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmulî, *Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l- Kur'ân*, Müessesetü'r- Risâle, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Basım, 2000.
- TÎBÎ**, el-Huseyn b. Abdullah, *Futûhu'l- Gayb fî'l- Keşf an Kınâi'r- Rayb*, Thk. Cemîl Benî Atâ, Nşr: Uluslar Arası Abudabi Kur'ân-ı Kerim Ödülü, 1. Basım, 1434/2013.
- TİRMİZÎ**, Muhammed b. İsa es-Sülemî, *es-Sünen*, Thk.: Sıdkî Cemîl el-Attâr, Beyrut, Dâru'l- Fikr, 2009.
- VÂHİDÎ**, Ebu'l- Hasen Ali b. Muhammed b. Ali, *el-Vasît fî Tefsîri'l- Kur'âni'l- Mecîd*, Thk.: Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd., Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1. Basım, Beyrut,
- , *et-Tefsîru'l- Basît*, Danışman: Türkî el-Uteybî vd., Câmiatü'l- İmâm Muhammed b. Suûd, 1430.
- YAHYA B. SELLÂM**, *Tefsîr*, Thk. Hind Şiblî, Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1425/2004.
- YARAN**, Rahmi, TDV İslam Ansiklopedisi, “Kefâret” mad., Ankara, 2002.
- YILDIRIM**, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul, 2006.
- ZECCÂC**, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl, *Meâni'l- Kur'ân ve İ'râbuh*, Thk. Abdulcelil Abduh Şiblî, Âlemü'l- Kütüb, 1. Basım, Beyrut, 1408/1988.
- , Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî, *Tefsîru Esmâillahi'l- Husnâ*, Thk. Ahmed Yusuf ed-Dekkâk, Dâru's- Sekâfeti'l- Arabiyye, Tsz.
- ZEMAŞSERÎ**, Ebu'l- Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed Cârullah, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't- Tenzîl*, Dâru'l- Kitâbi'l- Arabî, 3. Basım, Beyrut, 1407.
- ZERKEŞÎ**, Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Burhân fî ulûmi'l- Kur'ân*, Thk. Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l- Kütübî'l- Arabiyye, 1. Basım, 1376/1957.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Suriye'nin Halep iline bağlı Bustânu'l- Kasr ilçesinde doğdum. Hem Suriye hem de Türk vatandaşsıyım. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans yapmaktayım. Halen Gaziantep'te ikamet ediyorum.

İslâmi ilimler alanında birden çok yayınlanmış esere, eğitim ve öğretim yöntemleri konusunda yeterli tecrübeye ve bir de youtube kanalına sahibim.

1.Eğitim- Öğretim:

- a. Lisans: Medine-i Münevvere, el- Câmîatü'l- İslâmiyye, Külliyyetü's- Şer'îti'l- İslâmiyye, 2016.
- b. Âsım Kırâatı Hafs rivayetine göre Kur'ân kırâatı diploması, 2009.
- c. Âsım Kırâatı Hafs rivayetine göre Kur'ân kırâatı sertifikası, 2009.
- d. "Kur'ân Nasıl Ezberlenir?" Kursu Katılım Sertifikası.
- e. Suudi Arabistan Fıkıh Cemiyeti 'Fıkıh Kursu' Katılım Sertifikası.
- f. Sekreterlik ve Büro Yöneticiliği Sertifikası.
- g. ICDL Sertifikası
- h. Proje Yöneticiliği Sertifikası (PMD/PMP)
- ı. Kur'ân Öğretmenlerini Yetiştirme Kursu Eğitimlik Sertifikası
- i. Yöneticilik ve liderlik alanında birçok kurslara katılım
- j. Bazı alimlerin ilmî eserlerinde sahip olduğum icazetlere dair bilgiler

2. Çalışma Deneyimi

- a. Türkiye ve Suriye'de 'altı' yıl konferans, ders ve konuşma.
- b. Türkiye ve Suriye'de 'altı' yıl Kur'ân öğretimi halkalarında danışmanlık
- c. "Türkiye'de Şam Hayatı" kurumunda 'bir' sene davet projesi yöneticiliği
- d. "Türkiye'de Şam Hayatı" kurumunda 'bir' sene müdür yardımcılığı.

3. Üyelikler

- a. Hey'etü's- Şâmi'l- İslâmiyye
- b. Râbıtatu'l- Ulemâi's- Sûriyyîn
- c. Râbıtatu Hutabâi's- Şâm

4. Beceriler

- a. Microsoft Word, Excel ve Powerpoint bilgi ve deneyimi (Çok iyi derecede)
- b. Gmail uygulaması
- c. Photoshop uygulaması
- d. Yöneticilik ve sekreterlik (Çok iyi derecede)
- e. Montaj yazılımı

VITAE

I was born in 1991 in Bustânu'l- Kasr district of Aleppo, Syria. I am a Turkish citizen, both Syrian and Turkish. I am a master student in Gaziantep University with the Institute of Social Sciences. I am still residing in Gaziantep.

I have multiple published works in the field of Islamic sciences, sufficient experience in teaching and learning methods, and I've a youtube channel.

1. Education-Training:

- a. Bachelor's: Madina-i Münevvere, al-Câmiatü'l- İslamiyye, Kulliyyetü's-Şerîati'l- İslamiye, 2016.
- b. According to the narration of the name Kırâatı Hafs, the Quranic diploma of the Quran, 2009.
- c. Quran certificate according to the name of Kırâatı Hafs narration, 2009.
- d. "How is the Quran Memorized?" Course, certificate of participation.
- e. Saudi Arabia Fiqh Society 'Fiqh Course', certificate of participation.
- f. Secretariat and Office Management certificate.
- g. ICDL certificate
- h. Project management certificate (PMD / PMP)
- ı. Training of the Quran teachers course trainer certificate
- i. Participation in various courses in management and leadership
- j. Some of the knowledge that I have in the scientific works of some scholars

2. Working Experience

- a. In Turkey and Syria 'six' years of conferences, lectures and conversations.
- b. Qur'an education in Turkey and Syria (6 years)
- c. As a 'Project Manager in "Damascus Life in Turkey" institution (1year)
- D. As 'Assistant Director' in "Damascus Life in Turkey" institution (1year)

3. The Memberships

- a. Hey'etü's- Şâmi'l- Islami
- b. Rabıtatü'l –Ulemai's- Sûriyyîn
- c. Rabıtatü Hutabâi's- Şâm

4. The Skills

- a. Microsoft Word, Excel and Powerpoint knowledge and experience (Very good)
- b. Gmail application
- c. Photoshop application
- d. Management and secretarial (Very good)
- e. Assembly Software

